

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

**ÇEŞİTLİ BAĞLAMLARIYLA KÜRESELLEŞME SÖZCÜĞÜNÜN
ANLAMLARI:
KÜRESELLEŞME OLGUSUNA FELSEFÎ BAKIŞ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Necmi BAŞKAN

DANIŞMAN: Prof. Dr. Sevgi İYİ

BURSA – 2005

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe Anabilim Dalı'nda "Yüksek Lisans Tezi" olarak onaylanmıştır.

Tez Yöneticisi

Prof. Dr. Sevgi İYİ

Üye

Üye

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2005

Prof. Dr.

Enstitü Müdürü

ÖZET

Bu çalışmada, küreselleşme sözcüğünün ekonomik, siyasal ve kültürel bağlamlarda bulunduğu anlamlara, kavramın yaşadığı çokanlamlılık ve çok boyutluluk sorununa değinilmiştir. İçeriğinin bulanık olmasına karşın hemen herkesçe anlamı açılmışçasına ve gelişigüzel kullanımına tanık olduğumuz küreselleşme sözcüğünün , bu nedenle küresel çaplı tüm girişimlerde sorunları kronikleştirdiği ve bu girişimlerin özellikle “insan” ile olan bağını yitirdiği saptanmıştır. İncelemede küreselleşmeye ilişkin yaklaşımlarda terimin özellikle özünü oluşturan varsayımları ele alma ve bu varsayımların çeşitli alanlarda yapılmış olan araştırmaların sağladığı küreselleşme anlayışlarındaki yerine değinilmesine ve son olarak bu bağlantıları bir anlamda incelterek veriler ışığında küreselleşme kavramının içeriğine ilişkin açık ve net bir sonuca ulaşma yoluna gidilmiştir. Ayrıca bu çalışma ekonomik yaşam denilen şeyi, yaşamın insana yakışır bir biçimde yaşanmasının nesnel yollarını sağlama yolu olarak görme gerekliliğinin ve yeniden yapılandırılması gerektiğinin altını çizmek istemektedir. Çalışmada bunun tek yolu ise , küreselleşmede küresel olanın serbest pazar ideolojisi değil, insan haklarının olması gerektiği şeklinde gösterilmiştir.

Anahtar Terimler : Küreselleşme, Evrensellik, Ekonomi, Popüler Kültür, Kapitalizm, Liberalizm, Serbest Piyasa ideolojisi, Dünya Kenti, Yapısal Uyum Programları, Özgürlük, Kültür, Felsefi Antropoloji, İnsan, İnsan Hakları.

ABSTRAKT

In this study , it is touched to many meanings and mainy dimensions of the word “Globalization” that found its meaning in economic, politic and cultural lives.

That’s why this word’s meaning isnt used correctly by people. So we can face many problems.

In this study, it is handled the usage of the word "Globalization" in the correct way and properly.

In addition this study shows that, economic life should be convenient for human lives. And this study also shows that the unique way of reaching the most convenient economic situation for people is not the Ideology of Free market, on the contrary, the human rights should be.

Key Words : Globalization, Universal, Economic, Popular Culture, Capitalism, Liberalism, Ideology of Free market, the world's City, Structural Harmony Programmes, Freedom, Culture, Philosophical Anthropology Human, Human Rights.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	II-III
GİRİŞ.....	2
1. BÖLÜM: BİR SÖZCÜK/ TERİM VE OLGU OLARAK KÜRESELLEŞMENİN TARİHİ ARKA PLANI	23
1.1 KÜRESELLEŞME SÖZCÜĞÜNÜN/ TERİMİNİN TARİHİ	24
1.2. BİR OLGU OLARAK KÜRESELLEŞME	32
1.2.1. KÜRESELLEŞME OLGUSUNUN DOĞUŞUNU HAZIRLAYAN SÜREÇLER.....	35
1.2.2. DÜNYA KENTİ OLGUSUNUN OLUŞUMUNDA ROL OYNAYAN ETMENLER.....	50
2. BÖLÜM : EKONOMİK VE SİYASİ BAĞLAMLARDA KÜRESELLEŞME SÖZCÜĞÜ	53
2.1. EKONOMİK BAĞLAMDA KÜRESELLEŞMENİN ANLAMLAR	58
2.1.1 KARŞITLARI İÇİN EKONOMİNİN KÜRESELLEŞMESİ	61
2.1.2 TARAFTARLARI AÇISINDAN EKONOMİNİN KÜRESELLEŞMESİ.....	68
2.2. SİYASAL BAĞLAMDA KÜRESELLEŞMENİN ANLAMLARI	73
3. BÖLÜM: KÜLTÜR(LER) BAĞLAMINDA KÜRESELLEŞME	80
3.1. BİR KÜLTÜREL YAKLAŞIM OLARAK KÜRESELLEŞME	82
3.1.1. DÜNYA KENTİ OLGUSU VE KÜRESEL KÜLTÜR TEORİLERİ.....	83
3.1.2. TÜKETİM TOPLUMU VE POPÜLER KÜLTÜR	91
3.2. KÜLTÜR VE KÜLTÜREL KİMLİK.....	99
4. BÖLÜM: KÜRESELLEŞME OLGUSUNA FELSEFİ BAKIŞ.....	109
4.1. KÜRESELLEŞME OLGUSU VE İNSAN	112
4.2. FELSEFİ ANTROPOLOJİ AÇISINDAN İNSAN.....	120
4.3. KÜRESELLEŞMEDE ÖZGÜRLÜK SORUNU	131
4.4. KÜRESELLEŞMEDE KÜLTÜR SORUNU	135
4.5. KÜRESELLEŞMEDE DEVLET VE HUKUK SORUNU	141
4.6. FELSEFİ ANTROPOLOJİ'DEN KAYNAKLI BİR DEVLET VE HUKUK FELSEFESİ.....	151
SONUÇ	157
KAYNAKÇA.....	163

GİRİŞ

Yeni bir dünya düzeni kurulması yönünde bir çok çabanın ve söylemin gözlemcileriyiz. Daha doğrusu sancılı bir düzensizliğin tüm bunaltılarını yaşıyoruz. Küreselleşme süreci tüm çelişkileriyle beraber çağımızın tayin edici çerçevesini çiziyor.

Sonuçları konusunda fikir yürütmekte güçlük çektiğimiz, ne ifade ettiği açık olmadığı halde yaşamakta olduğumuz küreselleşme sürecinin tanıkları olarak bizler evrendeki tek mekanımız olan dünyaya tümüyle küresel bir açıdan yaklaşmayı, belki de günümüze değin böylesine güçlü hissedilmeyen bir biçimde tekrar deniyoruz. Konu epey çığnenmiş bir zemine sahip olmasına rağmen tüm dünya ve insanlık adına konuşmaya, sayısı gittikçe artan kitap ve makalelerle devam ederken, ele aldığımız terimi tartışmayı yine fazlasıyla ihmal ediyoruz. Modernlik, Çağdaşlaşma, Evrensellik, İlerleme vb. pek çok kavramda olduğu gibi yeni yeni ele aldığımız küreselleşme kavramında da kavramsal açıklığa gerek duymaksızın, deyim yerindeyse üzerine konuşmaya zorunlu kılınmışçasına tartışıyoruz. Ele aldığımız konuyu kapsamlı ve doğru bir biçimde değerlendirme olanağımızı elimizden alan örtük terimlerin tümünde olduğu gibi küreselleşme teriminde de anlama yetimizi engelleyen, günümüz dünya düzenini anlama çabalarında bizi türlü sıkıntılara sokan bir örtüklük vardır.

Getirileri arasında ivme kazandırdığı bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, sürdürülebilir ekonomik kalkınma, yükselen yaşam standartları, teknolojik ilerleme, bilginin daha hızlı yayılması gibi gelişmelerin sıralandığı küreselleşme olgusu, gözlemlemekte olduğumuz süreci boyunca bizlere sayılan olumlu getirilerin ülkeler arasında eşit olarak dağılmamakta olduğunu, dünya genelinde yoksulluk ve işsizlik oranlarının hızlanan bir biçimde arttığını, ülkeler bazında önlenemeyen sermaye kaçışları, banka iflasları, ekonomik krizler vb. sorunların ortaya çıktığını göstermiştir.

Küreselleşme olgusunun yaşamımızda yol açtığı hızlı ve birbirleri üzerinde derin etkilerde bulunan değişimlerin bizleri giderek çözümsüzleşen sorunlar karşısında

bıraktığı ve sorunların giderilmesi yönündeki girişimlerin ise terim üzerinde varılmış açık bir fikir ortaklığının bulunmayışı nedeniyle başarısız olduğu görülmektedir. Kendini gösterdiği ekonomik, toplumsal ve siyasal alanların tümünde neden olduğu sorunların öncesinde ve belki de bu sorunların temelinde yatan önemli bir sorun yaşamakta olan küreselleşme sözcüğünün anlamına dair bir fikir birliği bulunmamakta, küreselleşmeye ilişkin tüm yaklaşımlarda terimin kendisine yönelik algılamalarda yaşanan farklılıkların varlığı göze çarpmaktadır.

Kamu söyleminde duygusal bir yük taşıyor duruma gelmiş bir sözcük olarak küreselleşme bazıları için ‘yeni bir barış çağını açacak uluslararası bir vaad’, bazıları için ise ‘güçlü ülkelerin ekonomik ve siyasal egemenliğine zemin hazırlayan bir tehdit’ olarak görülmektedir. Yeni bin yıla girdiğimiz bu dönemde dünya üzerinde toplumsal ve siyasal değişimin baş döndürücü hızı ve önceden kestirilemeyen yönü, yeni bir ilerleme yolunun ortaya çıkmakta olabileceğini düşündüren pek çok umut verici söyleme kaynaklık ettiği kadar, tam aksi yöndeki karşı çıkışlara da malzeme edilmektedir. Adeta bir fetiş kavram haline gelen küreselleşme sözcüğünün çok kısa bir zaman içinde kendine bir yandan tutkulu yandaşlar öte yandan da radikal karşıtlar yaratması küreselleşmeden anlaşılmakta olanların farklılığından ve sorunlu olmalarından kaynaklanmaktadır.

Hemen her vesileyle kendisinden söz edilir bir konuma gelen küreselleşme konusundaki akademik araştırmalar henüz oluşum aşamasında olmasına rağmen özellikle siyasî dozu yüksek tartışmalara konu edilmektedir. Bu tartışmalarda genel olarak tarafları, toplumsal ve kültürel çöküşten ötürü paniğe kapılanlar ile küreselleşmenin güzellikleri konusunda güven verici iletileri dayanak olarak faydacı görüşleri savunanlar olarak belirlemek mümkündür.

Küreselleşmeye dair mevcut tartışmalar göstermektedir ki küreselleşme kavramının günümüzde gönderme yaptığı süreçler ile eylemler üzerinde bir görüş birliği söz konusu değildir. Kuşkusuz bunda küreselleşmenin süreç olarak işleyen bir olgu olması gerçeğinin büyük bir payı vardır. Küreselleşme terimine yönelik ilginin çok yönlü olmasının temelinde terimin gerçek hayata dair bir olgu olmasının önemi göz ardı

edilemezdir. Özellikle sosyal değişmenin yoğunluğu ve bu değişimin tüm dünyada hissedildiği günümüz dünyasında küreselleşme hakkında her halde paylaşılan tek ortak nokta, onun bir olgu olduğu ve bir süreç olarak görülmesi gerektiğidir.

Küreselleşme ifadesinin bir terim olmanın yanı sıra süreç olarak işleyen bir olgu olması kavramı ele alma ve inceleme yönündeki girişimleri ayrıca zorlaştırmaktadır. Üzerine yürütülen yaklaşımların farklılığı terimin sadece çokanlamlılığından değil, aynı zamanda çokboyutluluğundan kaynaklanmaktadır. Bu durum ise, terimi daha açık uçlu, daha kapsamlı ve daha akışkan kılmaktadır. Küreselleşme bir terim olarak çokanlamlılığından ötürü birbirine zıt bakış açılarına konu olurken, bir olgu olması nedeniyle de ekonomik, siyasal ve kültürel olmak üzere hayatın üç alanında etkili olmakta ve bu nedenle de çokboyutluluk kazanmaktadır. Öyle ki bu haliyle küreselleşme kavramı ahlaki içerimleri de dahil olmak üzere akademik disiplinlerin hemen hemen pek çoğuna açık bir genişlik sergilemektedir.

Terimin kullanımı 1980'lerin ikinci yarısından sonra öyle bir artış göstermiştir ki, terimin aslında neye dair olduğuna ilişkin ipuçlarının izini sürmek neredeyse olanaksız hale gelmiştir. Çoğu kez üstünkörü ve birbiriyle çelişkili biçimlerde kullanıldığına şahit olduğumuz bir terim olarak küreselleşme hatları belli olmayan bir belirsizlik içindedir.

Her ne kadar küreselleşme çok yeni bir terim olsa ve geçmişi çok eskiye dayanmasa da bu terimin ilişkide olduğu tüm diğer kavramların ve olguların içerdiği anlamlar öteden beri insan dünyasında yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle küreselleşme teriminin ilişkide olduğu diğer kavramların ve olguların imlediği gerçeklik durumları ve bu durumların dile getirdikleri hepimiz için bildik durumlardır ve küreselleşme üzerine düşünülürken son derece uyarıcı ve yol gösterici olmaktadırlar. Bu sebeple kavramı araştırmayı amaçlamış bir incelemede, kavramın tarihsel arka planını göz ardı etmeksizin ele almak ve çözümlemeler için zaman zaman ilişkili olduğu başka kavramlara başvurmak ve tabi ki üzerine her bir platformda ayrı ayrı ne söylendiğini dikkate almak fazlasıyla gereklidir.

“Her ne kadar dış dünyada karşılık geldiği belli bir nesnesi olmayan kavramları belirleme çabalarında iş zor olsa da insan dünyasında ortaya çıkan birçok durumu belirlemede, çerçevesini, sınırlarını çizmede araştıranın en güvenilir dayanağı “kavramların varlıksal tabanları bakımından bireysel durumların dışında olmamasıdır.”¹ Çünkü “birey, kendi bedenine, doğaya, başkalarına, çevresine, topluma, kültüre, kısaca soyut-somut tüm ilişkilerinde evrene, gevşek sıkı, kendi damgasını vuran bir yaşama bütünüdür.”² Ancak ne var ki insan dünyasını yansıtmak üzere kullanılan kavramlar ile onların somut içerikleri arasındaki uygunluk ilişkisinin kuruluşu son derece problematiktir. “Tam da bu noktada herkes her şeyi gelişigüzel söyleyebileceğini sanmaktadır. Bilgiye dayalı değerlendirmelerin olmadığı, üstelik güdümlü düşünme/davranma ortamlarında üst üste yığılan güçlükler durumun iyice karmaşıklaşmasına yol açmaktadır.”³

Bir kavramın açık bir biçimde anlaşılmasızın kullanımının yarattığı bu güçlüklerin yol açtığı sorunların giderilemiyor olmasının temelinde de yine kavramın açık bir biçimde anlaşılmamış olması yatmakta ve ortaya ilginç bir çözümsüzlük problemi çıkmaktadır. Kesin bir dille belirtmelidir ki bir kavramın içeriğinin bulanık olmasına rağmen herkesçe anlamı açıkmişçasına gelişigüzel kullanılması sorunları kronikleştiren tehlikeli sonuçlara yol açmaktadır. Burada Kuçuradi’nin haklı eleştirisini dikkate almak kanımca yerinde olacaktır. Düşünür şöyle demektedir: “Bazı tehlikeli şeyleri sayın deseler bunlar arasında kavramları sözgelisi, sayar mıydınız? Tehlikeli olmalarından biz sorumluyuz, yarattıkları sonuçlardan olduğumuz gibi. Bir kavram ne zaman tehlikeli olur? İçeriği bulanık olduğu halde, herkes bu kavramı bildiğini sanınca.”⁴ Yalnızca kendisinden anlaşılmanın birbirine zıt kutuplarda olmasına bakarak dahi, küreselleşmenin sorunlu bir kavram olarak karşımızda durduğunu görebiliriz. Küreselleşme kavramı da kendisinden ne anlaşıldığının açık olmaması nedeniyle bir

¹ Çotuksöken, Betül, *Kavramlara Felsefe İle Bakmak*, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 1998, s.152.

² Uygur, Nermi, *İçi Dışıyla Batı'nın Kültür Dünyası*, YKY, İstanbul, 1998, s.26.

³ Çotuksöken, Betül, a.g.y, s.164.

⁴ Kuçuradi, İoanna, *Felsefe ve İnsan Hakları*, İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, Hacettepe Üniv. Yay., Ankara, 1982, s. 49.

yandan küresel yönlü girişimlerin doğru saptanmasını engellemekte, bir yandan insanlar için yapay sorunlara yol açmakta ve de soruların çözümü konusunda kişileri yanlış zeminde tartışmaya götürmektedir. Öyle ki küreselleşme teriminin kendisinden ne anlaşılması gerektiğinin net bir biçimde saptanması ihtiyacı günümüzde fazlasıyla gerekli görünmektedir.

O halde “Asıl yapılması gereken, olan-bitenin oldukça karmaşık görünen nedensel nitelikli açıklanışını elden geldiğince onu ele verecek biçimde çözümlenmeye çalışmaktır. Bunun için ise hem nesnelere bağlantıyı koparmamak hem de nesneye uygun gelen açıklama biçimleriyle iş görmek ve sürekli olarak açıklamalarda bulunmak kaçınılmazdır.”⁵

Bir kavramın ele alınışına dair bu verileri hesaba katarak diyebiliriz ki, küreselleşme teriminin tarihi arka planı, ilişkide olduğu evrensellik, sermaye, popüler kültür, modernite, kapitalizm, zaman, mekân gibi küreselleşme teriminden önce de insan dünyasında varolan kavramlar ve küreselleşmeye ilişkin bakış açıları, küreselleşme terimini merkeze almış bir inceleme için büyük önem arz etmektedir. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse, küreselleşmenin ilişkide olduğu terimlerin varlığından, terime ait ele alış biçimlerinden ve tarihsel arka planından uzak duran bir inceleme küreselleşmeye ilişkin söz konusu incelemenin ne ölçüde eleştirel olduğu sorununu gündeme getirir.

Hakkında bir düşünce hazırlığı yapılmaksızın kullanıldığına tanıklık ettiğimiz küreselleşme kavramı, bu sebeptendir ki zihin bulandıran bir karışıklığa yol açmış ve özellikle çok yönlülüğü nedeniyle insanların ilgi alanına göre *iktisadi*, *siyasi* ve *kültürel* yönleriyle gündeme getirilir olmuştur. “Aslında tayin edici yönü iktisadi olduğu ve küreselleşme olgusu uluslararası ekonomideki evrimin kendine özgü bir aşaması şeklinde ortaya çıktığı halde hemen her vesileyle küreselleşmeden söz edilmesi konunun

⁵Çotuksöken, Betül, *Kavramlara Felsefe İle Bakmak*, s.174.

aydınlanmasına yardımcı olmamakta”⁶, aksine kavramı epistemolojik bir eleştiriye fazla tahammülü olmayan bir görünüme bürümektedir.

Küreselleşme bir olgu olmak sebebiyle belirli bir süreç izlemekte ve bu nedenle ampirik gözlemlere açık bir özellik sergilemektedir. Bu ise küreselleşmeyi ampirik gözlemlere dayandırarak ele alacak her tür incelemeye izin vermektedir. Ne var ki küreselleşme yalnızca ampirik açıdan ele alındığında, incelemenin daha çok *sosyokültürel* eksene kaydığı ve olgunun ilişkide olduğu diğer alanlar ve kavramlar ile olan bağının gözden kaçtığı söylenebilir. Bu durum ise terimi ele almada tek yönlü ve hayli dar açılı bir bakışa sebep olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında küreselleşme olgusunu gerek taraftarlarının gerekse karşıtlarının neden tutucu bir biçimde ele aldıkları görülmektedir. Herşeyden önce küreselleşme gibi hayatın birçok alanı ile ilişkili olan böyle bir sürecin ne gibi olanaklar, ne gibi seçenekler ya da ne gibi tuzaklar ifade ettiğinin görülebilmesinde, yaşanan sürecin sadece belirli bir kesitinde ve rahatlıkla gözlenebildiği toplum gibi değişken bir alanda yapılan ampirik gözlemlere dayalı tespitlerde bulunmak yetersiz olacaktır. Çünkü bu bakış açısı beraberinde çokyönlülük içeren böyle bir olguya sadece bir pencereden bakmayı getirmektedir.

Küreselleşme sürecini anlama çabasında yalnızca ampirik gözlemlerin sağladığı veriler ışığında yapılmış bir saptama, kavrama yaklaşımın kapsayıcı olmasını engellediği kadar söz konusu yaklaşımın doğru olmasını da çoğu durumda engellemektedir. Konuyu bu açıdan ele almış bir inceleme ilerleyen bölümlerde ele alacağımız üzere, küreselleşme hakkında, bu süreci yaşamakta olan bazı ülkeler için; örneğin, Güney Afrika Cumhuriyeti için “Afrika rönesansı”⁷ gibi kavramsal benzetmelerde olduğu türden bazı yanlış yorumlamalara yol açmaktadır.

Siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda olumlu ya da olumsuz birçok getirisi olabilecek böyle bir sürecin siyasetçiler, ekonomistler, sosyologlar ve antropologlar gibi

⁶ Timur, Taner, *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s.8.

⁷ Berger, Peter L. , Huntington, Samuel P. , *Bir Küre Bin bir Küreselleşme*, Çev. Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s.193.

pek çok kesim tarafından belirli tutumlar ışığında ele alınıyor olduğu görülmektedir. Bu tutumların birçoğunun ise özellikle *siyasi* olduğu da göze çarpmaktadır.

Burada küreselleşme olgusuna bakış açılarında siyasi tutumların belirleyici olduğunu örneklendiren birkaç alıntıya yer vermek yerinde olacaktır. Alıntıların tanım niteliğini de taşıyor oluşu ayrıca dikkat çekicidir.

“Küreselleşme denen şey *emperyalizm* kavramının ta kendisidir.”⁸

“Küreselleşme, üçüncü dünya olarak birkaç yüzyıl önce sahip olduğumuz *kolonileşme* diye adlandırılmış olan şeydir.”⁹

“Küreselleşme *çağdaş kapitalizmin* zorunlu bir bileşenidir.”¹⁰

Yapılan bu birkaç alıntıdan da küreselleşme olgusuna bakış açılarında siyasi tutumların ön planda ve belirleyici olduğu görülebilmektedir.

Terimin ekonomik ve kültürel alana dair yapılmış belirlemelerinde de politik anlayışın etkili olduğu görülmektedir. Ekonomik açıdan yapılan tespitlerde taraftar görüşler, genel olarak, küreselleşmenin ekonomik hayata ilişkin strateji ve karar almaları biçimlendiren ve ayak uydurmanın şart olduğu kaçınılmaz pazar, kalite ve sermaye yaratma zorunluluğu olduğu düşüncense sahiptirler. Karşıt görüşler açısından ise küreselleşme, genel olarak, emeği değersizleştiren, tekelleşmeyi getiren, dünya ölçeğinde gelir dağılımı eşitsizliğini derinleştiren, zengini daha zengin, yoksulu daha yoksul yapmaktan başka bir işe yaramayan, teknolojik anlamda güçlü birkaç ülkenin çıkarlarına hizmet eden bir anlama sahiptir.

Kültürel anlamda ele alınışlarında da küreselleşme olgusunun karşıt görüşlerin çatışmasına yol açtığı görülmektedir. Yine burada genel anlamda pek çok taraftar ve karşıt görüş bulmak mümkündür. Taraftarları için “*kültürün küreselleşmes*”i olarak

⁸ Timur, Taner, *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*, s.141.

⁹ Ucuşatar, Necati Ulunay, *Dünya Politikasında Küreselleşme ve Atatürk*, s.13.

¹⁰ Robertson, Roland, *Küreselleşme*; Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s.280.

nitelenen küreselleşmenin olumlu getirisi, son noktada ‘dünya kenti’ olacaktır. Mal, hizmet, bilgi ve teknolojinin yer değiştirme akışlarındaki artış ve ulaşımın hızlanması gibi sebeplerle mekânsal anlamda uzak toplumların ve kültürlerin arasında ortaya çıkan bağıllık, bu kültürlerin her açıdan etkileşimine, zamanla benzeşmesine ve sonuç olarak dünya çapında (küresel) düşünmelerine ve hissetmelerine yol açacaktır. Bunun olumlu getirileri konusunda pek çok şey sayılmakta ancak en çok dünya düzeyinde yaşamak ve dünya yurttaşı bilincine ulaşmak noktasında durulmaktadır. Burada ‘dünya yurttaşı bilinci’ ifadesi ile iletişim ve hızlı ulaşımın yarattığı küresel etki aracılığıyla uzakta yaşanan çeşitli deneyimlerin yakında tek bir noktada toplanması, çok uzakta olan olaylardan haberdar olunması¹¹ kastedilmektedir. Bu sayede ise bir kabileden yaşamış gibi birbirinden haberdar olan insanların zamanla, dünyayı bir bütün olarak algılayacakları vurgulanmaktadır¹².

Artık toplumsal dönüşümün yeni dinamikleri olarak kabul edilen iletişim ve hızlı ulaşım aracılığıyla küreselleşmenin bizleri küresel bir toplum olmaya götüreceğine yönelik kanı, sosyal bilimciler başta olmak üzere pek çok kesim açısından fazlasıyla önemli bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanında günlük yaşama kazandırdığı refah, tüketiciye sunduğu pek çok fırsat, mal ve hizmet açısından sağladığı seçme, tercih etme olanağı ve özgürlük kent yaşamına, kadın-erkek rollerine, kimlik tanımlamalarına getirdiği yeni anlamlar sayesinde de ayrıca övgüye değer bulunmaktadır.

Küreselleşmenin kültür alanında yol açtığı ve açmakta olduğu değişiklikleri farklı bir açıdan yorumlayarak karşıt bir bakış sergileyenler için ise kültürün küreselleşmesi, yerelliklerin kendine özgü gelenekselliğini tahrip eden tüm dünyaya tek yönlü bir kültürü; popüler kültürü dikte eden bu açıdan türdeşleşmiş bir dünya kültürüne hizmet eden bir süreç olarak görülmektedir. Bu açıdan küreselleşme karşıtları, küreselleşmenin gerekli olduğunu ifade eden taraftarların, “yerlerin artık bu yeni küresel bağlamda yer

¹¹ Aslanoğlu, Rana, *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Asa Kitabevi, Bursa, 1998, s.138.

¹² a.g.y., s.138.

alabilmek için yeni bir görüntü yaratmak ve kendini yeniden tahayyül etmek zorunda”¹³ olduklarına yaptıkları vurguya ve girişimci (sermaye) ya da turist çekmek adına geleneksel temaların ve coğrafi özelliklerin metalaştırılarak bir daha ele geçmeyecek fırsatlar barındıran sıradışı yerler biçiminde cezbedici reklamlara malzeme edilmeleri yoluyla; “yerelliğe özgü farklılıkların konumsal avantajlar yaratılması doğrultusunda bir rekabet aracı haline getirilmelerine”¹⁴ karşı çıkmaktadırlar. Karşıtlara göre geleneksel kültürlerin bu nedenlerle tahribi, yalnızca türdeşleşmiş bir dünya kültürünün ortaya çıkışını değil, aynı zamanda yerlerin gelenekselliğini sadece ve sadece tüketiciler için kâr maksadıyla koruyan, bu anlamda doğalmış gibi görünen ancak sahte değerler barındıran sahte mekanlar haline getirecektir. Ayrıca insanı her yönüyle “tüketici” konumunda değerlendiren bir bakış açısına sahip olması dolayısıyla da küreselleşme, karşıtları açısından, insan hayatını elektronik eşya ya da marjinal giyinme merakı gibi öğelerle biçimlendiren bir konuma getirdiğinden basitleştirmektedir de.

Küreselleşme bu şekilde konulunca, uluslararası planda neden yer yer umutlara, övgülere ve olumlu yorumlara, yer yer de düş kırıklıklarına yol açtığı kolayca anlaşılmaktadır.

Anlayış farklılıklarının terime dair oluşturduğu çokanlamlılık sorununa, bu önemli soruna, burada işaret etmek ve her bir bakış açısının ayrıca incelenmesinin önemi ve sistemli bir şekilde ele alınması gerekliliği sebebiyle bu işi çalışmanın ilerleyen bölümlerine bırakmak uygun görünmektedir.

Ayrıca bu kavramın kendine ait bir terminolojisinin bulunduğunu ve ilişkili olduğu birçok kavram sebebiyle daha da örtük bir hal aldığı belirtilmek gerekir. Tüm bunların ardından “küreselleşme” olgusunun çeşitli bağlarıyla ele alınmasının neredeyse imkansız görüldüğü düşünülebilir. Ancak genel olarak, incelemede, küreselleşmeye ilişkin yaklaşımlarda terimin özellikle özünü oluşturan varsayımları ele alma ve bu

¹³ Morley, David , Robins, Kevin , *Kimlik Mekanları*, Çev: Emrehan Zeybekoğlu, Ayrıntı Yay, İstanbul, 1997, s.166.

¹⁴ a.g.y. s.165.

varsayımların çeşitli alanlarda yapılmış olan araştırmaların sağladığı küreselleşme anlayışlarındaki yerine değinilmesine ve en sonda bu bağlantıları bir anlamda incelterek, veriler ışığında bir sonuca ulaşma yoluna gidileceğine özen gösterileceği belirtilmelidir.

Bu çerçevede çalışmanın birinci bölümünde küreselleşme kavramının tarihi kökenleri, kavramın doğuşunda rol oynayan etmenler, sözcüğün ne tür bir durumu ifade etmek için türetildiği üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise küreselleşme olgusunu ekonomik ve siyasi açıdan ele alan görüşlere yer verilecektir. Bu bölümde küreselleşmenin *büyüme* ve *kalkınma sorunsalları* ile olan sıkı ilişkisi bağlamında şekillendirildiği görülecektir. Bilindiği üzere ‘kalkınma’ ve ‘büyüme’ terimleri iktisat bilimi terminolojisine ait iki kavramdır. İktisat bilimi kapitalizmin gelişmesiyle birlikte ve bu üretim biçimini açıklama çabası içinde doğmuştur. “19. yy.da kapitalizmin doğuşu ile dünya kendiliğinden ‘gelişmiş ülkeler’ ile ‘geri kalmış’ ülkeler olarak görece bir biçimde iki kısma ayrılmıştı. İktisat bilimi bu çerçevede kalkınmış ülkeleri merkeze alıyor ve temel konu olarak kapitalist üretim güçlerinin yenilenmesi ve büyümesi üzerinde önerilerde bulunan birçok kurama yer veriyordu.”¹⁵ İnsanlığın büyük bir bölümüne, kapital üretim güçlerinin artışında ve büyümesinde önemli bir unsur olarak bakan ve büyüme formüllerinde bu unsura “tüketici” başlığı adı altında yer veren, onun ihtiyaçlarını ise “talep” olarak adlandıran iktisat kuramcıları, önerdikleri formülün uygulanması ile elde edilen sonuçlara ise “kâr” adını veriyordu. Büyüme teriminin formülleştirilmiş bu biçimi, kapitalist üretim biçiminin önemli bir potansiyelini ortaya koyuyordu. “Kapitalist üretim biçimi küreselleşme potansiyeline sahipti.”¹⁶ Sermayenin katlanarak büyüebilmesinin olanakları ve yolları mevcuttu.

İktisat kuramcılarının, kapitalist üretim güçlerinin küreselleşerek büyüebilmesinin bu olanağını ifade etmeleri ile sermaye sahibi şirketler deyim yerindeyse “devleşmek” fırsatını değerlendirmek yönünde atılımlara yöneldiler. Ne var ki iktisat kuramcılarının

¹⁵ Timur, Taner, *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*, s.72.

¹⁶ a.g.y., s.72.

büyüme sorunsalı vardı ancak kalkınma sorunsalı yoktu. Bu sebeple iktisat kuramlarında sermaye birikimi esnasındaki sosyokültürel koşullar pek önemli bir yer almıyordu. Kuramcılar için dünyanın diğer toplumları sadece ihtiyaçları (talepleri) açısından hizmet ve mal bekleyen “dış Pazar” kavramından daha fazla bir şey değildi. Büyümek için küreselleşmek mümkündü ancak kalkınmak, iktisat kuramcıları için her ülkenin kendi sorunuydu. Çünkü kalkınma ancak ülkenin kendi iç potansiyelinde mevcut ise mümkündü. Bu anlamda bir ülke üretim faktörleri açısından ne kadar yoksul ise kalkınması da o denli zordu. Bu açıdan iktisat kuramcılarının teorilerinde insanlığın büyük bir kısmını oluşturan geri kalmış ülkelerin kalkınma sorununa kayıtsız kalındığı belirtilebilir. “Tüm dünya üniversitelerinde okutulan bir ders olarak iktisat bilimi bu yönüyle Nobel ödüllü iktisatçı Maurice Allais’ın da belirttiği gibi, hemen her zaman ideolojileri ve yerleşik çıkarları temsil eden siyasal doktrinlerin kaderine bağlı”¹⁷ görünmektedir.

İşte tam olarak bu sebeplerle küreselleşme, bir ideolojinin, kapitalizmin temel taşlarından, üstelik kâr için gerekli unsurlarından biri olarak görülmeye başlanmıştır. Bu çerçevede söylemek mümkündür ki, küreselleşme olgusu beraberinde tüm dünya ülkelerinde kalkınma sorununu gündeme getirmiş ve bu sebeple ele alınışlarında hassasiyet gelişmiştir. Günümüzde çok sık rastladığımız üzere ülkelerin yaşadıkları ekonomik krizlerden kurtulmak için halklarına katlanmaları gereken özverileri anlatma uğraşları da bu sebeptendir.

Küreselleşme kavramını anlamak için yürütülen bu çalışmanın ikinci bölümünde gelişmiş ülkelerin büyüme sorunlarının, gelişmekte olan ülkelerin ise kalkınma sorunlarının temelinde yatan nedenlerin de, her ne kadar bu çalışmanın dahilinde bulunmasa da, rahatlıkla görülebileceği kanısındayım. Bu bölümde iktisat kuramcılarının ve ekonomik küreselleşme üzerine yapılan çalışmalardan fazlasıyla yararlanılacağı için inceleme birkaç düşünür ile sınırlandırılmayacak, daha çok genel hatlarıyla taraftar ve karşıt görüşlerin kavram üzerindeki anlayış farklılıkları

¹⁷ a.g.y., s.76.

serimlenerek yol alınacaktır. Bu bölümde küreselleşmeyi “kapitalist sermaye birikiminin yeni bir biçimi”¹⁸ olarak gören *yaklaşımlar* ile küreselleşmeyi “geri kalmış ülke insanların da üretime katkı yaparak zenginleşmesi ve hızla artan üretim ve para akışlarından olabildiğince çok faydalanılması için bir daha ele geçmeyecek bir fırsat”¹⁹ olarak değerlendirenlerin *görüşleri* ele alınacaktır. Bu bağlamlarda küreselleşme sözcüğünün anlamının ‘kapitalizmi ve modernizmi tüm dünyaya yayacak bir olgu’ olarak ve tam zıttı biçimde ‘birkaç zengin ülkenin tüm insanlığa uyguladığı yepyeni bir sömürgeleştirme anlayışı olduğu’ yönünde farklı anlayışlara tanık olacağız.

Çalışmanın bu bölümünde ayrıca küreselleşmeyi siyasi çerçeveden yorumlayan ve anlamlandıran görüşler de ele alınacaktır. Bu bölümün içerimlerine ilişkin ipuçlarından önce; artık küreselleşmenin, tüm dünya ülkelerinin sınırlarını aşan bir sermaye dalgası olarak algılandığını, hatta bu şekilde kabul edildiğini belirtmek gerekir. Siyasi açıdan ele alınışlarında küreselleşmenin yaşandığı günümüz dünyasında ülkelerin artık kendi kabuğuna çekilmek ve kendi olanaklarıyla yetinmeye çalışmak gibi bir olanağının kalmadığı ve bunun uygulanmaya çalışılmasının mümkün olamayacağı ifade edilmektedir. Bu bağlamda teknoloji getiren, iş üreten sermayeden yararlanmanın en akıllıca siyasi tutum olacağı vurgulanmaktadır. Kısacası yeni dünya düzeninde yeni politikalara ihtiyaç duyulduğunu ortaya koyanların sayısı bir hayli fazladır.

Dev şirket sahibi ülkelerin üretimlerini coğrafî yönden elverişli ülkelerde gerçekleştirmek veya ürettikleri mal ve hizmetleri tüm dünya pazarlarında serbestçe pazarlayabilmek için iyi anlaşmak zorunda oldukları bir kurum vardır: Devletler. Firmaların yer değiştirme politikalarında iş gücü ucuzluğu, siyasal istikrar, uygun vergi ve çalışma mevzuatı, pazarların yakınlığı, güvenlik vb. pek çok koşul önemlidir. Bu bakımdan firmaların pazarlara açılmada devletler ile olan ilişkileri önem kazanmaktadır. Devletlerin serbest pazar ekonomisinin ülkelerinde işleyiş kazanması için gerekli koşulları hazırlamaları ya da hazırlamamaları ise yöneticilerin küreselleşme hakkındaki

¹⁸ Müftüoğlu, Özgür, “Üretim Süreçlerindeki Değişim, Çalışma Hayatı ve Sendikalar”, Küreselleşme Koşullarında Kapitalizm ve Sendikal Hareket, 2000-2003 Petrol-İş Yıllığı, İstanbul, 2003, s.18.

¹⁹ Norberg, Johan, *Küresel Kapitalizmi Savunmak*, Liberte Yay, 2003, Ankara, s.121-122.

yargılarına dayanmaktadır. Bu açıdan siyasilerin küreselleşme anlayışları da küreselleşme sürecinin yön kazanmasında tayin edici olmaktadır. Siyasi açıdan küreselleşmenin ele alınışlarında ise söz söyleyenlerin sayısı bir hayli artmakta ve küreselleşme olgusu birçok kavram ile ilişkiye girmektedir. Yöneticiler kadar; sivil toplum örgütleri, azınlıklar, etnik gruplar ve medya gibi pekçok kurum ve topluluk küreselleşme üzerine görüşlerini ortaya koymaktadırlar. Yine burada da küreselleşmeyi ‘teknoloji getiren, iş üreten, istihdam yaratan sermayenin sağladığı olanaklardan faydalanmanın gereğine vurgu yapanlara ait görüşler’ ile küreselleşmenin ‘ülkeleri borç krizlerine, banka iflaslarına, özelleştirme gibi ekonomik açıdan insanlar arasında uçurumlar yaratan, tekelleşmeleri gündeme getiren politikalara yol açan bir olgu’ olarak görenlere ait görüşler olmak üzere iki farklı anlayış bulmak mümkündür.

Küreselleşmenin siyasi bağlamda bulunduğu anlamları tespitinde, ülkelerin ekonomik yapılarını değerlendiren ve not veren IMF (Uluslararası Para Fonu) ile Dünya Bankası gibi kurumların da etkisi üzerinde durulmaya değerdir. Bu kurumların değerlendirdiği ve not verdiği ülke ekonomileri küreselleşme sürecine ayak uydurabilmek için yine bu kurumların önerdiği *yapısal uyum politikaları* geliştirmekte ve bu programlar küreselleşmenin ilişkide olduğu önemli bir kavramı gündeme getirmektedir. Yapısal uyum politikaları, dünya ekonomisinin bütünleşmesini (küreselleşmesini) hedefleyen politikalar olmaları bakımından, küreselleşme kavramının içerimlerine ilişkin yoğun ipuçları veren bir olgudur. Bu programları; faiz ve döviz kurlarının serbest bırakılmasını, gümrük hadlerinin düşürülmesini, ekonomi sektörünün özelleştirilmesini, bu çerçevede devletin küçültülmesini öngören programlar olarak tanımlamak mümkündür.

Küreselleşme sürecinin çok önemli bir halkası ve gerçekleştirici ögesi olmak bakımından *yapısal uyum politikaları*, küreselleşmek adına yapılan girişimlerin en önemli adımı olan siyasal yapılanma gereğini şart koşar. Bu açıdan küreselleşme olgusuna yönelik bu inceleme, bu olgunun siyasi bağlamda bulunduğu anlamları ele alırken yapısal uyum politikalarına ve siyasal yapılanma kavramlarına yer verecek ve bu kavramlar üzerine bulunulan görüşlerden de faydalanacaktır. Ne var ki küreselleşme

sözcüğü üzerine siyasî bağlamda söylenenlerin epeyce geniş bir yelpazede olması, bu verileri; araştırmanın esas malzemesini oluşturacak bir biçimde kullanma gereğine neden olmaktadır. Bu nedenle ele alınan düşünür ve yazarların belli bir referans çerçevesi içinde ve eklektik bir biçimde ele aldıkları küreselleşme ve bağlamındaki görüşlerine, asıl konudan uzaklaşmamak gereğinden ötürü, tümüyle yer verilemeyecek, daha çok küreselleşmenin siyasî çevrelerde bulunduğu yankılar çerçevesinde kendini “ne” olarak ortaya koyduğu yönünde, gerçek imgeleri belirecek şekilde ele almak yoluna gidilecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümü ise küreselleşmenin kültür kavramı ile olan ilişkisinde bulunduğu anlamlara dönük olacaktır. Kültür kavramı ile ilişkisinde küreselleşme, söylemlerde yer alan adıyla ‘kültürün küreselleşmesi’ ithal edilen mal ve hizmet öğelerinin kabulü, yerleşmesi ve sonunda o toplumun bunu kendine mal etmesi ile gerçekleşmektedir. Küreselleşme olgusunun kültür üzerinde yarattığı etki daha çok yaşam tarzlarına, beğenilere, dünya görüşlerine, tüketim kalıplarına yönelik olmaktadır. Küreselleşme etki ettiği yerlerdeki bireylerin çoğu için günlük yaşamı sürdürme biçimine farklı seçenekler getirmekte, anlamlandırmanın ve yorumlamanın bağlamını değiştirmektedir. Bu etkinin en önemli sebebi ise, küreselleşme olgusunun her nedense kendini, üretim süreçlerinden daha çok değişim süreçlerinde ortaya koymasından kaynaklanmaktadır. Bu ise küreselleşme hakkında ilgili ilgisiz pek çok şeyin söylenmesine fırsat yaratmaktadır. Ayrıca küreselleşmenin bilim, teknoloji, iletişim, hizmet sektörü ve tüm yönleriyle kültür ile olan ilişkisi, kültürün küreselleşmesi konusuna ayrıca çokboyutluluk kazandırmakta, konuya dair söz söyleyenlerin sayısını bir hayli arttırmaktadır.

Kültürün küreselleşmesi temasına ilişkin *söylemlerin* pek çoğu, küreselleşmeyi çağdaş yaşamın önceli saymaktadır. Bu sayede “modernleşmenin ve kalkınmanın zorunlu koşulu”²⁰ olarak anlam bulan küreselleşme çağın gereği olarak yaşamımızı sürdürdüğümüz usulleri yeniden yapılandırmak²¹ gereğini doğurmaktadır. ‘Yaşamın

²⁰ Berger, Peter, L., Huntington, Samuel P., *Bir Küre Bin bir Küreselleşme*, s.63.

²¹ a.g.y., s.64.

usullerini yeniden yapılandırmak' ifadesi ile kastedilen ise, küreselleşmenin getirisi olması bakımından 'yaşamın yeni anlamları' sloganı ile sunulan bir kültür, daha açık ifadeyle *popüler kültürdür*. Bilindiği üzere popüler kültürün yaygın tanımı "halk (tüketici) için üretilmiş ve kitlesel tüketime yönelik olan kültürel yaşam modeli"²² şeklindedir. Bu kültür; moda, dil, düşünce, hayal, zevk ve değer yargıları üzerinde 'yaşamın yeni anlamları' yönünde oluşumları içermektedir. Kültürün küreselleşmesi üzerine söz söyleyenler bu kültürün simgelerini ve yaratıcılarını da açık bir biçimde saptamaktadırlar. Örneğin, televizyon programları, CD'ler, giysiler, dergiler, kozmetik ürünleri, oyuncaklar, kredi kartları, cep telefonu ve aksesuarları bu kültürün simgelerinden sayılmaktadır. Bu kültürün yaratıcıları ise, -bu markalar aynı zamanda "küreselleştiriciler" olarak anılmaktadırlar- Coca Cola, McDonald's, Levis, Toyota, Microsoft, Marlboro vb. kuruluşlar olarak gösterilir.

Bu açıdan, gündelik yaşamımızın her anında bulunan popüler kültürün en güçlü küreselleştirici etken olduğu vurgulanmaktadır. Bu bakış açısına göre "Kahrolsun Amerikan emperyalizmi" diye bağırarak bir protestocu gencin bir yandan da Coca-Cola içmekte olması ya da Amerikan hegemonyasından nefret ettiği halde McDonald'sta yemek yiyip, televizyonda NBA maçları izleyen bir kimsenin davranışı küreselleşmede popüler kültürün etkisine ve küreselleşmenin insanların günlük yaşamlarına getirdiği yeni anlamlara örnek olarak verilmektedir.²³

Bu noktada küreselleşme ile ilişkisinde kullanılan kültür kavramının da içeriği ve algılanışı bakımından en az küreselleşme kavramının kendisi kadar bulanık olduğu söylenebilir. Küreselleşmenin kimi yazar ve düşünürlerce kuramsallaştırıldığını da hesaba katarak diyebiliriz ki, böyle bir kültür kavramı ile iş gören bu kuramların küreselleşme olgusunun getirilerine ilişkin yaptıkları belirlemelerde neden birbirlerine ters düştiklerini anlamak olanaklı görülmektedir. Küreselleşme hakkında teoriler geliştiren ve küreselleşmenin kültür ile ilgili getirilerini vurgulayan düşünürlerin

²² a.g.y, s.311.

²³ a.g.y., s.28.

görüşleri, küreselleşmenin etkisi ile kültür kavramının içeriğinde ortaya çıkan pek çok olumlu değişikliğe gönderme yapar. Hatta bu teoriler, küreselleşmeyi, evrensel bir uygarlığın geleceğini haber veren bir süreç olarak görmektedirler. Bu kuramların birçoğunda paylaşılan ortak nokta küreselleşmenin paranın ve malların dolaşımından daha fazla bir şey olduğudur. Bu teorilere göre küreselleşme zaman-mekân kavramlarının eski anlamlarını yitirmesine yol açacak, sınırların ortadan kalkmasını sağlayacak, bu anlamda yeryüzündeki tüm insanların ve ülkelerin karşılıklı bağımlılığını arttırarak dünyayı bir kent, insanları ise bu kentin yurttaşı konumuna taşıyacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde bu kuramlar bağlamında ele alınacak olan küreselleşme teriminin anlamlarına dönük incelemede, küreselleşmenin kültür üzerindeki etkisi sayesinde dünya üzerinde karşılıklı bağ ve bağımlılığı nasıl oluşturduğuna, aynı zamanda bu sürecin toplumsal ilişkilerin yoğunlaşarak dünyanın uzak yerlerini birbirine bağlayan ve bu sayede insanları tek bir dünya toplumu oluşturacak biçimde bütünleştiren bir işlevi nasıl gerçekleştirdiğine değinilecektir.

Siyasi bağlamda serbest pazar ekonomisi ile bütünleşmek ve bu anlamda küreselleşmek isteyen devletlerin siyasi rejimlerinde yeniliklere gitmek durumunda kaldıklarına ve sermaye akışlarına kolaylık sağlayacak yapısal uyum politikaları geliştirmeye çalıştıklarına değinmiştik. Bu çabaların ise ‘yeni dünya düzeni’ olarak bahsedilen arayışlarla örtüşür bir biçimde dile getirildiğini ekleyelim. ‘Yeni dünya düzeni’ siyasi çağrışımları yüksek bir kavram olarak, gerçekte, ‘dünya kenti’ kavramı ile ilişkisi bakımından küreselleşme kavramına yönelik en belirgin ve en çok tercih edilen anlayışın temelini oluşturur. Bu açıdan küreselleşme olgusuna dair söylemlerin birçoğu da küreselleşmeyi siyasi ve ekonomik yönü temelde olmak kaydıyla yol açacağı, hatta yol açtığı problemler bakımından değerlendirmektedir. Muhafız bu bakış açısına göre küreselleşme kültür üzerindeki etkisi aracılığıyla insanlar arasında karşılıklı bağlılığın artması yönünde olumlu olduğu kadar, tüm insanlığı türdeşleştirmek ve yerellikleri tahrip etmek bakımından olumsuz bir işlev de görmektedir. Kimlik kavramı ve dönüşümlerinin ‘küreselleşmek’ olarak görülen olguya hizmeti, aynı zamanda küreselleşme üzerine söz

söyleyenlerin insan anlayışı, yine bu kesim tarafından, deyim yerindeyse, bir sorunlar yumağıdır. Her ne kadar taraftarları için küreselleşme; bir dünya toplumu anlayışı doğrultusunda ülkelerin birbirine çokboyutlu ilişkiler ağı içinde bağlı hale gelmelerini anlatıyor olsa da muhalifleri için kültürlerin ortak bir hal almasına işaret eden küreselleşme; hayat tarzlarını ve davranış biçimlerinin aynılaşmasına neden olan, yerel kültürlerin, kendine özgü özelliklerini tahrip eden bir süreçtir.

Ekonomi, eğitim, iş, sağlık, politika, toplum, zevk vb. pek çok alanda etkisinden bahsedilen ve her bir alanda farklı bakış açılarına neden olan, bakış açılarına göre de farklı değerler yüklenen küreselleşme görülmektedir ki anlamının açık olmamasına rağmen alevli tartışmalara konu edilmekte, anlamı tamamıyla anlaşılmadan hemen her konu ilgili kullanılması nedeniyle de hakkında olumlu ve olumsuz değer yargıları oluşmaktadır.

Ne var ki küreselleşme kavramının sergilediği anlam sorununun; sadece bu olguya dair bakış açılarının farklılığından, üzerine söylenenlerdeki yanlış anlamalardan kaynaklandığını düşünmek yerinde görünse de; aslında sorunun temeli, küreselleşme sürecinin içinde bulunduğu şu anki duruma ve bunun yol açtığı göreliliğe dayanmaktadır. Çünkü küreselleşme sürecini gözlemlemekte olan her bir kimsenin, örneğin; ilgi alanı, ihtiyaçları ve gelecek kaygısı mevcuttur. Kısacası yaşamıyla bu denli içiçe olan bu türden bir olgunun sorunu daha çok, olguya bakanın ihtiyaç, tutum ve bilgi düzeyi gibi pek çok faktör sebebiyle tasarımlarında, kanılarında ve görüşlerinde çeşitliliğin ortaya çıkmasından ve bunun yarattığı göreliliğin varlığından kaynaklanmaktadır. Burada sorunun aşılması yönünde umut verici olan tek şey ise problemin, *doğru olmanın göreliliğiyle* değil de, *doğru olarak geçerli sayılanın göreliliğiyle* ilgili olmasıdır. “Nesneye uygun düşen bir tasarıma sahip olunabilir ama onun doğru olduğunun farkına varılmadığı için yine de reddedilebilir, aynı şekilde doğru olmadığı bilindiği için insan doğru olmayan bir tasarımı doğru da sayabilir. Bu nedenle doğru ve doğru olmayana ilişkin bilgi doğruluk ve yanlışlığın bilgisinden tamamen farklı bir bilgidir. Bu bilgiye sahip olmak için insanın doğru olmaya ilişkin tam güvenilir bir göstergeye, yeterli bir

doğruluk ölçütüne sahip bulunması gerekirdi. Her türlü yanlıgıyı dışarıda bırakabilecek saltık bir doğruluk ölçütü yoktur.”²⁴

Hartmann’ın da belirttiği gibi göreliliğin asıl anlamı buradadır. Eğer biz insanların, *bilgimiz dediğimiz şey* hep aynı bilgi olsaydı, belki göreliliği aşmış olurduk. “Ama bu durumda da bir tasarımın, görüşün veya bir yargının içeriksel olarak şeye (nesneye) uygun düşüp düşmediğini, yani onun bilgi ya da yanlıgı olup olmadığını, doğru veya yanlış bilgi olup olmadığını anlayamazdık.”²⁵ Bu sebeple bizler doğru ile yanlışı ayırdedebilme olanağına sahibizdir. Ancak tasarımlarımızda neyin bilgi, neyin yanlış olduğunu ortaya çıkarmak o kadar kolay değildir. Doğru olmanın hiçbir görelilik taşınamaması bize pek yardımcı olmamaktadır.

Bu alıntılardan anlaşıldığı üzere, “göreliliğe maruz kalan, doğruluğa ilişkin bilgidir, kesinliktir.”²⁶ O halde küreselleşme kavramı da insan dünyasında varolan tüm diğer kavramlar gibi, ifade ettiği her ne olursa olsun özü gereği bir açıklığa sahiptir. Kavramın yansıttığı bu gerçeklik etik açıdan her ne kadar onaylanır ya da reddedilir türden olursa olsun, sonuç itibariyle küreselleşme kavramı kavuştuğu bu açıklıkla göreliliğinin neden olduğu kaosu ortadan kaldıracaktır.

O halde küreselleşmeyi düşünme biçimimiz, onu olumsuz etkilerini giderme ve olumlu etkilerini arttırma yönünde iş görebilecek bir bağlamda ele almamızda fazlasıyla önemli bir yere sahiptir. Üzerine söylenenlerde çelişkiler bulunan böyle bir olguyu özenli bir şekilde ele almak, söylenenlerde yanlış olan fikirleri eleme ve bu anlamda olguya hayat kazanması esnasında doğru yönde ilerleme olanağını tanımak açısından önemlidir. Ancak küreselleşmeyi düşünme biçimimiz oldukça önemli olsa da, aslında bu kavramla ne yapmak istediğimiz her defasında daha çok bize bağlı görünmektedir.

²⁴ Hartmann, Nicolai, *Ontolojinin Işığında Bilgi*, Türkiye Felsefe Kurumu, Çev: Harun Tepe, Ankara, 1998, s.13.

²⁵ a.g.y., s.14.

²⁶ a.g.y., s.14.

Bu kavramla ne yapmak istediğimizi bulup çıkarmak ve onu düşünme biçimimizi sahip olduğu anlam karmaşası sebebiyle yol açtığı sorunları gidermek yönünde kurmak için, yerinde sorulmuş bir soruyla, işe başlamak gerekli görünmektedir.

Bu aşamada bizlere yol gösterici olacak olan soru “küreselleşmede küresel olması gereken nedir?” sorusudur. Çünkü bu soru açık uçlu bir sorudur. Küreselleşmede küresel (dünya çapında) olanın ya da olması gerekenin ne olduğu sorusunun cevabını vermek bizlere kalmaktadır. Daha öncede değindiğimiz gibi küresel sözcüğü dünya çapında ve tüm insanlık için olanı ifade etmekte ise de, yaşadığımız sorunların giderilmesinde hali hazırda dünya çapında olanın ya da dünya çapında yayılma olanağı taşıyan her tür olgunun küreselleşmesi yönünde çaba göstermek fikri çok doğru bir tavır gibi görünmemektedir. Bunun nedenini ‘dünya çapında yaygın olanın değerli olup olmadığının ayrıca bir sorun olarak belirmesi’ şeklinde saptamak mümkündür. Çünkü dünya çapında olanın ne olduğunun doğru tespit edilmesi hayli önemli bir sorun olarak görünmektedir. Nitekim ‘dünya çapında olan’ ifadesi ile kastedilenin, halihazırda yaygın olan bir şey ya da yaygınlık kazanabilecek olan herhangi bir olgu olması sorunun çözümü için doğru bir tespit olmaktan uzaktır. Çalışmanın birinci bölümünde üzerinde durulacak olan bu konu ile ilgili olarak burada önemi dolayısıyla belirtilebilecek olan, dünya çapında yaygınlık kazanması gerekenin evrensel olgular olması gerekliliğidir. O halde yaygınlık kazanması gerekeni, insanın değerinin bilgisinden kaynaklanan bir insan ve değerlilik anlayışını besleyen ve geliştiren etkinliklerin, daha doğrusu bu yönlü bir kültür anlayışının belirlemesi doğru olacaktır.

Birçok terimde olduğu gibi, küreselleşme teriminin de belli bir durumu ya da durumları imlemek üzere ortaya çıktığı açıktır. Ancak üzerine söylenenlerde küreselleşmenin kendini ne olarak ortaya koyduğunu saptamak, yalnızca çeşitli anlamlara sahip olmasından dolayı değil, aynı zamanda üzerine söylenenlerde özgürlük, kültür gibi kavramların yeterince açık kılınmamış şekilde kullanılmasından dolayı da iyice güçleşmektedir. Örneğin, “devletin küçülmesi gereğine parmak basanların kamu hizmetlerinin azalacağı ya da insan hakları ile ilgili girişimlerin devletin işi olması

sebebiyle bu yöndeki çabaların da bir bakıma sekteye uğrayacağı gerçeğini unuttukları ya da görmemezlikten geldikleri ortadadır. Yine aynı şekilde dünyanın bir ucunda iş kurmak ya da tüketiciye bir malın pek çok çeşidini sunmak gibi fırsat ve hizmetleri insanlara özgürlük sağlamak şeklinde yorumlayanların bulunduğu da belirtilmelidir.”²⁷ Zengin ülkelerin geri kalmış ülkelere yaptıkları yardımlarla hayırseverlik gösterilerinde bulduklarına şahit olduğumuz günümüz dünyasında, yapılanın aslında bir *insanlık borcu* olduğunun gözden kaçtığı da yine küreselleşmekten anlaşılakta olanların sorunlu olduğunu göstermektedir. Yine bu ülkelerin yardım yaptıkları ülkelere alacaklı oldukları gözönüne alındığında, sorunun küreselleşme girişimlerinden daha çok insan hakları bilincinin zayıflığından kaynaklandığı görülmektedir.

Yeni dünya düzeni, dünya kenti, küreselleşme, uluslararası bağlılık, dünya vatandaşı gibi sözcüklerle konuşmaya başlamış olan bizlerin bu kavramlardan en azından birini işe yarayacak biçimde düşünme ortaklığını sergileyebilmesi gereklidir. Yaşanan sorunların temelinde yatan kavramsal açıklık gereğini gidermede ve küreselleşme kavramı üzerine düşünme ortaklığının kurulabilmesinde felsefeye duyulan ihtiyaç ortadadır. Burada felsefeye duyulan ihtiyacın nedenine de değinmek kanımca gereklidir.

“Felsefe için “nedir?” sorusu doğru kullanışların bulunup ortaya çıkarılmasına yol açan bir dürtüdür”²⁸ diyen Nermi Uygur, bunun için ise irdelenmekte olan kavramın güncel kullanışlarının iyice incelenmesinin ve kullanılmakta olan kavramın doğru kullanılıp kullanılmadığının saptanmasının gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu açıdan “... Anlamı nedir?” sorusunu, *sorun* üzerinde yoğunlaşmanın ve doğru kullanılışın saptanmasının can alıcı başlangıcı olarak belirler. Bundan kaynaklı olarak da felsefe “işlediğimiz kavramların doğru kullanılışları bakımından ne olduğunu belirtmek, kavram anlamlarına ilişkin doğruyu bulup göstermek”²⁹le yükümlü olmaktadır. Ayrıca bu soru, doğruya ulaşmak adına “kavram kullanışlarında doğruluk için değişiklikler, değiştirmeler

²⁷ Kuçuradi, Ioanna, 11.11.2003 tarihli “Çözümüne Doğru” adlı televizyon programı söyleşisi, TRT 2.

²⁸ Uygur Nermi, *Felsefenin Çağrısı*, YKY, İstanbul, 2001, s.34.

²⁹ a.g.y. s.35.

yapmak ve bu yolda yeni kullanışlar önerilmesini³⁰ de olanaklı kılmaktadır. Ancak bu önerilerin keyfe göre biçimlendirilebileceğinin sanılmasının yanlış olacağını belirten Uygur, kavramın doğru kullanımının tespiti için, söz konusu kavramın tüm anlamlarının ne olduğunun çepeçevre betimlenmesini şart koşan yorucu ve zahmetli bir sürecin gerektiğine dikkati çekerek, bunun epey güç bir iş olduğunu saptar ve bunun ancak felsefece bir değerlendirme ve temellendirme işi olarak güvence altına alınabileceğini belirtir. Bu bakımdan küreselleşme kavramına ilişkin sorunların giderilmesinde de Uygur'un belirttiği gibi; kullanımındaki anlamlarının betimlenmesi ve gerçek anlamının ne olduğu yönünde bir açıklığın gerçekleştirilmesi gereği kendini hissettirmektedir.

Bu açıdan çalışmanın dördüncü bölümünde küreselleşme olgusunun felsefi bir bakış ile ele alınmasına ve bu sayede veriler ışığında bir açıklığa ulaşma yoluna gidilecektir.

³⁰ a.g.y, s.35.

1. BÖLÜM: BİR SÖZCÜK/ TERİM VE OLGU OLARAK KÜRESELLEŞMENİN TARİHİ ARKA PLANI

Tarihin insanoğlunu bir taraftan baş etmenin neredeyse mümkün olmadığı, içinden çıkılmaz güçlüklerle karşı karşıya bıraktığını, bir taraftan da tüm bu sorunların birbiri ardına sökün ettiğini gösteren örneklerle dolu olmasını düşündüğümüzde tuhaf bir ironiye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu ironi ile orantılı olsa gerek tarihin kendisinden ders alınması gerektiğini öğütleyenlerin sözleri ile gelecek için ümitlenen bizlerin, diğer taraftan onun tekrarlardan başka bir şey olmadığını düşündürten yanıyla da ümitsizliğe kapıldığımız zamanlarımız pek çoktur.

Özellikle günümüz dünyasında öne çıkan ve küreselleşme sürecinin yol açtığı sorunları düşündüğümüzde gerek taraftarları gerek karşıtları açısından tarih sahnesinde, evvelce insanın pek çok kez oynadığı, fakat şimdi oyuncu sayısının da bir hayli arttığı bir halat çekme oyununun daha oynanmakta olduğunu görmekte, kitleler halinde büyük umutlar beslendiğine ya da “çocuklarımıza ve torunlarımıza, sadece, dünyanın bir düzen içinde görüldüğünü ve gidişi değiştirmenin olanaklı olduğu altın çağ doksanlı yılların anı olarak kalacağını”³¹ belirten, neredeyse tüm ümidini yitirmiş söylemlerin yapıldığına tanık olmaktayız. Her halde yeni fırsatlardan olduğu kadar artan eşitsizliklerden söz edenlerin varlığı ile taraf tutmanın iyice güçleştiği böyle bir çekişmede ipi çekmeyi başarının göreceği vaatler peşinde koşan kitleler halindeki pek çok insanın perişan olduğuna tanık olmak olacaktır. Bu gerçeği daha şimdiden görmenin hemen hiç kimse için zor olmadığı açıksa bile gittikçe güçleşen problemlerin çözümü yönünde elle tutulur girişimlerin bulunmadığı ortadadır.

“Küreselleşme nedir?” sorusunun cevaba kavuşması hususundaki aciliyet her geçen gün kendini daha da duyurmaktadır. Gerçekten küreselleşme nedir?

³¹ Martin, Hans-Peter, Herald Schumann, *Globalleşme Tuzağı*, Çev: Özden Saatçi Karadana. Mahmure Kahraman; Ankara; 1997, Ümit Yayıncılık, s:22.

“Kuşkusuz her tür sosyal olayda olduğu gibi, küreselleşme olgusunda da hem yorumlar çeşitli, hem de açıklamalar kaçınılmaz olarak az ya da çok belirli bir ideolojik arkaplana sahip.”³² Bu nedenle, yaşamımızı küresel, bölgesel, ulusal ve bireysel düzeyde kendini hissettirir biçimde etkilemeye başlamış olan böyle bir olgunun ne olduğunu dikkatlice belirlemenin gerekliliği daha da artmaktadır. Herhalde küreselleşmenin ne olduğunu belirlemeden önce onu herşeyin başında kelimenin tam anlamıyla tanımak gerekiyor. Bir sözcük olarak da, bir olgu olarak da. Bu açıdan çalışmamızın bu birinci bölümünde önce küreselleşmeyi dilsel bir ifade olması bakımından bir sözcük olarak, ikinci iş olarak da, bir olgu olan küreselleşmeyi tarihsel arkaplanı açısından, onu hazırlayan ve etkileyen süreçler açısından tanımaya çalışacağız. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünü iki başlık altında yürütmek yerinde olacaktır.

1.1 Küreselleşme Sözcüğünün/ Teriminin Tarihi

Küreselleşme teriminin kökünde, yeryüzünü şekli açısından belirleyen ‘küre’ sözcüğü vardır. İngilizcedeki karşılığı olan ‘globe’ sözcüğü Türkçe’de ‘küre, top, dünya’³³ şeklinde üç farklı sözcük ile karşılık bulmaktadır. ‘Globe’ sözcüğünün karşılıklarından ‘küre’ ve ‘top’ bir şekli imleyen sözcüklerdir ancak üçüncü karşılığı ile ‘dünya’ anlamına da gelen bu sözcük anlaşılmaktadır ki bir şekli geometrik açıdan belirlemesinin ötesinde kendi içinde ve kendine has bir bütünselliği de yansıtmaktadır. Dünyayı gerek şekli açısından gerekse varolan pekçok anlamıyla bir bütün gibi yansıtan ‘globe’ sözcüğü İngilizce’deki ‘world’ kelimesinden bu yönüyle ayrı bir içerik taşır. ‘Globe’ sözcüğünün yansıttığı bu bütünsellik, kendisinden türetilmiş olan ‘global’, ‘globalizasyon’, ‘globalism’, ‘globalite’ gibi pekçok kavramın içerimlerinden anlaşıldığı kadarıyla “dünyanın gerçekliğinin insani varoluş üzerindeki nüfuzu”³⁴ dolayısıyla ortaya çıkan tüm hissediş ve algılamalara ilişkindir.

³² Koray, Meryem, “Küreselleşme Süreci ve Ulus-Devlet, Ekonomi, Siyaset Tartışmaları” adlı makale, s:1.

³³ TDK, Türkçe Sözlük, Cilt 2, Ankara, 1988, s.950.

³⁴ Arendt, Hannah, *İnsanlık Durumu*, s.20.

Bildiğimiz gibi dünya yalnızca ‘fiziksel dünya’ ya da ‘yeryüzü’ değildir. Bu açıdan ‘dünya’ sözcüğü kendisinde yaşanan gezegeni adlandırmasının dışında ‘yeryüzü’ sözcüğü ile bir eşanlamlılık arzetmez. ‘Dünya’ sözcüğünü ‘yeryüzü’ sözcüğünden daha fazla ve yoğun bir anlama sahip yapan yanı, onun insan varlığı ile ilişkisinde bir yaşam alanını (yaşama dünyasını) ifade etmesi ve insan eseri olan şeyleri içermesiyle birlikte insanlık durumunun bir parçası haline gelmiş olmasıdır. Çünkü “dünyanın nesnelliği ile insanlık durumu birbirlerini tamamlarlar”³⁵. Bu şu anlama gelmektedir: Bedenimizin emeği, şeyleri (dünyanın nesnelliğini oluşturan hemen hemen herşeyi) birbirine ekler, biraraya getirir, zamanda ve sonuçta insan eseri bir dünya oluşuverir karşımızda. Şeylerin sonsuz çeşitliliği insanın sarfettiği bu emek ile kullanım nesnelere dönüşür ve böylece dünyanın nesnelliği insanlığımızın durumunu bir çok açıdan belirleyip ortaya koyar, onu tamamlar. Bu birliktelik, birbirini tamamlama tüm yaşamımızı sarıp kuşatan bir birlikteliktir. “Dünya” sözcüğü bu açıdan içerik olarak, kulağa çalınır çalınmaz her bir insan için üzerinde yaşadığımız bir gezegenden çok daha fazla şeyi ifade eder, çağrıştırır.

“Globe” kelimesinin ifade ettiği bu yoğunluk ondan türetilen ‘global’ sözcüğüne oldukça yerinde bir temel oluşturuyor gibi görünmektedir. ‘Global’ sözcüğü ‘globe’ sözcüğünün dünyaya ilişkin taşıdığı bütünlüklü ifadeyi İngilizce gramer yapısı gereğince almış olduğu ek ile “dünyanın tümüne ilişkin olan” anlamına gelecek şekilde yeni bir anlamda taşımaya, daha doğrusu içermeye devam eder.

Meydan Larousse’un tanımına göre global, “tümüyle ele alınmış olan”³⁶ anlamındadır. Bunun yanında bu sözcük Fransızca’da ‘homojenlik’³⁷ anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla global sözcüğü için hem ‘bütünsellik’ hem de ‘homojenlik’ (aynılık) anlamlarını tespit etmek mümkündür.

Her ne kadar ‘globe’ sözcüğünü Türkçe karşılığı olan ‘küre’ sözcüğü, dünyaya ilişkin içerimleri açısından aynı derecede karşılıyormuş gibi görünmese de, ‘global’ sözcüğünün karşılığı olan ‘küresel’ sözcüğü için aynı şeyi söylemek yanlış olur. Türkçe

³⁵ a.g.y., s.20.

³⁶ Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedisi, 8. cilt, s.7.

³⁷ Saraç, Tahsin, Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük, Adam Yayınları, İstanbul, 1994, s.666.

kullanımlarında ‘küresel’ sözcüğünün temeli bakımından çok da yerinde kullanıldığı söylenebilir. Görüldüğü kadarıyla ‘küresel kirlenme’, ‘küresel ısınma’, ‘küresel bakış’ gibi ifadelerde de olduğu gibi kullanıcısı için ‘küresel’ terimi dünyanın ‘tümüne ilişkin olan, dünyayı bütünü ile ilgilendiren’ anlamlarına gelmektedir.

Günümüzde kullanılan anlamıyla ‘küresel’ sözcüğünün tarihsel bakımdan kökeni 1500’lü yıllardan başlatılsa da kulaklara çalındığı ilk tarih 1963 yılı olarak belirlenir. Dünyanın belli bir bölümünün ‘global bir köy’ halini aldığını, bunun ise medya aracılığıyla dünyanın çeşitli yerlerinde ortaya çıkan kolektif temalar sayesinde yaşanan daralma ve küçülme sebebiyle olduğunu saptayan Kanadalı sosyoloji profesörü Marshall McLuhan, ‘global’ sözcüğünü “iletişimdeki İncelemeler” (Explorations in Communication) adlı eserinde kullanarak bu sözcüğü ilk ifade eden kişi oldu. Bu şekilde “dünyanın küçülmesi ve küreselliği, bir bütün olarak algılama bilincinin yükselmesi önce McLuhan’ın küresel köy kavramlaştırması ile ifade edilmiş oldu.”³⁸

McLuhan’ın ‘küresel’ sözcüğünden anladığı şeyin, sözcüğün günümüzdeki kullanımında da belirleyici olduğu, halen sözcüğün halihazırdaki “dünyayı bir bütün olarak algılamak” anlamı ile olan sıkı bağını koruduğu görülmektedir. Bir başka görüşe göre “küresel (global) ve küreselleşme (globalization) terimleri tarihte ilk kez Reiser ve Davies’in 1944 yılında yayımladıkları küçük bir okuma kitabının 212. ve 219. sayfalarında yer aldı ve tarihte ilk kez Webster Lügatına 1961 yılında Globalization (küreselleşme) olarak girdi.”³⁹

‘Küresel’ sözcüğünün kullanımı bakımından net bir saptamanın henüz bulunmadığını belirledikten sonra, bu sözcükten –laş, -leş eki aracılığı ile türetilmiş olan ‘küreselleşme’ sözcüğünün de ilk kullanılış tarihi bakımından net bir bilgiye sahip olunmadığını göreceğiz. Ancak şimdilik konumuz ile ilgisinde baktığımızda ‘küresel’ sözcüğünün anlamı itibariyle, algılamaya yön veren, bakışın bütünü görerek, bütünü düşünerek gerçekleştirilmesini salık veren yönünün, almış olduğu –laş, -leş eki aracılığı ile hayat kazandırma girişimlerine olanak sağlayacak biçimde dönüştüğünü görürüz.

³⁸ Aslanoğlu, Rana, Kent, *Kimlik ve Küreselleşme*, s.138.

³⁹ Ucuzsatar, Necati Ulunay, *Dünya Politikasında Küreselleşme ve Atatürk*, s.12.

Çağdaş-çağdaşlaşmak, özgür-özgürleşmek, Batılı-Batılılaşmak gibi ifadelerde de rahatlıkla görülebileceği gibi, sözcüklerin aldığı -laş, -leş eklerinin çağdaş, özgür, batılı sıfatlarına bir nevi hayat kazanma potansiyeli sağladıklarına ve bu sayede kişilere bu sıfatların içeriğine hayat kazandıracak biçimde eyleme olanakları yarattıklarına tanık olmaktayız. Örneğin, “Çağdaşlaşma hareketlerini, “az gelişmiş” ülkelerdeki insanların hepsine daha insanca yaşam olanaklarını ne kadar sağladığına bakarak değerlendirirsek”⁴⁰ çağdaş olmak için insanca yaşam olanaklarını gerçekleştirecek biçimde eylemde bulunmak gerektiğini göreceğizdir. Bu açıdan çağdaşlaşma ifadesi, yalnız kendi başına dahi, çağdaşlaşma hareketlerinin gerçekleştirilmesinin olanağını ifade etmiş olur. O halde bu örnekte de görülebileceği gibi çağdaşlaşma, özgürleşme ya da batılılaşma gibi küreselleşme kavramı da herşeyden önce bir olanağı ifade etmektedir. Bu olanağın varlığı sayesinde ki küreselleşme, çağdaşlaşma, batılılaşma ve benzeri kavramlar bazı girişimler aracılığıyla gerçekleştirilebilir bir özellik sergilerler.

İşte tam da bu nedendir ki terimlerin sağladığı olanakların farkına varılmasının ve bu olanakların hayat kazanması yönündeki girişimlerin, terimin talebi doğrultusunda biçimlendirilmesi gereğinin önemi, gündeme gelmektedir. Kavramların kişiye eylem olanağı yaratan bu yönü, onların hayat kazanması girişimlerinin sağlayıcısı olmasının yanında, kavramların sahip olduğu bu işlev kazanmayı bekleyen potansiyeliteri “dili taşıyıcısı olan insan için bir olanaklar alanına”⁴¹ dönüştürür. Ancak “dilin olanak-sferinden, güncel-gerçek olan sfere geçebilmesi, taşıyıcının ya da taşıyıcıların bu olanağı görmesinin, düşünmesinin bir işidir”⁴². O halde dil olanaklar alanı olmasının getirdiği potansiyeli kullanacak bir faile, yani insana her daim ihtiyaç duyacaktır. Ne var ki burada belirtmeden geçilmemesi gereken husus, bu olanağın doğru kullanılmasının da o dilin taşıyıcılarının düşünüş ve görüşlerinin sağlıklı olmasıyla fazlasıyla ilgili olduğudur.

Bu tespitlerin sağladığı veriler ışığında ‘küresel’ sözcüğünün karşılığı olan “tüm dünyaya ilişkin, bütünü ilgilendiren” ifadesinin, bu sıfatın nitelediği her ne ise o olguyu, belirli bir istemi dile getirecek şekilde dillendirdiği belirtilebilir. Örneğin nükleer silahların varlığını “global bir tehdit” olarak niteleyen biri, tüm dünyayı ilgilendiren bu

⁴⁰ Kuçuradi, Ioanna, *Çağın Olayları Arasında*, Ankara, 1997, Ayraç Yayınevi, s. 75.

⁴¹ Mengüşoğlu, Takiyettin, *Felsefeye Giriş*, İstanbul, 1992, s. 237.

⁴² A.g.y, s. 237.

sorunun çözümü için silahsızlanma talebinde bulunmayı istemektedir. Bu nokta gözönünde bulundurulduğunda “global sözcüğünün globalleşme sözcüğüne oranla daha yüksek bir nesnellik ve genellik derecesine sahip olduğu”⁴³ söylenebilir. Bunu ise başlı başına globalleşmenin de global bir istem oluşunda görebileceğimiz kanısındayım. O halde global bir içerik taşıyan talep, dile getirilişini tüm dünya adına bu sıfat aracılığı ile yapmakta ve bu yönde girişimlerde bulunulmasını istemektedir.

Açıklayıcı olması adına şu örneği vermek uygun olacaktır: İnsan haklarının evrenselleşmesi sorununu global bir problem olarak algılamak, sorunun çözümü yönündeki girişimlerin de global bir düzlemde gerçekleştirilmesi gerektiğini talep eder. Bu açıdan bir yapıp-etme sürecine gönderme yapmış olur. İşte tam olarak bu noktada globalleşme bir süreç olarak karakter kazanır. Çünkü bütün dünya düzeyinde, açık ifadeyle küresel çapta girişimlerde bulunmayı istemekle, küreselleşmeyi girişimler, yapıp-etmeler açısından bir süreç olacak şekilde karakterize etmiş oluruz. Küreselleşmenin bir olgu olması bu sebeptir. Bu açıdan küreselleşme, küresel kabul edilene ya da küresel olması gerektiği düşünülene, tam anlamıyla küresel bir nitelik kazandırmaya dönük bütün çabalara yönelik bir süreç olarak belirir. Bu nedendir ki “küreselleşmede küresel olan ya da olması gereken nedir?” sorusunu titizlikle cevaplanması gereken hayli önemli bir soru olarak belirledik.

1980’li yılların başına değin dağınık ve sürekli olmayan bir kullanımı olan ‘küreselleşme’ sözcüğünün kullanımında ancak 1980’li yılların ikinci yarısına doğru hızlı bir artış gösterdiği görülmektedir. “Sözcüğün yaratıcıları her ne kadar net olarak tespit edilmiş değilse de sözcüğün ilk kez 1980’lerde Harvard, Stanford ve Columbia gibi prestijli Amerikan okullarında kullanılmaya başlandığı”⁴⁴, kaynaklarda küreselleşmenin kökeni konusunda en çok karşılaşılan bilgidir. Küreselleşmeyi ele alan hemen hemen tüm kaynaklarda, kelimenin adı geçen okullar aracılığıyla yaygın hale getirildiği de belirtilmektedir. Ayrıca 1980’lerin sonlarına kadar akademik çevrelerde ve yayınlarda ender rastlanır bir sözcük olan küreselleşmeye özellikle son on-onbeş yıldır değinmeyen

⁴³ Rİveron, Thalia Fung, “Globalleşme ve İnsan Hakları: Üniter ya da Antinomik bir İlişki mi?” 50 Yıllık Deneyimler Işığında Türkiye’de ve Dünya’da İnsan Hakları, Hazırlayanlar: Ioanna Kuçuradi ve Bülent Peker, Ankara, 1999, s.245.

⁴⁴ Yaman, Süleyman, Küreselleşme ile ilgili çalışmam, <http://w3.gazi.edu.tr> ,1/4.

hiçbir siyasal ya da iktisadi söylem yok gibidir. Küreselleşme teriminin birden yaygınlaşmasının, daha önce değindiğimiz gibi terimin anlamının açık olmamasında ve olguya ilişkin tutumların farklı olmasında oynadığı rol büyüktür.

Küreselleşme teriminin çok kısa bir süre içinde çok hızlı bir biçimde ilgili ilgisiz pek çok konuyla ilişkili olarak kullanılmasının, terim hakkında olumlu veya olumsuz değer yargılarının oluşmasındaki rolü bir tarafa, terimin bir şansızlığı da gerçek anlamının tartışılmaya pek fırsat bulunamadan kullanılmasının doğal bir sonucu olarak, bazı kavramlarla örtüşür bir biçimde ve hatta bazen eşanlamlıymışçasına kullanımının sözkonusu olmasıdır. Özellikle ‘evrenselleşme’ kavramıyla neredeyse bir anlamdaymış gibi kullanılıyor olduğu da görülmekte, bu ise terimin kendine has içeriğinin yakalanmasında engelleyici olmaktadır. *Evrenselleşme* ile *küreselleşme* kavramları arasında kurulmuş bulunan bu hatalı bağlantının sebebi, evrensel kavramının ‘dünya çapında yaygınlık’ olarak algılanması dolayısıyla küresel kavramıyla bir anlamdaymış gibi düşünülmesinden kaynaklanır.

Aşağıda yapılan alıntılar okuyucunun dikkatini özellikle, evrensel kelimesinin ‘dünya çapında yaygın olan’ anlamında kullanılıyor olmasından kaynaklanan evrensel-küresel kelimeleri arasında kurulmuş olan hatalı bağlantılara çekmek istemektedir.

“Japonya’da küreselleşme yanlıları piyasayı evrensel ve rasyonel bir mekanizma olarak görmekte, piyasaya daha ağırlıklı bir rol vermek üzere sistemde reforma gidilmesi gerektiğine inanmaktadırlar”.⁴⁵

“Ekonomik faaliyetin küreselleşmesi, şimdi bir kültürel dönüşümle ve kültürel küreselleşmeyle ilintilidir. Bu bir anlamda, evrensel kültür üretimi demektir, uzun zamandır gelişmekte olan bir süreçtir bu.”⁴⁶

“Robertson’un küre-yerelleşme tanımı ile vurguladığı gibi, küreselleşme süreci, küresel olan ile yerel olanın, ya da daha genel bir ifadeyle evrensel ile tikelin iç içe geçmelerinin sonucudur.”⁴⁷

⁴⁵ Berger, Peter L, Samuel P. Huntington, “*Bir Küre Binbir Küreselleşme*”, s..95.

⁴⁶ Morley, David, Robins, Kevin , *Kimlik Mekanları*, s..155.

Aynı cümle içinde birbirine geçişli biçimlerde ya da aynı şeyin değişik ifadeleriymiş gibi kullanılan ‘evrensel’ ve ‘küresel’ sözcükleri arasında ilk bakışta farkedilemeyen çok net bir fark vardır. “Evrensel kavramının çok sık karşılaşılan kullanımı, dünya çapında yaygınlık ya da dünya çapında geçerliliktir”⁴⁸. Bu kullanımı ile sözcüğün teorik düzeyde bir sorun yaratmadığı düşünülebilir. Ancak acaba bu durumda evrensel olduğu söylenen şeyin zaten dünya çapında yaygın olduğu mu yoksa olması gerektiği mi anlatılmaya çalışılmaktadır? Bu belirsizlik, evrensellik ifadesinin sadece olan bir şeyi mi, yoksa bir dileği mi dile getirdiğinin belli olmayışından kaynaklanır. Bu durumda; herhangi bir şekilde dünya çapında yaygın olmuş olanın değerli olup olmadığı da ayrıca bir sorun olarak belirir. “Evrensellik kavramının dünya çapında yaygınlık gibi bir içerikle içeriklendirilmesinin götürdüğü nokta –bu içeriklendirme dünya çapında yaygın bile olsa- amaca uygun ve kabul edilebilir bir şey gibi görünmüyor.”⁴⁹

Felsefi Antropolojinin sağladığı bilgiler ışığında bizler dünyaya gelmiş olmakla taşıdığımız ve bize özgü olduğunu bildiğimiz olanaklardan söz edebilmekteyiz. “İnsan doğası” olarak adlandırdığımız bu türden olanakların sahibi olarak bizler, bu olanakların dünya üzerinde insan olan herkes için geçerli olduğunu kabul etmekteyiz. Olanak olarak varolma tarzının ontolojik dayanakları sayesinde bilgisel olarak da sahip olduğumuz bu olanaklar, insanlar arasında bazı ortaklıkları var kılar. İşte bu açıdan insan doğasının ortaklığı, bu ortaklığın içerimlerini evrensel yapar. O halde diyebiliriz ki evrensel olanı tespit insan olmadaki ortaklıktan kaynaklanır. “Bu durumda evrenselliği dünya çapında yaygınlık olarak değil, insan doğasına uygunluk olarak almak, onu böyle içeriklendirmek daha uygun görünüyor.”⁵⁰ Evrensel kavramının dünya çapında yaygınlık olarak algılanması durumunda ortaya çıkacak sorunları ise Kaygı şu şekilde tespit etmektedir. “Aksi halde dünya çapında yaygın olan bir şeyin, bir ilkenin, insanın insansal

⁴⁷ Aslanoğlu, Rana, *Kent, Kimlik Ve Küreselleşme*, s.135.

⁴⁸ Kaygı Abdullah “*Evrensellik Kavramı Ve İnsan Hakları*”, Çotuksöken, Betül, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Öğretim Ve Araştırma Alanı Olarak Felsefe”, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2001, S.377

⁴⁹ a.g.y, s.377.

⁵⁰ a.g.y, s.378.

olanaklarına zarar veriyor olsa bile, sırf dünya çapında yaygındır diye evrensel sayılması, saygıya değer sayılması, hatta belki insan hakkı sayılması gerektiği sonucu çıkıyor.”⁵¹

Küresel sıfatı ise evrensel sıfatından farklı olarak bu türden bir insan doğası anlayışından kaynaklı değildir ve kullanılışında da özel olarak bu türden bir gönderme yapmaz.

Küresel sıfatı, kullanımlarından yola çıkılarak yakalanabileceği gibi, nitelediği şeyin tam anlamıyla dünya çapında oluşunu ifade eder. Burada dünya çapında oluş ile kastedilen ise zaten halihazırda yaygın bulunmakta olan da dahil, ancak bundan daha çok ‘dünya düzeyinde tümüyle etkili olması mümkün olan’ anlamındadır. Örneğin, ‘küresel toplum’ gibi sıkça rastlanan ifade, bilindiği üzere dünya üzerindeki tüm yerleşimlerin birbiri ile olan ilişkilerinin, pek çok faktör sebebiyle yoğunlaşması yoluyla gerçekleşmesinin mümkün oluşuna gönderme yapar. Yine ‘küresel piyasa’ gibi bir ifade ile de dünya üzerindeki tüm ekonomi ilişkilerinin, üretim ve hizmet süreçlerinin tek bir pazar mekanizması gibi kurulabileceğinin mümkün oluşu katedilmektedir. Bu tespitleri “küresel kültür”, “küresel ısınma”, “küresel tehdit” gibi ifadeler için de yapmak mümkündür.

O halde evrensellik ile küresellik arasındaki en temel fark evrensel sıfatının, insanın olanaklarına zarar vermeyecek biçimde, zaten halihazırda olanı, insan doğasına ait olanı, görüp kabullenmeyi gerektirmesi, küreselliğin ise dünyanın tümü için gerçekleştirilmesi mümkün olanı ifade ediyor olmasıdır. Bu açıdan, şayet insan doğasına uygun tespit edilmiş ise, evrensel olduğu açık olana karşı çıkmak saçma, ancak küresel olduğu ya da olacağı ileri sürülene ise karşı çıkılabilmesi mümkün olmaktadır. “Tüm bu söylenenlerden, dünya çapında yaygın olmanın ya da yayılmanın hiç bir önemi olmadığı sonucu çıkarılmamalıdır. Tam aksine, insan ürünleri için insan doğasına uygunluk temel alındığında, bir şeyin dünya çapında yayılması daha kolay, daha doğal olabilir.”⁵² Öyle ki bu durumda evrensel olanın temele alındığı bir küresellik düşünmek çok doğru bir tavır olacaktır. Çünkü evrensel olgular sağlıklı bir biçimde küreselleşmiş bir dünyanın ortaya

⁵¹ a.g.y., s.382.

⁵² a.g.y., s.382.

çıkışına büyük katkılarda bulunacaktır. O halde rahatlıkla denilebilir ki, evrensel olguların küreselleştiği bir dünyanın ortaya çıkışında, felsefenin oynayacağı rol büyük olacaktır. Çünkü ‘insan doğası’ ifadesinin içeriği ve evrensel olanın doğru tespiti felsefenin işi gibi görünmektedir ve bu açıdan felsefi bilginin, küreselleşme sürecinin sağlıklı işleminde büyük katkılar sağlayacağına görmezden gelinmesi imkansızdır. Ancak ne var ki süreç bu şekilde işlememektedir. Evrensel olanın küreselleşmesi yönünde çaba göstermek gerektiğine sıkça vurgu yapan düşünürlerin, karşı durdukları şeyde genel olarak insanın olanaklarını zedeleyici unsurlar bulmaları, küreselleşme olgusunun felsefe açısından ele alınmasının gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır.

Küreselleşme kavramının yalnızca dilsel bir ifade olması bakımından bizlere sunduğu görüntüsüne dayanarak neyin adı olduğuna ilişkin bu saptamaların ardından bir kavramı anlama çabalarında temel bir etmen olarak rol oynayan ve kavramın kavranışında belirleyici ve şekillendirici olan bir unsuru ele almaya çalışacağız. Bu unsur; kavramların sağlıklı bir biçimde kavranmalarını sağlayan ve onların “her zaman yeniden yapılanmalarından”⁵³ kaynaklanan tarihleridir. “Her kavramın bir tarihi vardır.”⁵⁴ O halde küreselleşme terimini içeriği bakımından vareden geçmiş, bize bu terimi anlama çabamızda büyük faydalar sağlayacaktır.

1.2. Bir Olgu Olarak Küreselleşme

Küreselleşme terimi kullanımının tarihine oranla çok daha eski bir geçmişe sahiptir. Küreselleşme terimi içeriği bakımından çok sonraları yaratılmış olsa da terimin tarihi arkaplanına ilişkin bir incelemede ilk dile düştüğü tarihi, yani 1980 yılını, kalkış noktası olarak almak, küreselleşme gibi çok boyutlu bir olgunun yaratıcısı pek çok olayı, olguyu, söylemi, dünya ve evren tasarımını, girişimi dışta bırakmayı gündeme getirir. Bu ise yerinde bir incelemenin yapılmasını engeller. O halde küreselleşme teriminin

⁵³ Çotuksöken, Betül, *Kavramlara Felsefe İle Bakmak*, s.116.

⁵⁴ a.g.y.s.,131.

kullanımına neden olan öğelerin saptanması, bu kurucu öğelerin somut bir biçimde ele alınması gerekmektedir. Bu açıdan hangi koşulların küreselleşme söylemlerine bu kelimenin türetilmesi gereğine sebep olduğu sorusu soruşturmaya başlamak için oldukça yerinde bir sorudur.

“Sormak bir yol açmaktır.”⁵⁵ Konu edindiği şeyle ilgili olarak eserinde Heidegger şöyle demektedir: “Tekniğin özü asla ve hiçbir şekilde teknik-olan bir şey değildir.”⁵⁶ Bu nedenle yalnızca teknik olanı tasarladığımız, öne çıkardığımız ve bununla yetindiğimiz veya ondan kaçındığımız sürece tekniğin özüyle bağımızı asla kuramayız. Bilindiği gibi kendisini görmeye çalıştığımız hiç bir terim, o terimin hayat bulduğu herhangi bir şey ya da olay değildir. Nasıl ki ‘modern’, yeni olan her şey değil de geleneksel olanın akıl ile sorgulanması yoluyla elde edilen nitelikli ilke ya da ilkelerin yaşama geçirilmesi ise küreselleşme de asla küreselleşmekte olan ya da küreselleşmiş olan değildir. Küreselleşmeyi bu şekilde algılamış olsaydık, süreci içinde gözlediğimiz pek çok girişimi küreselleşmenin ‘ne’ olduğunu yanıtlamak için rahatlıkla kullanabilecektik. Bu durumda, herhalde, geleneksel yaşam ekonomilerinin yerini almış olan bir Pazar piyasası, internet kullanımı ile bilgiye aynı hızda ve kalitede ulaşılması, tüm dünya ülkelerinde popüler kültürün yerleşmiş olması ile şekillenmiş bir dünyayı, küreselleşmiş bir dünya kabul edebilirdik. Ne var ki küreselleşme denince kastedilen çoğunlukla bu ve bu tür örnekler olmaktadır. Ancak yine Heidegger’in belirttiği gibi, “irdelenmekte olan her şeyde, herkes herhangi bir şekilde karşımıza çıkanı saptar. Bununla birlikte bu saptama, doğru olmak için, hiçbir şekilde, sözkonusu şeyin kendi özü içerisinde örtüsünü açmaya gereksinim duymaz. Oysa yalnızca böyle bir örtüsünü açmanın olduğu yerde Doğru (Wahre) vukua gelir. Bu nedenle yalnızca doğru-olan (richtige) ‘henüz’ Doğru (Wahre) değildir.”⁵⁷ Çalışmasının devamında Heidegger doğruya ulaşabilmek için doğru-olan ile yola çıkmanın, onu böyle aramanın gerekliliğine vurgu yapar ve tekniğe giden yolda araçsal olanın kendisinin ne olduğunu sorarak işe girişir.

⁵⁵ Heidegger, Martin, *Tekniğe Yönelik Soru*, Çev: Doğan Özlem, İstanbul, 1997, Afa Yayıncılık, S.55.

⁵⁶ a.g.y.,s. 55.

⁵⁷ a.g.y., s. 58.

Bu önemli tespiti dikkate alarak biz de küreselleşmeye dönük araştırmamızda asla küreselleşme üzerine yapılmış tanımların herhangi birini ya da verilmiş bir örneği temele almayı, işi ona vardırmayı düşünmeyeceğiz. Tekrar etmek gerekirse çabamız, küreselleşme kabul edilenin, küreselleşmeye yol açanın, küreselleşmekte olanın sağladığı verileri serimlemek ve şayet mümkün olursa bir kavrayışa ulaşmaya çalışmak olacaktır. O halde küreselleşmeye yol açanın görülmeye çalışılması, işin sistematığı açısından gereklidir, ancak bu bir yana tüm sürecin bir bakıma haritasını çıkarmak ve en önemlisi günümüz küreselleşme teması anlayışları arasındaki farklılıkların sebeplerini, aynı zamanda küreselleşmenin ne olduğuna ve yapısına ilişkin ipuçlarını yakalamak ve üzerine konuşmada bize zemin hazırlamasını sağlamak açısından şarttır.

Konuya az çok ilgili hemen herkes için küreselleşme iki ayrı anlama sahiptir. Bunlardan ilki küreselleşmenin daha çok kapitalizm kavramıyla ilişkili olarak ekonomik ve siyasî boyutu bulunan bir olgu olması, ikincisi ise küreselleşmenin kültürel boyutu ile ilgisinde bir dünya sistemi şeklinde ortaya çıkan bir olgu olmasıdır. İlki açısından küreselleşmenin odağı, halihazırda herkesçe kabul edilir olduğu gibi, kapitalizmin yükselişi, bilimsel gelişmeler, teknolojik yenilikler ile bir şekilde insanlığı günümüz küreselleşme koşullarına taşıyan tarihsel gelişmelerdir. İkincisi açısından ise küreselleşmenin odağı, günümüz dünyasını tek bir mekân haline getiren tarihi süreçler sonucunda yakalanan saydamlığın talep ettiği, dünyayı bir bütün olarak kabul etme gerekliliği ve bu sayede kürenin tek bir mekân olarak billurlaşmasını sağlayan tarihsel gelişmelerin sağladığı olanağı toplumsal-kültürel bir sistem olarak ortaya koyma ve kolektif kimlik, uzlaşım, evrensel katılım teorileri geliştirme çabalarıdır.

O halde çalışmanın bu başlığını, yukarıda bahsedilen her iki oluşuma sebep veren tarihsel gelişmelere göz atmaya olanak sağlayacak biçimde iki ayrı ekseninde yürütmek faydalı olacaktır.

1.2.1. Küreselleşme Olgusunun Doğuşunu Hazırlayan Süreçler

21. yüzyıl dünya ekonomisine damgasını vuran olgulardan birisi olarak kabul edilen küreselleşmeyi, işgücünün, sermayenin, teknolojinin ve mal piyasalarının uluslararası nitelik kazanması şeklinde tarif etmenin oldukça kabul gördüğü günümüz dünyasında, bu olguyu ürettiğini her yerde satabilecek olmanın olanağını elde etmek olarak algılayan biri, küreselleşme gibi bir olgunun tarihsel arkaplanını araştırırken, onu herhalde tutup İlkçağ'da insanların ilk alet yapımına ve belki de yaptığı aleti bir parça geyik etine değiştirmeyi huy edinmiş bir kimsenin mübadele anlayışına vardırması hiç zor olmasa gerektir. Ancak biz bu kişiyi bir pazar yaratma gayretinde olmadığı kabulüyle konu dışı bırakırsak, başlangıcımızı modern devletin doğuşu ile, 16. ve 17. yy'dan yapmayı yeterli bulabiliriz.

Ulus-devlet olarak da tanımlanan modern devlet bugün içinde yaşanılan değişim sürecinin etkilediği, aynı zamanda etkilendiği devlet tipidir. Bilindiği gibi modern devletin meşruiyet anlayışı akla, akıl yolu ile ortaya konan kuram veya ilkelere dayanmaktadır. “Meşruiyet anlayışı tanrısal bir emre dayandırılmış olan geleneksel devlet tiplerinden farklı olan yanı ile modern devlet, 16.yy ile 18.yy arasında Batı Avrupa'da kendini gösteren kapitalizmin bir ürünüdür.”⁵⁸

Günlük dilde kapitalizm sözcüğü esas olarak ekonomik bir olguyu ifade edecek biçimde kullanılmaktadır. Hiç kuşkusuz ekonomik öge kapitalizm sözcüğünde ağır bir yere sahiptir. Ancak kapitalizmin ekonomik olduğu kadar toplumsal ve politik bir anlamı da içerdiği açıktır. Ekonomik anlamda kapitalizmi belirleyen temel öge meta üretiminin giderek yaygınlaşması ve küresel hale gelmesidir. Bu açıdan kapitalizm bir süreçtir. Meta pazarda satılmak amacı ile üretilmektedir ve emek de, hizmet de satılabilir. İnsanlar ise talep ettikleri mal ya da hizmet için pazara çıkmakta ve orada bir değişim (mübadele)

⁵⁸ Şaylan, Gencay; *Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, Ankara, 1995, İmge Kitabevi, s.18.

ile istediklerini elde etmeye çalışmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında denilebilir ki, “kapitalizm dünya sahnesine çıktığı andan itibaren bir ‘dünya sistemi’ olma özelliği taşımaktadır.”⁵⁹ ve bu sayede küreselleşmeyi daha 17.yy’da dünyanın gündemine getirmiş bulunmaktadır. Bunun nedenini ise daha o zamanlarda devletlerin keşifler, bilimsel gelişmeler, denizcilik, maden eritme, dokuma gibi pek çok önemli olayın sonrasında ‘dünya ticareti’ şeklinde ortaya çıkan müthiş kazanç yollarının kullanımı için kolonileştirme sürecine girişmeleri olarak belirlemek mümkündür.

Kolonileştirme kapitalizmin oluşturucularının herhalde en önemlisidir. Çünkü, “Belli grupların bu dünyadaki yerlerinden yoksun bırakılmaları, (yani) mülksüzleştirilmeleri, dolayısıyla yaşamın zaruriyeti karşısında üryan kalmaları, hem ilk servet birikiminin hem de bu servetin emek aracılığıyla sermayeye dönüştürülmesinin olanağını yarattı. Bunlar beraberce kapitalist bir ekonominin ortaya çıkışının koşullarını oluşturdular.”⁶⁰ Kolonileştirmenin kapitalist bir ekonominin ortaya çıkışına neden oluşunun temelinde Arendt’in de saptadığı gibi sermaye birikimi sağlama amacının bulunduğu görülebilmektedir.⁶¹

Başlangıcından bu yana kapitalizmin çelişkili ve inişli çıkışlı bir seyri olmuştur. Bugüne kadar yapısal pek çok dönüşüm yaşamış ve bu dönüşümlerin her birini bir kriz belirlemiştir. Genel ifadelerle söylendiğinde, kapitalizmin tarihini, yaşadığı krizlerin yol açtığı sermaye birikiminin durgunlaşmasına yol açan olayların ve bu olayların sebep olduğu sermayenin iktidarını yeniden kurma girişimlerinin şekillendirdiğini belirtebiliriz. Öyle ki her kriz sonrasında bozulan dinamiklerin yeniden oluşturulması amacıyla kapitalizmin içeriğinde özellikle iktisadi formüller ve politik tavırlar ile üretilen değişikliklerin doğurduğu çeşitli kapitalizm türleri ortaya çıkmıştır. “Örneğin, 1873, 1893 ve 1929 krizleri, kapitalist sistemde bu tür tarihsel ve yapısal dönüşümlerle sonuçlanmıştır.”⁶²

⁵⁹ a.g.y., s.23.

⁶⁰ Arendt, Hannah; *İnsanlık Durumu*, s. 347.

⁶¹ Şaylan, Gencay; *Değişim Küreselleşme Ve Devletin Yeni İşlevi*, s.27.

⁶² Öngen, Tülin, *Küresel Kapitalizm Ve Sermayenin Yeni Hegemonya Stratejileri*, 2002-2003 Petrol-İş Yıllığı, 2003, Eylül, İstanbul, S.33-34.

Sermaye birikimi sürecinin kesintisizliği, her koşulda sürekliliği amacı ve sağlanan sermaye birikiminin nasıl kullanılacağı sorununu gidermede liberalizmin kapitalizme büyük katkıları olmuştur. Liberalizm olarak adlandırılan ekonomik kuram ve düşünme biçimi nesnelere üretimi olgusunu insan ihtiyacından çok, kâr sağlama potansiyeli üzerinden değerlendiren “bir ekonomi düşüncesi olarak kapitalizmin çıkarlarını yansıtan”⁶³ bir sistemdir. Bu açıdan liberal kapitalizm olarak adlandırılabilir olan bu düşünme biçimi, “Marks’ın terimiyle ifade edildiğinde, üretimi, şeylerin ‘kullanım değerleri’nden çok, ‘mübadele değerleri’ tarafından belirlemektedir.”⁶⁴ Bu haliyle liberalizm kapitalizme iktisadi stratejiler, politik temeller ve kültürel metalar oluşturma olanağı sağlamış bir felsefedir.

Liberalizmin en önemli düşünürlerinden biri olan Adam Smith’e göre toplumda ekonomik faaliyette bulunan her birey başka bireyler ile pazarda bir araya gelmekte, doğal bir uyum ve bütünleşme göstermektedirler. Adam Smith’in deyişiyle ‘doğal özgürlüğün yalın ilkesi’ sayesinde pazar işlemleri, sürekli olarak, hizmetin devamı için gerekli en düşük, ama harcanan emeği de karşılayan en haklı fiyatları sağlar. Kısacası tam değişim özgürlüğü, kendiliğinden çıkarlar arasında bir uyum yaratır, bu uyumun, herkese koşulların elverdiği en büyük iktisadi yararı sağlaması için yalnızca kendi başına bırakılmaya gereksinimi vardır.”⁶⁵ Bu bir araya geliş ‘görünmeyen bir el’ tarafından örgütlenmekte ve dengelenmektedir. Meta üretim ve değişim sistemine dışarıdan, örneğin devlet eli ile hiçbir müdahale yapılmamalıdır. Aksi takdirde bireyin özgürlükleri kısıtlanacak ve toplumsal ahenk yerini toplumsal çatışma ortamının egemenliğine bırakacaktır. Burada toplumsal ahenkten kastedileni ve uyumun nedenini şu şekilde belirlemek mümkündür. “Bireylerin kendi özel çıkarlarının peşinden gitmesine izin veren bir ‘doğal özgürlük’ sistemi, pazarın ‘görünmez eli’yle, ‘ulusun zenginliği’nin mümkün en büyük yayılımına ve böylelikle de herkesin en yüksek yararına yol açacaktır. Her birey ‘salt kendi kazancını amaçlarsa’ da, o ‘görünmez bir el’ tarafından, kendi amacının

⁶³ Akkaya, Yüksel, *Küreselleşme Politikaları ve Kamu Hizmetleri*, Değişim Sürecinde Kamu Hizmetleri ve Sendikal Politikalar, KESK Sempozyum Dizisi, Ankara, 2003, s. 32.

⁶⁴ West, David, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, s.277.

⁶⁵ Sabine, George, *Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi*, Çev: Özer Ozankaya, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1997, S.79.

bir parçası olmayan bir hedefi gerçekleştirmeye sevk edilir.”⁶⁶ Bu nedenle liberalizmin temel sloganı ‘laissez-faire’ (bırakınız yapsınlar) sözcüğü ile ifade bulur.

Liberal toplum kuramı, toplumu birbirinden bağımsız atomize bireylerden oluşmuş kabul etmektedir. Bu bireylerin kimse tarafından kısıtlanmaması gereken hak ve özgürlükleri vardır. Buradaki özgürlük anlayışının temeli, bireyin mutluluğu araması ve mutluluğu elde etmek için uğraş vermesidir. Bireylerin özgürlük içinde mutluluğu arama, yani özel mülkiyet elde etme girişimleri devlet tarafından güvence altına alınmalıdır. Çünkü “mülkiyet, bireyin şeyler üzerine el koyan özgür istencin özünden çıkar, ama bunun tasarruf değil de mülkiyet olması için, bunu başkalarının tanıması gerekir.”⁶⁷ Bu nedenle liberalizmin devlet anlayışında devletin varlık nedeni, bireylerin doğal hak ve özgürlüklerini güvence altına almaktır. Devletin meşruiyetini ise insanların kendi aralarında özgürlüklerini ve temel haklarını korumak için yaptıkları sözleşme (mukavele) sağlamaktadır. Gerçekte eşit olmayan insanlar arasında yapılan bu sözleşme, en başta tasarruf sahibi kişilerin kendi isteğiyle sözleşmeyi gerçekleştirdiğini farzeder. Ancak hemen belirtilmelidir ki sözleşme yalnızca bir ide olarak vardır. Sözleşme idesi niteliği gereği devlette bulunan tüm bireylere yükümlülükler verir.

Burada yalnızca felsefesini görmeye çalıştığımız liberal devlet ve toplum kuramı Hobbes, Locke, Rousseau ve Hegel gibi daha bir çok filozof tarafından enine boyuna ele alınmış bir konudur. Sözleşmeye dayalı devlet ve toplum anlayışının üzerinde fazlasıyla durulan en aksak noktası ise konumuz ile de ilgisinde eşitsizlik problemidir. Kısaca ele alacak olursak toplum yasalarının kaynağını oluşturan eşitsizlik, aynı zamanda sözleşme sayesinde özel mülkiyetin korunumunu ve böylece eşitsizliğin varlığını aslında sadece bir yasa maddesi olarak sonsuza dek saptamış olmaktadır. Aydınlanma çağı düşünürlerinin problem edindiği bu noktada, özellikle Rousseau, insanların özel mülkiyetten ne uğruna olursa olsun vazgeçemeyeceğini, bu tutkunun bir hak olarak yasallaşmasının ve mallarının devlet tarafından güvence altına alınmasının sözleşme ile

⁶⁶ West, David, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, s. 72.

⁶⁷ Methais, Pierre; “Hegel Ve Rousseau’ya Göre Sözleşme Ve Genel İstenç”, *Hegel Ve Aydınlanma Yüzyılı*, Çev: Hüseyin Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2002, s.118.

sabitleştirilmesini, sonuç olarak “tiranın gönüllü olarak yerleştirilmesini”⁶⁸ kabullendiklerini belirtir.

Liberalizmin çıkış noktası olan harmonik toplumsal düzen ve bunu sağlayan pazar mekanizmasının işlerliği ilkesi bazı tarihsel gelişmelerin gösterdiği kadarıyla ve özellikle sanayi devriminin toplumlararası ve toplumun kendi içindeki eşitsizlikleri ve gerilimleri daha da yükseltmesi sebebiyle, düşünsel açıdan sorun yaşamaya başlamıştır. Eşitliğin sadece insanların yasa önünde eşit olduklarını bir hukuk normu olarak belirlemekle sağlanamayacağını, toplumun sosyo-ekonomik düzeninde değişiklikler ve genel olarak toplumsal kaynakların adaletli biçimde dağıtımının yapılmasıyla mümkün olacağını görülmesi liberalist anlayışları özgürlük-eşitlik kavramları arasında doğan gerilimi gidermek noktasında sıkıntıya sokmuştur. Ne var ki bu durumda eşitlik uygulaması için toplumsal kaynakların ya da zenginliklerin yeniden bölüşüme tabi tutulması sorunun çözümüne katkıda bulunmamaktadır. Özel mülkiyet ve girişim gibi liberal felsefenin özgürlük anlayışının can alıcı unsurlarına, eşitlik adına müdahale etmek, özgürlük ifadesinin içeriğini allak bullak etmek olacaktır. Ancak ne var ki süreç eşitliğin bir ilke olarak yasada, özgürlüğün ise pazarda olması yönünde işlemeye devam etmiştir. Bir başka deyişle sorun liberalizmin mantığa seslenen söylemleriyle giderilmeye çalışılmıştır. Buna göre, devlet yurttaşları yasa önünde eşit saymaktadır, ancak bireyin kendi çabalarıyla elde ettikleri mülkiyetleri yalnızca kendilerine aittir. Her birey mülkiyet edinme hakkına ve olanağına sahiptir. Bu bakımdan sözü edilen bu yaklaşım çerçevesinde bireyler arasındaki maddi farklılıklar bir toplumsal eşitsizlik olduğu anlamına gelmemektedir.

Gerçi aynı tartışma ekonomik, toplumsal ve politik boyutlarıyla devam etmekte ise de sorunun çözümü konusunda mülkiyetsiz bir toplum kurmayı öneren sosyalizm dışında hiçbir siyaset teorisi olmamıştır. Bunun nedeni 20. yüzyıldan önce hiçbir yönetimin eşitlik adına yurttaşlarını mülksüzleştirme yönünde ciddi eğilimler sergilememiş olmaları ve bir çok düşünürün de hükümet idaresinin olası tecavüzlerine karşı mülkiyet haklarının korunması gerekliliğini savunmaları olarak belirlemek mümkündür. “Modern çağın bunca hararetle savunduğu şey asla (mülkiyet olarak) mülkiyet değil, hiçbir engelle

⁶⁸ a.g.y., s.113.

karşılaşmadan daha çok mülkiyet veya daha çok temellük* arzusuydu.”⁶⁹ Her ne kadar özel mülkiyet konusunda Arendt’in bu keskin tespiti haklılık payı taşıyorsa da insan varlığının mülkiyet sahibi olma tutkusunu işe yarayan bir unsur olarak tespit etmenin de mümkün olacağını Kant’tan öğrenmekteyiz. Ona göre, “insan doğaya, kendisine, bir uyumsuzluk, kıskançça ve boşuna da olsa rekabet ve mülkiyet isteği, hatta iktidar sahibi olma eğilimli doymak bilmeyen arzular yarattığı için şükran duymalıdır. Bu arzular olmasaydı insandaki bütün üstün doğal yetenekler sonsuza dek gelişmemiş olarak uyuklardı.”⁷⁰ Kant’a göre böylece kötü, tarihin süreçleşmesi ve gelişiminde “iyi”nin kaynağı olmak zorundadır.

Gerek Arendt’in gerekse Kant’ın yaşayarak deneyimleme şansı buldukları liberalizmin o günden bu güne düşünsel anlamda yaşadığı sorun değişmemiştir. Özgürlük-eşitlik, özel mülkiyet-adaletli paylaşım kavramları arasındaki problemin aşılammış olması bir yana uygulanan ekonomi politikaları ve pazar ekonomisi nedeniyle, özellikle sanayi devriminin daha ilk yıllarında uygar ve mutlu toplum yerine çatışmaların giderek derinleştiği bir toplum yapısının ortaya çıktığı görülmüştür.

Dünya kapitalizminin son iki yüzyıllık tarihi incelendiğinde, kapitalizmin iki ayrı uzun dönem içinde, farklı iki evrede gerçekleşmiş olduğunu görmekteyiz. “Bu evrelerden birincisinin 18. yy. sanayi devriminin teknolojik gelişmelerini takiben, kabaca 1870-1917 arasında dünya mal ve finans piyasalarında hükümünü sürdürdüğünü görmekteyiz.”⁷¹ Söz konusu yıllara damgasını vuran bu ilk dönemin temel özelliği, para piyasalarında ve ticaret ilişkilerinde altın standardının norm kabul edilmiş olmasıdır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ve ulusdevletin kalkınma ve ticaret politikaları ile şekillenen 1914-1960 yılları arasındaki evrede ise yeni bir yapılanma dönemi görülmektedir. Bu dönemin belirleyici gelişmesini ise sermaye hareketlerinin giderek artan akışkanlığı ve sermayenin

* Temellük: Yaltaklanma.

⁶⁹ Arendt, Hannah, *İnsanlık Durumu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 154.

⁷⁰ Cassirer, Ernst, *Kant’ın Yaşamı Ve Öğretisi*, Çev: Doğan Özlem, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 236.

⁷¹ Yeldan, Erineç, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*, İletişim Yayınları, 2003, İstanbul, s. 14.

spekülatif özellikler taşıyan niteliklerinin devletin bağımsız stratejiler belirleme özgürlüğünü kısıtlayan olgular oluşturması şeklinde belirlemek mümkündür.⁷²

Gerek liberalizmin gerek kapitalizmin düşünsel anlamda yaşadıkları sorun bir tarafa, kendilerine duyulan güveni en kötü şekilde sarsan gelişme 1929 bunalımı olarak bilinir. 24 Ekim 1929 günü New York borsasında 16 milyon civarında hisse senedi %50 ile %90 arasında değer kaybetmiş, yaşanan bunalım çok kısa sürede tüm dünyayı etkilemiştir. Bunalımın yol açtığı yıkıcı sonuçlara karşı her ülke kendi başına kurtulma çareleri aramaya yönelmiştir. “Korumacı politikaların uygulanmaya konması gündeme gelmiş, sanayileşmiş ileri ülkeler bile birbiri ardına liberal iktisat politikalarından vazgeçmeye başlamışlardır. Serbest pazar ekonomisi anlayışına ters düşen devlet eli ile ülke içinde yatırımları artırma ve yine devlet eli ile ihracatı teşvik, ithalatı caydırma politikaları gündeme gelmiştir.”⁷³

Kapitalizmin politik bazı karakteristik özelliklerinin aksi yönde girişimler sayesinde bunalımın etkilerinin ağırlaşması engellenmiştir. İşte bu mecburi siyasi oluşumda devlet ekonomiyi yönlendirici bir rol üstlenmiş, pazar ve kaynak bölüşümünde yaşanan derin eşitsizlik probleminde bir nebze cevap olmuştur. Bu mecburi siyasi oluşum *refah devleti* olarak adlandırılan bir uygulamadır. Refah devleti anlayışında devlet, adil bir toplum düzenini sağlamak, ekonominin sağlıklı bir biçimde işlemesini güvence altına almak için bizzat işletmeci olmayı da kapsayan biçimde ekonomiye müdahale etmektedir. “Refah devleti, uygulandığı ülkelerde hızlı bir büyüme sağlamış, toplumsal çatışmaları yumuşatmış, demokratikleşme adına önemli yollar kat etmiştir.”⁷⁴ Bu uygulama ile elektrik, gaz, yol, havayolu, banka ve sigorta şirketleri, sağlık ve eğitim hizmetleri tamamen millileştirilmiş ve devlet tam anlamıyla bir işveren görevi görmeye başlamıştır. “Öte yandan çalışan sınıflara ücretsiz eğitim ve öğrenim olanakları sunan refah devleti kendi kurumları eliyle işgücünün yeniden üretimini ve çalışanların sistemle bütünleşmesini gerçekleştirmiştir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı’ndan 1960 sonlarına

⁷² a. g. y. s. 14.

⁷³ Şaylan, Gencay, *Değişim Küreselleşme Ve Devletin Yeni İşlevi*, s..58.

⁷⁴ a.g.y., s.66.

kadar geçen süre içinde de pek çok ülkede hem ekonomik büyüme gerçekleşmiş hem de uzlaşmaya ve işbirliğine dayanan sınıf politikaları gelişmiştir.”⁷⁵

Ne var ki, sık sık yaşanan mali krizler, 1973 ve 1978 yıllarındaki petrol şokları, kamusal alanın giderek büyüyen hizmet ve fırsat talebi, özel şirketlere verilen devlet güvenceleri ve birçok özel şirketin iflası ile gelişen krizler, refah devleti uygulamasını çok sık bir biçimde zor duruma sokar olmuştur. Bunun yanında bireycilik önplana çıkmış, çalışkan ve becerikli insanların gelirlerinden kesilen paylarla tembel insanlara kaynak aktarmanın hiç de adil olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Ancak en önemlisi, halen doyurucu bir biçimde açıklanamayan bir sebeple tüm dünya üzerinde gelişmenin bir durgunluk içine girmesi olmuştur. Bu bunalım özellikle kâr hadleri ve birikim ile ilgilidir. “Şunu belirlemek gerekir ki gelişmiş bir ülkede bunalım, ortalama verimlilik artış hızının düşmesi ile ortaya çıkmaktadır.”⁷⁶ Ortaya çıkan birikim problemi devletin zenginleşmemesi ve yeni teknoloji üretimine bütçe ayıramaması olarak belirir. Bu durumda devletin yaşadığı sermaye birikimi sorunu ile birlikte ücret ilişkileri de sorun yaşamaya başlamaktadır. Devlet ya halkın satın alma gücünü yükseltecektir, ki satın alma gücündeki herhangi bir düşüş durgunluğa neden olmaktadır, ya da satın alma gücünü korumak için ücretleri arttıracaktır, ne var ki bu da kâr oranlarında düşüşe neden olmaktadır.

Bu sıkıntılar ekonomistlerin devleti küçültmeyi öngören yeni politikalar gündeme getirmelerine ve büyüme arayışları formüle etmeye başlamalarına neden olmuştur. 19. yüzyılın ilk yarısında “minimal devlete” dönüş tartışmaları yeniden alevlenmiştir. “Bu yeni liberal program doğrultusunda özelleştirmelere, liberalizasyona ve deregülasyona* hız verilmiş, böylece sosyal devletin kurumsal çatısı büyük ölçüde çökertilmiştir.”⁷⁷ Nihayetinde bu gelişme şaşırtıcı değildir. Çünkü 1989’dan itibaren kapitalizmin küresel boyutlarda güç kazanmasıyla birlikte çokuluslu şirketlerin sosyal devletin dayattığı yükümlülüklerle karşı koyma gücü de artmıştır.

⁷⁵ Öngen, Tülin, *Küresel Kapitalizm Ve Sermayenin Yeni Hegemonya Stratejileri*, s.38.

⁷⁶ a.g.y., s.82.

* Deregülasyon: Kuralsızlaştırma

⁷⁷ a.g.y., s.39.

19. yüzyılda yaşanan dönüşümlerin pekçoğu ise kalkınma ve gelişme gibi kavramların içeriğine ilişkin olmuştur. Çünkü gelişme fikri de bu yüzyılın bir ürünüdür. “Bu gelişme fikrini uluslararası düzeyde yaygınlaştıran, endüstrileşmiş ülkelerdir: Batı uygarlığının üyeleri olan ve (o da 19. yy’da getirilen bir fikir olan) ilerlemeye inanan ülkeler. İşte bu ülkelerin iki karakteristiği (“yüksek” milli gelir ve endüstrileşmiş olma), gelişmişliğin ölçütünü belirlemiş oldu. Böylece bu ülkelerin durumu, bu iki özellik açısından “az gelişmiş” ülkeler için model oldu: milli gelirin artırılması ve endüstrileşme, “az gelişmiş” -ya da daha nazik adıyla “gelişmekte olan”- ülkelerin milli politikalarının ana amacı oldu.”⁷⁸

19. yy aynı zamanda teknolojinin devrim niteliği taşıyan dönüşümlerine şahit olmuş bir yüzyıl olarak ulaşım, iletişim, üretim alanlarında büyük gelişmelerin yaşandığı bir çağ olmuştur. Teknolojinin artık bir ülkenin ve hatta tüm dünyanın ihtiyacını karşılayacak boyutta bir malın üretimine olanak sağlaması, üzerinde dikkatlice düşünülmesi gereken bir husustur. Bir ülke bir malın üretimini hadlerin çok üstünde yapabilme olanağına sahip olduğu sürece büyüebilme potansiyeli de taşımaktadır. Çünkü artık günümüz koşullarında “toplumların kaderini belirleyen, onların gelişme ve çağı yakalama kapasitelerini gösteren esas değişkenin bilim ve teknoloji alanındaki performansları olduğu ileri sürülebilir.”⁷⁹ Ancak burada şu eleştiri yerinde görünüyor: “Milli politikaların ana amacı olarak gelişme fikrinin kendisi soruşturulmadıkça ve kültür sorununu cevap olarak gündeme getiren iki ayrı ihtiyacı aynı zamanda karşılayabilecek bir yol aranmadıkça; düşünülen çözümlerin yeni çıkmazlara götürme olasılığı çok yüksek görünüyor.”⁸⁰ Hele ki günümüzde toplumların kaderini belirleyen ve çağı yakalamak olarak algılanan teknoloji, gerekiyorsa para karşılığı satın alınmaya değer derecede önplandadır. Çünkü gelişmek ve büyümek için bilgi ve işlem kapasitesinin artırılması gereği kaçınılmaz bir hal almıştır.

Teknoloji sahibi olmanın kazandığı bu önem, teknolojiye yatırım yapabilen büyük şirketlerin üretim ünitesi haline gelmesine yol açmış, ayrıca alıcı ile satıcı arasındaki coğrafi uzaklığın ulaşım alanındaki müthiş gelişmeler ile önemsizleşmesi yoluyla mal

⁷⁸ Kuçuradı, İoanna, *Nietzsche Ve İnsan*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1999, S.158.

⁷⁹ Şaylan, Gencay, *Değişim Küreselleşme Ve Devletin Yeni İşlevi*, s.112.

⁸⁰ Kuçuradı, İoanna, *Nietzsche ve İnsan*, s.160.

iade ve ödeme koşulları da rahatlıkla yapılmaya başlanmıştır. Artık günümüzde uluslararası ilişkileri ve dünya ekonomisini devletlerden çok daha fazla etkileyen, bir malın üretimini tekelinde bulunduran ve bir devletin tüm ekonomik faaliyetlerinden daha fazla kaynağa sahip olan şirketler ortaya çıkmıştır. “Birleşmiş Milletlerin son verilerine göre dünyanın en büyük 200 çokuluslu şirketinin toplam kaynakları 7.1 trilyon ABD doları tutarındadır. Dünyadaki ekonomik faaliyetlerin yaklaşık dörtte biri dolayında olan bu rakam BM üyesi 189 ülkeden 182’sinin toplam ekonomik büyüklüklerinden fazladır.⁸¹ Üretim ünitesi haline gelen bu şirketler varlıklarını korumak yönünde büyük girişimlerde bulunmaktadır. Bu nedenle yeni liberal proje çerçevesinde tüm ülkelerin küresel pazarla bütünleşmesini sağlayacak kurumlar ve kuruluşlar oluşturulmuştur. Bir yandan çokuluslu ve uluslarüstü dev şirketler ile finans kuruluşlarının çıkarlarını gözeterek uluslararası örgütler kurulurken (IMF, DM, DTÖ, G7 gibi) öte yandan dünya ekonomisinin belli güç odaklarının elinde merkezileşmesini sağlayan bölgesel bloklar ortaya çıkmıştır (AB, NAFTA, APEC gibi).

Bu gelişmeler kapitalizmin yeniden yapılanma sürecini başlatan gelişmelerdir. Ancak bu kez mülkiyet sahipleri geçmiş deneyimlerin ışığında, devlet müdahalesini asgari tutmak ve mali krizlerde ortak politikalarla dengeleri sağlamak için IMF ve Dünya Bankası gibi devletlerüstü kurumlaşmalara gitmişlerdir. Bunun sebebini dünya ekonomisinin bir bütün olarak örgütlenip düzenlenmesi düşüncesi olarak saptamak mümkündür. 1944 yılında yapılan Bretton Woods konferansının amacı bu düzenlemeyi yapmaktır. “Bu düzenlemede 1945 sonrasında ve Bretton Woods anlaşmasının ulusal devletlere belirli bir otonomi bırakan sistemi içinde ulusal paranın korunması ve ithal ikameci politikalarla ulusal kalkınmanın sağlanması gibi önceliklerden dış pazara açık büyüme eksenli bir ekonomi anlayışına geçilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur.”⁸² IMF ve IBRD (Dünya Bankası), Bretton Woods konferansı ile örgütlenen kurumlardır. Bilindiği gibi IMF çeşitli ulusal paraların karşılıklı değişim paritesini belirleyecek, böylece kararlılık sağlayarak bir daha 1929 krizine benzer bir olayla karşı karşıya kalınmasını engelleyecektir. Dünya Bankası’nın başlangıçtaki temel amacı ise esas

⁸¹ Yaman, Süleyman Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni, , www.mfa.gov.tr

⁸² Koray, Meryem, *Küreselleşmeye Eleştirel Bir Bakış ve Yeni Bir Küresel Anlayışın ve Örgütlenmenin Kaçınılmazlığı*, Petrol-İş Yıllığı, 2003, İstanbul, s.55.

olarak sermayenin uluslararası hareketi ile ilgili düzenleme olarak belirlenmiştir. Bu şekilde kapitalizmin küresel ölçekte yeniden kurumlaşması gündeme gelmiştir. Kapitalizmin yeniden yapılanması sürecinde üretimin küresel ölçekte sermaye lehine örgütlenmesini sağlayan yeni bir uluslararası işbölümü yapısı da oluşturulmuştur.

Bu tür bir uluslararası işbölümü şeması çerçevesinde işgücünün ucuz olduğu ülkeler, üretim ünitesi haline getirilmekte, bu anlamda üretimlerini uluslararası sermayenin çıkarlarına ve pazar politikalarının lehine olacak şekilde yapmakta ve küresel mal zincirleri gerçekleştirmektedirler. “Çokuluslu şirketler ucuz ve kontrol edilebilir (sendikasız) işgücü buldukları ülkelere tesisler kurmakta, hem üretimin maliyetlerinden tasarruf etmekte hem de üretimden ve pazar koşullarından doğan riskleri yerel üretim birimlerine, yani tesisin açıldığı ülkenin devletine ve onların çalışanlarına aktarabilmektedirler.”⁸³ Mesafeleri kısaltan ve taşıma masraflarını azaltan ulaşım ve iletişim teknolojilerinden büyük ölçüde yararlanan çokuluslu şirketler, kârlarını arttırmak, işgücü üzerinde küresel ölçekte kontrol kurmak, pazarın risklerinden tesisin açıldığı ülkeyi risk altında bırakarak sıyrılmak yoluyla küresel bir hegemonya kurmuşlardır. “Örneğin, Amerika kıtası ülkeleri ABD’nin, Güneydoğu Asya ülkeleri Japonya’nın, bazı Orta-Doğu ve Afrika ülkeleri AB’nin uydusu haline gelmiş bulunmaktadır.”⁸⁴ Üç ana nokta ışığında beliren yeniden yapılanma anlayışında ilk olarak sermaye üretilenden kazanılanın büyük bir kısmına el koyacaktır. Devlet ekonomiye müdahaleye kalkıştığında, ülkede ekonomik iktidarı elinde bulunduran sermaye ve iş dünyası yatırımları durdurmak ve ülke dışına kaynak transferi yapmak yolu ile iktidarı ağır bir biçimde cezalandıracaktır.

“Bunun önemli sonuçlarından biri siyasal güçte geleneksel çizgilerin dönüşüme uğramasıdır. Bilgi ve sermaye akışı söz konusu olduğunda ülke sınırları gittikçe daha saydam, geçirgen ve anlamsız hale gelmektedir. Egemenlik hem içeriden, hem dışarıdan tehdit edilmektedir. Çokuluslu şirketlerin mali gücü bazı zengin devletlere bile rakip olmakta, ulusal ve küresel olayları etkilemektedirler.”⁸⁵ İkinci olarak kapitalizmde devlet, dönüşüme politik etkinlik kazandırmak ve pazarın güvenliğini sağlamakla

⁸³ Öngen, Tülin, *Küresel Kapitalizm Ve Sermayenin Yeni Hegemonya Stratejileri*, s.37.

⁸⁴ a.g.y., s.37.

⁸⁵ Peter, L. Berger, Samuel P. Huntington , *Bir Küre Bin bir Küreselleşme*, s.352.

yükümlü olacaktır. “Yeniden yapılanan kapitalizm içinde devletin müdahalesi esas olarak sermaye birikimi amacına yönelik bir kapsam ve içerik kazanmıştır.”⁸⁶ Üçüncü olarak ise devlet dünyayı ekonomik bir bütün olarak görüp, algılayacak ve yeniden yapılanma sürecine hız ve etkinlik kazandıracak biçimde pazar mekanizmasının işlerliğini sağlayacaktır. Bu açıdan “devlet büyük projeleri destekleyecek ve tüm müdahaleler pazar ekonomisi doğrultusunda ve özel sektörü desteklemek için yapılacaktır.”⁸⁷

Ortaya çıkan tablo pazarın sınırsız egemenliği, uluslararasılaşma, sermayenin sınırsız hareketi, devletin küçülmesi ve özelleştirme ile şekillenmiş bir temelde küreselleşme olarak belirdi. Bütünüyle küreselleşmenin ekonomik boyutuna ayrılmış olan çalışmanın ikinci bölümünde bu gelişmeler ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır. Ancak burada ele almamız gereken ilginç bir noktaya değinmek yerinde olacaktır. Artık yeni dünya düzenini kısaca kapitalizmin seçeneksiz bir sistem olarak üstünlüğünü dünya ölçeğinde kabul ettirmesi biçiminde de yorumlamak mümkün gözükmektedir. Başka bir deyişle yeni dünya düzeni içinde yeniden yapılanmış hali ile kapitalizm haricinde herhangi bir seçenekten söz edilmemektedir. Gelişmekte olan ülkelerin yönetici kadroları ekonomik büyümenin tek seçenek haline geldiği gerçeğini kabullenmekte ve güven sağlamak için son derece disiplinli davranmak durumunda olduklarını düşünmektedirler. Bu disiplinli davranmanın içeriğini ise IMF, Dünya Bankası, G7, OECD kurumları belirlemektedir. Açıktır ki küreselleşme sürecinde ortaya çıkmış bulunan tüm uluslararası kurumlar ve örgütler tamamen sermayenin küresel hakimiyetini gerçekleştirmeye dönük işler görmektedirler. Bunun içindir ki, küreselleşme, sermayenin dünya çapında egemenliğinin yeni bir aşaması olarak nitelenmektedir.

Net bir biçimde görülmektedir ki yapılanlar kalkınma, ilerleme ve gelişme adına yapılmakta ancak ne gariptir ki, olan biten bu kavramların içeriğini allak bullak etmektedir. Geniş insan yığınlarının yaşam standartları her geçen gün biraz daha düşerken, dünya hızla küresel bir yoksulluğa teslim olmaktadır. Gelir ve refah artışının sağlandığı yerlerde ise, bu artış hiç de öne sürüldüğü gibi insanlar ve ülkeler arasında

⁸⁶ Şaylan, Gencay, *Değişim Küreselleşme Ve Devletin Yeni İşlevi*, s.133.

⁸⁷ Timur, Taner, *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*, s.17.

eşitçe paylaşılmamakta, tam tersine kıt kaynakların yağma edilmesine dönük vahşi bir rekabet gözlenmektedir. Benzer biçimde ekonominin ve pazarın küreselleşmesiyle birlikte gelişeceği öne sürülen karşılıklı bağımlılık ve işbirliğinin yerini ise ülkeler ve bölgeler arasında giderek artan kutuplaşma almaktadır. Herhalde bu sorunların doğuşunda, *gelişme*, *kalkınma* ve *ilerleme* fikirlerinin, ülke yöneticilerince dahi, yanlış anlaşılıyor olmalarının payı büyüktür. Her ne kadar gelişme fikri bütün dünya ülkelerinin milli politikalarının ana amacını oluşturuyor olsa da, bu fikir “fakir ülkelerde endüstrileşme ve milli geliri artırma çabaları olarak, zengin ülkelerin çoğunda ise, ekonomik “ilerleme” çabası olarak anlaşılıyor”⁸⁸ ve bu durum “hem gelişmekte olan ülkeleri, hem de gelişmiş ülkeleri beklenenlerden –her halde beklenenlerden- farklı sonuçlara götürmüştür.”⁸⁹ Tam bir pazar özgürlüğünün sağlanabilmesi adına, siyasetin ekonominin işleyişi konusunda işlevsizleştirilmesi devletin işlevinin yalnızca yasa ve düzen ile sınırlandırılması, toplumsal ve kültürel tüm yönleriyle yaşamın, pazarın işlerliğinin kaderine bırakılması, minimal devlet talebinin hemen herkesçe moda bir istem olarak dile getirilir bir hal almış olması düşünüldüğünde gelişme adına feda edilenlerin bunlar olması tuhaf kaçmaktadır. Ayrıca burada gelişme olgusunun insanların en çok ihtiyaç duydukları şeylere duyarsız olmasının gelişmekte olmakla ilgisinin ne derece mümkün olduğu da bir sorun olarak belirlemektedir.

Görülmektedir ki küreselleşmenin bir olgu olarak doğuşuna yol açan tarihsel olay ve süreçler küreselleşme teriminin kullanımından çok daha uzun bir geçmişi bizlere işaret etmektedir. Ancak küreselleşmeden söz ettiğimizde sadece ulusal devletlerin rolünü arka plana iten bir süreci anlamıyoruz. Aynı zamanda politik ve ideolojik bir eğilimi (globalizm) ve toplumların karşılıklı bağımlılık ağlarının vücut verdiği dünya toplumu gibi sosyolojik bir oluşumu da (globalite) resmetmiş oluyoruz. Öyle ki artık şimdilerde küreselleşmenin politik ve kültürel yansımalarının şekillendirdiği *globalizm* ve *globalite* uluslararası sistemi tanımlamak içinde kullanılmaktadır. Tüm bu söylenenler çerçevesinde bakıldığında küreselleşme, kapitalizmin gereklerine göre toplumları yeniden yapılandırmaya ve sosyal ilişkileri buna göre düzenlemeye çalışan bir projeye benzemektedir. Bu projenin amacını ise kapitalizmi küresel boyutta rakipsiz kılmak

⁸⁸ Kuçuradi, İoanna, *Nietzsche ve İnsan*, s.158.

⁸⁹ a.g.y., s.158.

şeklinde tespit etmek de rahat görünmektedir. Her ne kadar görünmekte olan bu ise de küreselleşmenin yalnızca kapitalizmin bir evresi olarak algılanması konuyu tümüyle bu açıdan değerlendirmeyi gündeme getireceğinden, konunun tüm diğer ayrıntılarını görmeyi engelleyeceği söylenebilir.

O halde veriler ışığında küreselleşme ile kapitalizm arasında sıkı bir bağ ortaya çıkıyor olsa da bu çalışmada küreselleşmeyi sağlıklı bir biçimde analiz etmek düşüncesi temelde olduğundan konu ekonomik boyutuyla daha geniş bir çerçevede tekrar ele alınacak, ancak hakim söylem ve politikaların yapı ve amaçları ile küreselleşmedeki yerine, toplumsal yapılanma ve dönüşümlerin oluşumu ve gelişiminde küreselleşmenin etkisine ve son olarak yeni açılımları sağlayabilecek bir perspektif ortaya koymak denemesine de yer verilecektir.

Küreselleşmeyi yalnızca ekonomik alandaki faaliyetleri etkileyen bir süreç olarak görmenin sınırlı bir bakış olacağına yaptığımız bu yerinde vurgunun ardından bu sürecin malların ve sermayenin serbestçe dolaşımının yanısıra, insanların daha sık seyahat etmeleri, bilgi-iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, internet kullanımının giderek yaygınlaşması, popüler kültürün türdeşleştirici etkisi ile birlikte küreselleşmenin bir başka boyutunun daha ortaya çıktığını görmekteyiz. Özellikle küresel düzeyde oluşmuş olan bilgi ağı, dünyanın diğer bölgelerindeki yaşam koşulları, gelişmeler ve olaylar hakkında, daha çabuk ve geniş bilgi sahibi olmayı sağlamıştır. Bu erişimin zamanla yol açtığı ulusal kimlik bilincinin zayıflaması ile de giderek dünya çapında düşünmek ve hissetmek sözkonusu olmuş, böylece dünyayı bir bütün olarak algılamak küreselleşmenin yeni bir boyutu olarak gündeme gelmiştir. Her ne kadar bu yönlü bir küreselleşmenin oluşumunda da örneğin, yerli malı kullanma kaygılarının bir tarafa bırakılıp yabancı mal ve hizmetlerinde talep edilmeye başlanmış olması ve insanlar açısından önemli olanın nereden gelirse gelsin en iyi ve en ucuz mal ve hizmeti elde etmenin önemszenmesinin de payı olsa bile, dünya kenti olgusunda küreselleşmenin ekonomik boyutuyla katkısı bu kadarıyla olmakta, çok net bir biçimde apayrı faktörlerin de dünya kenti olgusunun gelişiminde etkili olduğu görülebilmektedir.

O halde rahatlıkla belirtebiliriz ki dünya kenti olgusunun oluşumunun da başlı başına kendine has bir tarihsel arkaplanı vardır. Bu tarihi ise teknolojinin gelişimi ve zamanla bilgiyi bütün dünyaya iletebilmesi, bu anlamda bilginin küreselleşmesi ile medyanın bundaki rolü oluşturmakta ve bu açıdan incelememize konu olmaktadır.

1.2.2. Dünya Kenti Olgusunun Oluşumunda Rol Oynayan Etmenler

“Deniz seyir belgeleri, demiryolları, buharlı gemiler ve uçaklarla mesafenin ortadan kalkması ve mekanın küçülmesinden önce özellikle haritalar aracılığıyla insan aklının yeryüzüne ait fiziki mesafeyi sayılar, semboller ve modellerden yararlanmak suretiyle yoğunlaştırarak, insanın doğal bedensel duyusu ve idealince ölçülebilecek bir oyluma indirgeme yeteneğinin ortaya çıkardığı bir küçülme sözkonusu”⁹⁰ idi. Daha sonra ise ulaşım teknolojisinde yaşanan gelişmelerin herhangi bir yere ulaşmak konusundaki zaman dilimini, zamanı daraltması ile de mesafeyi anlamsızlaştırması dünyanın insanlar için bir bütün olarak algılanmaya başlanmasının ilk belirtileri oldu. Dünya sathında yaşanan bu küçülme süreci; iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde net bir kesintisizlik kazanan haberleşme ve erişim aracılığıyla; dünyayı, üzerindeki tüm ülkeleri ve milyonlarca insanı birbirine bağlayacak bir biçimde geliştiğinde, insan gözünde dünyayı artık esrarengiz hiçbir yanı kalmamış bir yurda dönüştürdü ve her bir insan tekinin kendini tam anlamıyla dünyalı hissetmesine yol açtı. Artık dünyanın herhangi bir yerinde olup bitenler dünyanın diğer bölgelerinde yaşayanları da çok yakından ilgilendirmeye ve etkilemeye başlamıştır.

Bu boyutuyla küreselleşme ülkeler arasındaki fiziksel engellerin ve ekonomik farklılıkların törpülenmesini, farklı toplumların, inançların ve kültürlerin daha yakından tanınmasını sağlamakta, ülkeler arasındaki her türlü ilişkinin yaygınlaşması ve yoğunlaşması ile ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların ortadan kalkması sonucunu doğuran kaçınılmaz bir süreç konumunu almaktadır. Bu nedenlerle sonuç, dünyanın tek bir sistem halini alacak olması olarak betimlenir olmuştur. Ancak bu sistemin belirleyicisi ne bir ulusun emperyal hegemonyası ne de ticari bir şirketin dünya çapındaki zaferi olarak betimlenmektedir. Burada dünyanın tek bir sistem halini alışıında vurgunun yapıldığı ana nokta algılama ve hissedişte küresel bir dünyanın ortaya çıkışı olmaktadır.

⁹⁰ Arendt, Hannah; *İnsanlık durumu*, s.342.

Bu açıdan bu başlık altında konu edineceğimiz ögeyi, şimdilerde sıkça bahsedilir olan kürenin tek bir mekan olarak billurlaşmasına ve bütün dünyanın tek bir toplumsal-kültürel sistem olarak ortaya çıkmasına yol açan süreçlerin tarihsel gelişimi olarak saptamamız mümkün görünmektedir. Bu nedenle sorumuzu ‘bir küresel sahanın oluşumuna ve dünya sistemi söylemlerine yol açan etmenler neler olmuştur?’ şeklinde belirlemek yerinde olacaktır.

Gerek konuyu çalışmanın üçüncü bölümünde ayrıntılı bir biçimde işleyecek olmamız sebebiyle gerekse dünya düzeni söylemlerinin insanlık tarihi boyunca yapılageldiği gerçeğiyle düşündüğümüzde burada sadece *küresel durumun tarihsel gelişimini* kabataslak bir biçimde evreler halinde vermek uygun olacaktır.

Öncelikle Avrupa’da 15. yy’ın başlarından 18. yy’ın ortalarına değin ulus toplumlarının yavaş yavaş ortaya çıkışı ile bireycilik anlayışlarının ve insanlığa ilişkin düşüncelerin öne çıkarılmasını, aynı zamanda güneş merkezli dünya kuramları ve modern coğrafyanın gelişmesi sayesinde ayrıntılı harita yapımı ve miladi takvimin yaygınlık kazanmasını oluşum evresi olarak niteleyebiliriz.

1870’lere doğru uluslararası ve ulusötesi söylemlerin, özellikle sanat yapıtları ve sergiler aracılığıyla giderek kavramlaşmaya başlaması, 1920’lere doğru iletişim teknolojisinde katedilen gelişmeler, uluslararası yarışmalar, olimpiyatlar ve nobel ödülleri, ticarete yaşanan uluslararası ihracat ve ithalat ilişkilerinin artışı ile küresel bir sahanın oluşumu yavaş yavaş görünmeye başlamış oldu. Ancak özellikle 1960’lara doğru Birleşmiş Milletlerin kurulması, bağımsızlık ilkesinin uluslararası bir ilke olarak kabulü, soykırım ve atom bombası kullanımı gibi insanlığı tehdit eden olayların insanlık fenomenine ilişkin felsefi söylemleri arttırması, 1990’lara varmadan aya ayak basılması, diğer gezegen ve yıldızlar hakkında edinilen net bilgilerin dünyayı ve dünyalı olanı kendisine çok özel bir biçimde bağlaması ve ayrıkması, nükleer ve kimyasal silahlanmanın artışı ve bunun karşısında yer almaların artışı, cinsiyet, etnik grup, ırk, din, dil, kadın, erkek ayrımcılıkları üzerinde yapılan yoğun polemikler, insan hakları ihlalleri nedeniyle insan hakları olgusunun küresel bir soruna dönüşmesi, küresel ısınma ve kirlenmenin insanlığı tehdit eden bir duruma gelmesi ve insanlığın geleceğine dair

kaygıları arttırması, medya kartellerinin oluşumu, internetin yaygınlaşması vb. gelişmeler ile küresel saha iyice netleşmiş oldu.

Bu üstünkörü sıralanışta dahi küresel bir sahanın oluşumunda rol oynayan etmenlerin, küresellik dediğimiz şeyin ortaya çıkışını nasıl sağlamış olduğu görülebilmekte, tek bir toplumsal bütünden bahsetmenin artık olanaklı bir hal aldığı söylenebilmektedir. Sonraki bölümlerde ayrıntısıyla ele alınacak olan bu gelişmeler ve bu gelişmeler üzerinden kaynaklı kuramlar konuyu daha kapsamlı bir biçimde ele almamızı sağlayacaktır. Ancak son olarak burada sayılan olgu ve olayların küreselleşmeyi ekonomik boyutunun çok dışında bambaşka bir içerikte karşımıza getirdiğini görmüş olsak gerek.

2. BÖLÜM : EKONOMİK VE SİYASİ BAĞLAMLARDA KÜRESELLEŞME SÖZCÜĞÜ

Küreselleşmenin ekonomik boyutu özellikle, serbest ticaret, rekabet ortamı, deregülasyon, özelleştirme gibi kavramlar çerçevesinde yapılanan iktisadi düşünceden oluşmaktadır. Bu kavramları ise tek bir terim ile ifade etmek mümkündür: Piyasa Ekonomisi. Yine aynı şekilde piyasa ekonomisi terimi ile eş anlamlı birkaç terim daha vardır. “Piyasa ekonomisi yerine bazen ‘fiyat mekanizması’, ‘serbest piyasa’, “liberal ekonomi” ve ‘kapitalist sistem’ deyimleri de kullanılmaktadır.”⁹¹ Bu sözcükler arasında bazı küçük farklar olduğu kuşkusuzdur. Ancak tümünün ‘tam rekabet koşullarının mevcut olduğu piyasa yapısını’⁹² anlattığı açıktır. Bu nedenle birbirlerine göre değişik içerikli gibi görünseler de hepsinde tam rekabet piyasasının varlığı ortak unsurdur. Bu nedenle bu bölümde sık olarak piyasa ekonomisi tabiri, bazen de bunun yerini tutan serbest piyasa, liberal ekonomi, kapitalist sistem deyimleri kullanılabilir.

Küreselleşmeyi ekonomik bağlamda değerlendiren pek çok düşünür ve ekonomist için küreselleşme, tek bir dünya düzeni veya bütünleşme olarak nitelendirilen bir eğilimi ifade etmektedir. Bir terim olarak dünya ile birlikte hareket etmeyi ifade eden bu sözcüğün, aslında ekonomik bağlamda uluslararası rekabete, yani dışa açılmayı imlediğini düşündürtecek pek çok veri vardır. Çünkü dışa açılmadan bahseden bir görüş aslında entegrasyon (uyum) ve karşılıklı bağımlılık gibi sözcüklerle de içeriklendirilen bir bakış açısına sahiptir ve bu da dünya ile birlikte hareket etmenin ta kendisi şeklinde sunulmaktadır. Bu sürecin takibinin hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yaşam standardını yükselteceği, ülkelerin küreselleşmenin önerdiği piyasa uygulamalarını yerine getirmeleri sayesinde ise, küreselleşmiş bir dünyanın oluşumuna katkıda bulunmakla kalmayıp, bu küreselleşmiş dünyada refah, özgürlük, eşitlik ve

⁹¹ Savaş, Vural Fuat; *Piyasa Ekonomisi ve Devlet Liberte* Yay. Ankara, 2000, s.55.

⁹² a.g.y., s.55.

demokrasinin kendiliğinden, otomatik olarak geldiği bir kalkınmayı da yaşayacakları vurgulanmaktadır.

Ancak bu sayede “küreselleşmiş bir sistemden” bahsedilebileceği düşüncesinin, çıkış noktası olarak kendinse, ülkelerin ekonomik unsurlarını, üretim ve tüketimlerini dünya ölçeğinde planladıkları; serbest rekabet ve piyasa düzenini ülkelerinde ikame ettirdikleri taktirde gerçekleştirebilecekleri yönündeki bir bakış açısını ve tam rekabet piyasasının küresel ölçekte kurulmasıyla mümkün olduğu anlayışını alıyor olması dikkat çekicidir. Bu açıdan küreselleşmenin en genel tanımını “devletlerin etkin olduğu uluslararası sistemden, devlet dışı (IMF, DB gibi) birimlerin etkin olduğu küresel sisteme doğru giden bir süreç”⁹³ olarak yapılabilmektedir.

Kısacası küreselleşme yaşanan süreç sebebiyle bir ekonomi ya da iktisat terminolojisinde gitgide *cari açık*, *gayri safi milli hasıla* ya da *dış ticaret hacmi* gibi özel bir disipline ait özel bir sözcüğe dönüşmekte gibidir. Bunun sebebinin ise “küreselleşme sürecinin hedefinde, ulus-devlet anlayışının, uluslarüstü işletme kanalları aracılığıyla zenginliklerin yeniden değerlendirildiği, üretildiği, dağıtıldığı, tüketildiği ve her düzeyde rekabet gücünün ön plana çıktığı tam rekabet esasına dayalı bir sisteme göre”⁹⁴ biçimlendirilmesi talebinin sık sık ifade ediliyor olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Gerçi küreselleşmenin hedefi bu olabilir de. Ancak bu hedefe varılması için geçilen aşamalar boyunca ya da hedefe varıldığında, ümit ve vaad edilen, yani refahın sağlanamaması durumunda insanlara ne olacağı sorunu faiz dışı fazla ve cari açıkla meşgul bir kafanın da her an kendisine sorması gereken bir sorudur. Bir şirketin nasıl daha fazla kâr elde edebileceği sorunu asla bunu daha önemsiz kılamaz. Bu eleştiri tam rekabet piyasasını savunan her kesim tarafından özenle dikkate alınması gereken bir eleştiridir. Çünkü tam rekabet piyasası ister istemez kültür aracılığıyla toplumu bir bütün olarak etkiler. Bu piyasa da kültürün kendisi de eşi görülmemiş bir biçimde metalaşır. Sanat dahi pazar güçlerine tabi olur. Metaların reklamı da sanat eseri diye anılır. Tüketici sanatçı olarak sunulan kişinin yarattığı etkinliği tüketerek bireyselleşmeye ve kendisine hiç kimsede varolmayan bir kimlik yaratmaya teşvik edilir. Toplum ile kültürün içiçeliği

⁹³ Leba, Reyhan, Burhan, Nuri, “*Küreselleşme Karşısında Üniversitelerimiz*” başlıklı araştırma-inceleme yazısından alınmıştır. U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Maliye Bölümü. Bursa, 2004, s.1.

⁹⁴ a.g.y.s.1.

düşünüldüğünde, kültür alanında yaşanmaya başlandığına tanık olduğumuz bu çözümlüşün, toplumun inanılmaz derecede pek çok değer açısından yozlaşmasını gündeme getirdiğini görmekteyiz. Bunun yol açacağı en büyük sorun ise insanın insanca varolmasının koşullarına vereceği zararla ilgilidir. Çalışmanın 4. bölümünde fazlasıyla yer verilecek olan bu soruna burada hangi tür insan fenomeni sözkonusu olursa olsun, ekonomi bilimlerinde ve sistemlerinde dahi bazı değerlerin korunmasının gerekliliğine ihtiyaç duymakta olduğumuz noktasında değinmek gerekli gibi görünmektedir.

Tüm bu sorunların temelinde kanımca şu anlayışın etkisi vardır: Ekonomik ilişkilerde belli sınırlar içinde kalmak, her zaman için etki ve kâr yönünden zarar veren bir olgu olarak bilinir.⁹⁵ Dünya çapında faaliyet alanlarını genişletmek ve pazarlarda yer alma payını yüksek tutmak öncelikli kaygı olarak kalmaya devam ettiğinden küreselleşme sözcüğü de bu durumu ifade eden, betimleyen bir sözcük olarak kitaplardaki önemli yerini aldı. Küreselleşmenin bu önemi, onun *sermayenin sınır tanımayan akışı ve firmaların çokuluslu bir hal alması* şeklinde çok sık yapılan tanımı düşünüldüğünde, daha çok ona çokuluslu şirket sahiplerinin atfettiği bir değerden ileri gelmektedir.

Tabii bu tanımın etkileri büyüktür, devletler ekonomik ve sosyal politikaları açısından birbirlerinden etkilenmeye başlamışlardır ve ekonomik ve sosyal politikalarını oluştururken çok uluslu şirketler ve devlet dışı birimleri (DB, IMF) gözetmeye başlamışlardır.

Anlaşıldığı üzere konunun siyasi boyutu bu noktadan itibaren belirmeye başlamaktadır. Çünkü piyasa ekonomisi teriminin ‘ferdiyetçilik’* ve ‘demokrasi’ gibi siyasi kavramlarla sıkı bir ilişkisi vardır.⁹⁶ Piyasa ekonomisinin siyasi boyutunu oluşturan ‘demokrasi’ kavramı, dolayısıyla da küreselleşmenin ekonomik ve siyasi boyutları hemen hemen bir bütün gibidir. Öyle ki “iktisadi alanda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde benimsenen iktisadi sistem ve buna bağlı olarak uygulanan

⁹⁵ Erbay, Yusuf, “Küreselleşmenin Motoru Çok Uluslu Şirketler: Uluslararası Pazarlara Açılma Yöntemleri Ve Karşılaştıkları Zorlayıcı Faktörler”, Türk İdare Dergisi, Yıl 70, Sayı 418, Mart 1998, S.45.

⁹⁶ Savaş, Vural Fuat, *Piyasa Ekonomisi ve Devlet*; s.55.

* Ferdiyetçilik: Devletin birey için var olduğunu iddia eden, bireyin özgürlüğüne büyük önem veren, ekonomi alanında serbest rekabeti, teşebbüs özgürlüğünü temele alan liberal anlayış

iktisat politikaları giderek benzerlik göstermektedir. Liberal ekonomi sistemi, serbest piyasa ekonomisi giderek küreselleşmekte ve tüm dünyada kamu ekonomisinin görev ve fonksiyonları yeniden tanımlanmaya çalışılmaktadır.”⁹⁷ Devletin sınırlanması ve küçültülmesi, bu şekilde piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması görüşleri önem kazanmaktadır. Uluslararası ticaret üzerindeki tüm sınırlandırmaların kaldırılması görüşü hızla kabul görmekte ve sadece dış ticaret alanında değil, mali ve parasal alanda da devletin ekonomiye daha az müdahalede bulunması gerektiği savunulmaktadır. Maliye ve para politikası araçlarının asgari düzeyde kullanılması ve piyasa ekonomisinin kendi tabii işleyişine bırakılmasının daha doğru olduğu belirtilmektedir. Bu doğrultuda devletin vergi, borçlanma, para gibi araçları piyasa ekonomisinin işleyişini bozmayacak şekilde kullanması savunulmaktadır. Özetle “dünyada uygulanan iktisadi sistem ve iktisat politikaları giderek birbirine yakınlaşmaktadır. ‘Küresel ekonomi’ kavramı işte tüm bu oluşumları ifade etmekte ve kısacası ‘küresel ekonomi’ ile birlikte ekonomilerde serbestleşme”⁹⁸ daha fazla önem kazanmaktadır.

Aynı oranda siyasi alanda da demokrasi küresel bir değer olarak daha fazla önem kazanmaktadır. Ancak, demokrasinin, siyasal iktidarların keyfiyetine dönüşmemesi için hükümetlerin millet adına kullandıkları güç ve yetkilerinin sınırlandırılması gerektiği savunulmaktadır. Bu çerçevede temsili demokrasi anlayışı şiddetle eleştirilmekte ve bunun yerine “sınırlı demarşi”^{*} nin uygulanması gerektiği savunulmaktadır.

Görüldüğü üzere küreselleşmenin ekonomik, politik ve sosyal hayata dair bir çok boyutu içinde barındırmasına karşın onun ön plana çıkarılarak sürekli vurgu yapılan yanı genelde ekonomik boyutu olmaktadır. Ancak yine de “sanıldığı aksine küreselleşme salt bir ekonomik entegrasyon veya kutupsuz bir dünya sistemini ifade etmez. Bunların ötesinde küreselleşme ekonomik parçalanmışlığın şekillendirdiği bir bütüncül tablodur. Aslında ulusal ekonomik değerlerin yerel ve küresel alanla ikame edilmesinin doğurduğu fırsat ve tehlikeler söylemini içermektedir”⁹⁹

Elbette ki küreselleşmenin ekonomik boyutunun öncelik kazanması bir raslantı değildir. Maksimum kâr için hareket eden sermaye ve liberalleşme hareketleri politik

⁹⁷ Acar, Mustafa, *Küreselleşme Tehdit mi? Fırsat mı?*, www.liberal-dt.org.tr

⁹⁸ www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale/4.htm.

* Demarşi: Sınırlı Demokrasi

⁹⁹ Dulupçu, Murat Ali, *Küresel Rekabet Gücü*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2001, s.1.

küreselleşmenin önüne geçmiş ve bu doğrultuda ekonomik küreselleşme dünya ekonomisini şekillendirirken politik küreselleşmenin de önünü açmıştır. Sonuçta bugünkü anlamına yaklaşan küreselleşme kavramının kullanımı ekonomik, politik, kültürel ve sosyal konularda bazen ortak, mevcut değerlerin bazen de yeni üretilen değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapına yayılmasıyla özdeşleştirilmiştir.¹⁰⁰

Küreselleşmenin gelişme sürecinde, sadece ekonomik boyutun değil, sosyal ve politik içerikli bir çok faktörün de etkileşimde bulunduğu açıktır. Fakat bu gelişimde özellikle ve öncelikle Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ) tarafından küresel ekonominin ön plana çıkarılması söz konusu olmuştur. Bu bağlamda küreselleşmenin ölçütü olarak üretim ve pazarlama faaliyetleri baz alınmaktadır. Firmalar bu doğrultuda kalite, verimlilik, yönetim ve benzeri küresel normları olmazsa olmazlar arasına sokmaktadır. Nitekim ülkelerin ekonomik başarısı da o ülkelerin küreselleşmesinin öncüsü kabul edilmektedir.

2004 yılının 13. Ulusal Kalite Kongresinde konuşan Eczacıbaşı Topluluğu Yönetim Kurulu Başkanı Bülent Eczacıbaşı için küreselleşme “klasik bir sofraya Oturabilenler az çok bir şeyler yiyor, oturamayanlar aç kalıyor. Türkiye bu sofraya oturabiliyor mu? Olsa olsa yemek odasına girmiştir ve masanın kenarında ayakta beklemektedir”.¹⁰¹ Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullatif Şener için ise “tarihte değişim hep var, ancak giderek hızlanıyor ve bu değişime ayak uyduramayanlar yok oluyor. Değişimi iyi okuyabilenler ise avantaja dönüştürebilenler”.¹⁰² Biri finans çevresinden biri siyasetçi olan bu konuşmacıların vurgu yaptığı şeyin, özü itibarıyla ülkelerin ekonomik başarısının belirleyicisi olarak o ülkelerin küreselleşip küreselleşemediği hususunu dile getiriyor olmaları küreselleşmeye verilen değeri ortaya koymaktadır.

Net bir biçimde tespit edebileceğimiz üzere küreselleşmenin ekonomik ve siyasi boyutları birbirleriyle iç içe geçmiş birbirlerinden ayırt edilemez bir hal almıştır.

¹⁰⁰ a.g.y., s.20.

¹⁰¹ Tamer, Meral, “Küreselleşmeyi Nasıl Tarif Ediyorlar”, 28 Kasım 2004 tarihli Milliyet Gazetesi

¹⁰² a.g.m.

Bu sebeple çalışmanın bu bölümünün iktisat, işletme ve politika konularıyla ilgilenmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu konular tek başlarına ve kendi disiplinleri içinde ele alınmış olsalardı ayrıntılı olacaktı. Ancak çalışmanın bu bölümünde asıl gayretin ekonomik ve siyasi bağlamda küreselleşme sözcüğünün bulduğu anlamlara değinmek olması sebebiyle kavramlar birbirleri ile ilişki içinde ele alınacak ve bu sebeple belki de bir iktisat kitabının bu kavramlar üzerinde yaptığı açıklamalar gibi doyurucu bir bilgi aktarımı mümkün olmayacaktır. Her ne kadar piyasa ekonomisinin sadece ekonomik boyutu üzerinde ya da yalnızca siyasal boyutu üzerinde durmak amaçlanıyorsa da kavramın ekonomik boyutunu çoğu defa siyasal boyutundan, siyasal boyutunu ise ekonomik boyutundan ayırmak mümkün olmayacaktır. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde küreselleşme olgusunun ekonomik boyutunu siyasi boyutu ile birlikte ele almak doğru olacaktır.

2.1. Ekonomik Bağlamda Küreselleşmenin Anlamları

Küreselleşmeyi savunanlar da, eleştirenler de kendi görüşlerinin haklılığını ortaya koyacak gelişmeleri ve istatistik bilgileri sıkça kullanmaktalar. Çünkü küreselleşmenin ekonomik boyutunun dünya ölçeğindeki sonuçlarına ilişkin yorumlar birbirinden farklılaşmaktadır. Örneğin, “neo-marksist iktisatçılar küreselleşmeyi merkez sermayenin az gelişmişliğin sürdürülebilmesindeki ‘engelsiz’ yeni oyun şeklinde”¹⁰³ yorumlamayı tercih ederlerken, küreselleşme taraftarı iktisatçılar ise küreselleşmeyi, sömürgecilik tezlerinden ve söylemlerinden uzak tutmanın doğru olduğunu belirtiyorlar. Bu zıt görüşler hesaba katıldığında küreselleşmenin, dünya dokusunu zedelemeyen gelişen rekabet ortamında dünyada daha ılımlı bir düzen yaratma yolundaki evrensel insani çaba olarak sergilenmekle birlikte beraberinde birçok paradoksları da taşımakta olduğu söylenebilir¹⁰⁴

¹⁰³ Dulupçu, Murat Ali, *Küresel Rekabet Gücü*, s.17.

¹⁰⁴ <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI>

Yine Neo-liberal iktisatçılar küreselleşmeyi, yeni dünya düzeninin basamağı ve ulus-devletin sona ermesi olarak yorumlamakta, tek dünya düzenini ise dünya ile birlikte hareket etme ve ulus-devletin egemenlik anlayışının üstünden geçemeyeceği bir eşik şeklinde belirlemektedirler. Buna karşı olarak Neo-marksist iktisatçılar için ise küreselleşme “emperyalizm denen olguya saygınlık kazandırmak, emperyalizm karşısında çaresizlik yaratma çabası”¹⁰⁵ olarak tanımlanmaktadır. Bu anlayışa göre ise küreselleşme, kapitalizmin yeniden yapılanma sürecidir. Çünkü kâr oranlarının yükselmesi ve birikim bunalımının aşılması, pazarın nicel ve nitel olarak hızla genişlemesine bağlı bulunmaktadır. Bu nedenle küreselleşme, kapitalist sermayenin içerisine girdiği krizden çıkması için yapılan bir dayatma¹⁰⁶ olarak nitelendirilmektedir.

Birbirine yakınlaşan ülkelerin herkese açık fırsatlardan yararlanabilme şansını kazanması, diğer yandan sömürü için dünya çapında yeni bir sistemin oluşturulduğu söylemi, küreselleşmenin ardındaki paradokslardan en ön planda olanıdır. Ama paradoksal niteliğinin arkasında ortak bir platforma oturan “dünya ölçüsünde düşünme ve davranma” küreselleşmeyi tanımaya çalışan hemen hemen herkes için küreselleşmenin algılanmasını kolaylaştıracak en önemli sloganlardan biri olarak kalmaktadır. Yerel ile evrenseli buluşturan küreselleşmeye ait “küresel düşün, yerel hareket et” türünden ifadeler, yereli dünya ölçekli düşünmeye teşvik etmektedir. Bu tür ifadeler küreselleşmeyi tanımak isteyenlere “küreselleşmenin parçalama yerine bütünleştirici misyonu yüklendiğini ve bu bütünleştirimin renklerin korunduğu bir oluşumu ve tek tipliliği değil, farklılığı harmonize eden bir süreç olduğunu”¹⁰⁷ düşündürmektedir.

Gerçekte küreselleşmenin ekonomik boyutunda yaşanan durum farklı görünmektedir. Ekonomik alışverişlerin önemli bir kısmı, gerçekten dünya çapında olmaktan ziyade yakın bölgeler arasında gerçekleşiyor. Sözelimi AB ülkeleri çoğunlukla kendi aralarında ticaret yapıyorlar. Amerika kıtasında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA), Asya kıtasında ise Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) gibi belli başlı ticaret blokları oluşmuştur. Bir taraftan dünyada

¹⁰⁵ Boratav, Korkut, “*Ekonomi Ve Küreselleşme*”, Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, S.23.

¹⁰⁶ Leba, Burhan, A.g.e., s.1.

¹⁰⁷ Dulupçu, Murat Ali, *Küresel Rekabet Gücü*,s.,18.

küreselleşme ile ticari sınırlar kalkarken, diğer taraftan bölgeselleşme ile dünya coğrafyasında 'kutuplaşma' olmaktadır.

Küresel dünya düzenini somut çizgilerle ifade eden Japon yazar Kenichi Ohmae'ye göre yeni dünya düzeninin temelindeki küresel ekonomik sistemin oluşumu başlıca dört faktörden kaynaklanmaktadır.¹⁰⁸ Birinci faktör, yatırımların coğrafi sınırları aşan bir nitelik kazanmasıdır. Özellikle özel sermaye niteliği taşıyan bu para, kamu otoritelerinin müdahalesini ikinci planda bırakarak yatırımını istediği yerde gerçekleştirebilmektedir. İkinci faktör, sanayinin istenilen yerde kurulabilmesinde devlet politikalarının engel teşkil eden rolünün safdışı bırakılabilmiş olmasıdır. Örneğin, Pioneer Malezya'da üretim yapabilmekte ve yerel tüm olanakları kendi lehine kullanabilmekte, ayrıca mal çıkışında Malezya'nın vergi yükümlülüklerini rahatça aşabilmektedir. Üçüncü faktör, küresel ekonomik sistemin gelişmesinde büyük rol oynayan bilgi teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü gelişmelerdir. Dördüncü faktör ise, küresel düşünen ve küresel ölçekte tatmin bekleyen tüketici zihniyetini kazanmış insan faktörüdür. İthal ve kaliteli malı ve yatırımı önemseyen tüketici profilidir bu.

Bu faktörlerin şekillendirdiği küresel ekonomik sistemde artık bir ülkenin konumunu, ürünlerinin dünya pazarlarındaki rekabetçi düzeyi belirlemektedir. Sözkonusu rekabet yeteneğinin ve etkili ekonomik, sosyal ve siyasal unsurların belirlediği bu mücadele aslında eşit olmayan güçleri karşı karşıya getirmektedir. Bu ülkelerin hedeflerinin küresel rekabet gücünü belirleyen faktörler olan teknoloji, finans, doğal kaynaklara sahiplik, medya ve kitle iletişim organları üzerinde tekel kurabilme, kitle imha silahlarına sahip olabilme gibi beş tekeli yakalamak olarak belirlendiği¹⁰⁹ göz önünde tutulursa bu durum daha açık görülebilir.

Küreselleşme eğer gerçekten iddia edildiği gibi yaşanması zorunlu bir süreç ise, bu süreçte gerek taraftarların gerekse karşıtların ne söylediklerine dikkat etmek ve tehlike, fırsat söylemelerini dikkate almak gerekir. Bu nedenle temel bakış açıları yönünden özetle neler söylendiğini incelemek gerekir.

¹⁰⁸ <http://w3.gazi.edu.tr/web/küreselleşme4.htm>.

¹⁰⁹ Dulupçu, Murat Ali, *Küresel Rekabet Gücü*, s.75-76.

2.1.1 Karşıtları İçin Ekonominin Küreselleşmesi

Karşıtları için küreselleşme olgusu kapitalizmin doğuşu ve özellikle de politik ve sosyal alanlarla ilişkisinden ayrı analiz edilemez. Günümüzde küreselleşme en yoğun biçimde sermaye ve finans piyasalarında gözlenmektedir ancak bununla beraber üretim faktörlerinden emeğe yansıyan bir hareket serbestisine sahip bulunmamaktadır.¹¹⁰ Bu bakımdan küreselleşme, kendi içerisinde bir çelişkiye düşmekte ve bu noktada sıklıkla eleştirilmektedir. Bu Marx'ın bireyin emeğine yabancılaşması olarak bahsettiği şey ile ilgilidir. Marx için insanın ihtiyaçlarını emek yoluyla karşılama eylemi onun ayırıcı özelliklerinden biridir ve insanın tarihini oluşturur. Amaçlı ve rasyonel bir eylem olan emek, üretim ilişkilerinde kişinin kendine belli başlı bazı mülkiyetler edinmesi amacını gerçekleştirmek açısından önemlidir. Ancak bu mülkiyetler yaşamın gerektirdiği temel bazı yeme, içme, barınma, giyinme ve bu türden pek çok şeyi gerektiren mülkiyetlerdir.¹¹¹

Frankfurt okulu filozoflarından Marcuse için ise özel mülkiyet arzusu insan varlıklarını nesne konumuna indirgeyerek onları gerçek ihtiyaçlarından uzaklaştırmaktadır. Bu ise amaçlı ve rasyonel bir eylem olan emeği insanın farklı mülkiyetler için kullanılmasına yol açar. Marx için kapitalizmde insan gerçek doğasından uzaklaştırılır. Çünkü insan varoluşunu, nesnel bir dünyanın pratik amaçlarla yaratılması, inorganik doğanın biçimlenmesi olarak anlaşılan iş yoluyla gerçekleştirir. Ancak ne var ki işçinin emeği, kapitalizmde en azından dört şekilde yabancılaştırılmaktadır. “İşçiler, emeklerinin kapitalistlerin payına düşen ürünlerine, artık denetleyemedikleri üretim eylemine, yaratıcı üreticiler olarak türsel varlıklarını ifade etmenin aracı olan emeğe, kapitalist sivil toplumun atomlara bölünmüş çatışmacı ilişkilerinin bir sonucu olarak da en nihayet başka insanlara yabancılaşırlar”.¹¹² Karşıtların günümüzde küreselleşmeye yaptıkları eleştirilerin başında gelen bu sıkıntı, yani insanı emeğini farklı mülkiyetler için

¹¹⁰ Müftüoğlu, Özgür, “Üretim Süreçlerindeki Değişim, Çalışma Hayatı Ve Sendikalar”, “Değişim Sürecinde Kamu Hizmetleri Ve Sendikal Politikalar” Başlıklı 1-2 Şubat 2003 Ankara Kesk Sempozyumundan Alınmıştır.

¹¹¹ West, David, *Kıta Avrupa'sı Felsefesine Giriş*, s.100.

¹¹² a.g.y., s.73.

kullanmaya yönlendirme girişimleri görüldüğü gibi 1920’li yıllarda yaşamış bu düşünürlerin, kapitalizmin doğasına ilişkin eleştirilerinde de kendini açıkça ortaya koymaktadır. Modern insan ve burjuva toplumu ile ilgili eleştirileriyle dikkati çeken bu düşünürlerden Marcuse’in diğer tespiti de yine emek ile ilgili olarak, emeği sarfeden işçinin sarf ettiği işgücünün, sanayileşmiş refah toplumlarında dahi, özellikle medya aracılığıyla ortaya konulan tüketime özendirme çabalarıyla gitgide anlamsızlaştırıldığı yönündedir. Üstelik Arendt’in şu tespiti ile bu konunun ciddiyeti daha da önem kazanmaktadır. “Başka bakımlardan olduğu gibi burada da günümüz toplumunun gerçek bir tüketim toplumu olması hayali, zaten varolan bir gerçeklik olarak değil, bugünkü toplumun bir ideali olarak çok daha panikleticidir”.¹¹³

Arendt’e göre sorunun daha da rahatsız edici olan yanı ise şudur: “İnsanın artık zamanı tüketim dışında başka bir şeyle geçmemektedir ve artık emeğini az iş, çok para yönlü kullanmak arzusuyla birlikte düşünüldüğünde boş zamanını arttıracak biçimde çoğaltma açgözlülüğüne dönüştürmektedir. Bu ise tüketimin bundan böyle zorunluluklarla sınırlı olmaktan çıkıp tam tersine yaşamın zaruri olmayan yanları üzerinde keyfi biçimde yoğunlaşarak incilmesi, toplumun karakterini değiştirmedeği gibi, sonunda dünyadaki hiçbir nesnenin kendisini tüketilmekten, dolayısıyla yok olmaktan kurtaramaması gibi ciddi bir tehlikeyi de beraberinde taşımaktadır.¹¹⁴ Modern dünyanın ve modern insanın kültürü bu nedenle *kitle kültürü* olarak anılabilecek olan tüketim profilleriyle şekillendirilmiş bir kültür olarak belirlenebilir. Ekonomik bağlamda ise, şayet süreç beklenmedik bir felaketle neticelenmezse, bütün ekonomimizin şeylerin neredeyse ortaya çıkma hızlarıyla eş bir biçimde ıskartaya çıkartıldıkları bir *israf ekonomisi* haline gelecek olmasıdır.¹¹⁵

Oysa küreselleşme bolca tüketmeyi vaat ettiği kadar; emeğin, üretiminde bolca ve üstelik sınırları aşan bir biçimde sergilenebileceğinin sözünü vermiş gibiydi. Bu bir yana emeğin ucuz iş gücüne dönüştürülüyor olması gerçeği, emeğin küreselleşmede küresel bir olgu olmadığını, ancak ihtiyaç duyulduğunda devreye sokulan ucuz bir unsur olduğunu göstermektedir. Çünkü şu anda pekçok ülkede işçi sınıfı olarak ifade edilen

¹¹³ Arendt, Hannah, *İnsanlık Durumu*, s.182.

¹¹⁴ a.g.y., s.183.

¹¹⁵ a.g.y. s.184.

insanların yakınma noktalarının başında ağır sanayide yüksek becerili işçi referansının aranması, emek yoğun endüstrilerde düşük ücret ve olumsuz çalışma koşullarında istihdam gelmektedir.

Nitekim teknoloji, iletişim vb. gelişmelerle birlikte sermayenin dolaşımında ve ticarete çok büyük gelişmeler yaşanmakta ancak, işgücünün dolaşımı diye bir şey söz konusu olmamaktadır. Yani küreselleşme sürecinde işgücünün küreselleşmesi, emeğin küreselleşmesi gibi olgular geçerli bulunmamaktadır. Dolayısıyla, küreselleşme ile bütün üretim faktörlerinin en verimli şekilde dolaştığı, bütün ulusların bundan yararlandığı ve sonuçta da dünya refahının arttığı varsayımı doğruluğunu yitirmektedir. Bu doğrultuda küreselleşme karşıtı yazar ve düşünürler için küreselleşme, kapitalizmin evrensel zaferinden çok, sadece ve sadece kendi kendini düzenleyen küresel bir pazarın ortaya çıkışıdır. Bu da “piyasalarla devletler, sermaye artırma çabaları ile toplumu yöneten yasalar arasındaki güç ilişkilerinde derin bir sapmayı ifade etmektedir”.¹¹⁶

Karşıtların bir başka argümanı ise küreselleşme ile birlikte ticaretin ve finansın serbestleştirilmesi, fiyatların piyasalarca belirlenmesi, özelleştirme, devletin ekonomiden çekilmesi ve kamu harcamalarının kısılması gibi ilkeler üzerine kurulmuş neo-liberal ekonomik politikaların, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere dayatılmasının yol açtığı sorunlarla ilgilidir. Uygulanan reçeteler sonucunda dünya genelinde gelir dağılımında bozulma, işsizlikte hızlı bir yükselme, reel ücretlerde düşme, gıda tüketiminde artma, çevrede alarm veren ölümcül bir kirlenme, sağlık sisteminde bozulma, eğitim kurumlarına girme oranlarında düşme, birçok ulusun üretim kapasitesinde gerileme, dış borçlarda korkunç bir büyüme ve sosyal şiddet ve yolsuzluklarda patlama oluşmaktadır.

Getirdikleri dolayısıyla küreselleşmeyi, kapitalist küreselleşme biçiminde adlandırmayı uygun bulan karşıtlar, kapitalist küreselleşmenin karşımıza ekonomik, politik, kültürel tüm insani faaliyetleri kâr mantığına, uluslararası sermayenin birikim sürecinin gereklerine terk etmek biçiminde, neo-liberal bir küreselcilik ideolojisiyle çıktığını belirtmektedirler. Gelişmelere bakıldığında küreselleşmenin insanlığa yoksulluk ve işsizlikten başka sunacağı hiçbir şey olmadığını hızla anlaşıldığını görmenin mümkün, yaşanan küreselleşmenin *kapitalist dünya ekonomisi* şeklinde tarifinin ise

¹¹⁶ Adda Jacques, *Ekonominin Küreselleşmesi*, İletişim Yay. İstanbul, 2003, s.119.

sakıncasız olduğu vurgulanmaktadır. “Çünkü küreselleşme, özellikle ekonomik boyutu göz önüne alındığında özel sektör merkezli bütünleşme mantıklarının bir ürünü şeklinde belirmektedir. Bu haliyle küreselleşme herşeyi sırf iktisadi değer kanununa tabi kılmayı amaçlayan bir proje gibi görünmektedir.”¹¹⁷

Karşıtlar burada trajikomik bir ironinin varlığına dikkat çekmektedirler. Her ne kadar “özel sektör merkezli bütünleşme mantıklarının bir ürünü” de olsa küreselleşme GATT* çerçevesinde dış ticaretin üzerindeki engellerin kaldırılması ve bu konuda tam serbestlik sağlanması gerektiğini savunmuşken, bir yandan serbest dış ticaretin en ateşli savunucusu olmasına rağmen Kyoto sözleşmesini** imzalamaktan kaçınmış olan; ABD’nin, Japon mallarına engeller koyma çabaları komik kaçmaktadır. Kısacası gelişmiş ülkeler küresel bazda serbest dış ticaret politikalarını benimsemekte ancak iş uygulamaya gelince korumacı politikaları kullanmaktadırlar.

Karşıtları için küreselleşme ile kapitalizm arasındaki sıkı bağ zaman ilerledikçe iyiden iyiye ortaya çıkmaktadır. Çünkü kapitalizm sadece ekonomik bir sistem değildir. Kapitalizmin birbirinden farklı değerler sistemi, tüketim tarzı, toplumsal yapılanma ve devlet türleri bulunmaktadır. Bu nedenle küreselleşme karşıtları için kapitalist sistemin 70’li yıllarda başlayan ve halen süren bir iç evresi olarak görülmektedir. Bu açıdan küreselleşme, yaşanan sistemin gerçek doğasını gizleyen bir sis perdesi olarak ifade bulmaktadır. Bu doğrultuda karşıtların önerisi küreselleşme sözcüğü yerine, dünya halklarının birkaç süper güç ve Çok Uluslu Şirketler tarafından uluslararası ölçekte sömürülmesiyle karakterize olmuş olan bugünün kapitalizmini en iyi şekilde açıklayabilecek bir başka sözcük ile ‘emperyalizm’ sözcüğü ile ifade etmek yönündedir.

Küreselleşme karşıtlarına göre aslına bakılırsa dünya ölçeğinde yaşanan ekonomik büyümenin de sebebi serbest piyasa mekanizmasının işletilmesi değildir. Gerçekte yaşanan süreçte zenginler yararına işletilen rekabet ortamında, kural gereği rakiplerini ortadan kaldırmanın her türlü yolu denenmekte, dolayısıyla piyasada bir tekel oluşturma yarışı oluşmaktadır.¹¹⁸ Bu ise küreselleşmeyi kapitalizmin sermaye birikimi ve

¹¹⁷ a.g.y, s.70-71.

* GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması.

** Kyoto Sözleşmesi: Tüm dünyada çevrenin korunmasına evrensel standartlar ve önlemler getiren 16 Şubat 2005’te yürürlüğe giren, imzalayan ülkeler için zorunluluk taşıyan sözleşme.

¹¹⁸ Burhan Nuri, Leba Reyhan, *Küreselleşme Karşısında Üniversitelerimiz*, s.3.

tekelleşme eğilimlerine yardımcı olan bir surete sokmaktadır. Ancak gerçekte uluslararası arenada yaşanan şirket evliliklerinin ve tekelleşmelerin hemen hemen hiçbiri bu durumlarına devlet aygıtlarını kullanmadan gelmemişlerdir. “Örneğin Ford’un sabit sermaye varlıklarının % 80’i hala ABD’dedir. Pepsi, McDonalds gibi firmaların da varlıkları büyük çoğunlukla kendi ülkelerinde bulunmaktadır”.¹¹⁹

Karşıtları için küreselleşmenin eleştirilmesi gereken bir başka yönü de, onun devletin ekonomik açıdan kalkınmasına fayda sağladığı teorisi. Küreselleşmenin sermayenin serbestçe dolaşımını kolaylaştırma ve yabancı yatırımları artırma yoluyla ekonomik gelişmeye olumlu katkıda bulunduğu oldukça sık ifade edilmektedir. Ancak karşıtları açısından küreselleşmenin kriz zamanlarında sermayenin daha çabuk yurtdışına kaçmasını ve krizlerin diğer ülkelere hızla yayılmasını sağladığı bilinen bir gerçek olarak vurgulanır. Küreselleşme, sermayeyi ülkeler arasında çok hareketli bir konuma getirdiğinden, mali krizlere neden olmakta ve bu krizlerin ülkeden ülkeye yayılmasına neden olmaktadır. Zengin ülkelerle fakir ülkeler arasında büyüyen uçurum üçüncü dünyada gittikçe artan sayıda insanı korkunç bir yoksulluğa itmekte ve günde bir dolardan az bir parayla geçinmek zorunda bırakmaktadır. “Yoksulluğu azaltma vaatlerine karşın, yoksulluk içinde yaşayan insanların gerçek sayısı neredeyse 100 milyon arttı. Bu gerçekleşirken dünyanın toplam geliri yılda ortalama 2.5 arttı”.¹²⁰

Bütün bu nedenlerden ötürü karşıtları tarafından küreselleşme gerçek anlamda küresel olmadığı noktasında eleştirilmektedir. Gerçek anlamda küresel bir toplum yaratmaya yönelik küresel düşünce ise henüz ne hükümetlere, ne de şirketlere yerleşmemiş gözükmektedir.

Küreselleşmenin yol açtığı sorunları pek çok veri ile ortaya koymaya çalışan karşıtların sık ifade ettikleri bir nokta da yabancı şirketlerin ülkeye geldiğinde genellikle yerli rakiplerini ortadan kaldırdıkları yönündedir. Bunun bir çok örneği var. “Dünyanın dört bir yanındaki meşrubat üreticileri, Coca-Cola ve Pepsi’nin ülkelerinin piyasalarına girmeleri ile ezilmişlerdir. Yerli dondurma üreticileri, Ünilever’in dondurmalarıyla

¹¹⁹ A.g.y. s.,4.

¹²⁰ Stiglitz, Joseph E. *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, Plan B Yayınları ,2002, İstanbul, s.27.

rekabet edemeyeceklerini fark etmişlerdir. Büyük mağaza zincirleriyle bakkallar arasında yaşanmış olan çatışmayı hatırlamak bunu anlamak için bir yol olabilir”¹²¹

Küreselleşmenin gereği olarak bir ülke; ekonomisini serbest ticarete açacaksa öncelikle rekabet gücünü sağlamış olması yönünde uyarılmaktadır. Çünkü serbest ticarete açılmak, rekabet gücü olmayan bir ülkeye zarar verecektir. Bu konuda ülkelere yardımcı olmaya gelen kurum ise IMF’dir. Yapısal uyum programları denilen paketler bu maksatla kullanılmaktadır.

“Amerikalı bir iktisatçı olan Bela Balassa tarafından 1980’lerin başlarında az gelişmiş ülkelere yönelik olarak geliştirilmiş olan Yapısal uyum politikası, zamanla IMF, DB, OECD gibi kuruluşların raporlarında evrensel boyutlarda kullanılan bir olgu haline aldı”.¹²² Başlarda Yapısal uyum başlığı altında az gelişmiş ülkelere sunulan önlemlerle, gelişmekte olan ülkelere sunulan önlemlerin hedefleri farklıydı. Az gelişmiş ülkelerde niyet mektuplarının başlıca hedefini, her ne şekilde olursa olsun devlet müdahaleciliği ve işletmeciliği teşkil ederken, gelişmiş ülkelerde bu hedefi refah devleti çerçevesindeki toplumsal güvenceler oluşturuyordu.

“Yapısal uyum politikası, ulusal politikaların daha önceki büyüme trendlerini kazanabilmeleri için dış şoklara cevap verme amacına yönelik bir politika olarak tanımlanabilir”.¹²³ Bu çerçevede yapısal uyum bağlamında önerilen önlemler fiyat serbestisi, ihracat teşvikleri, gümrük indirimleri, üretimi artırıcı önlemler, mali reformlar, uygun bir kriz politikası vb. türden taleplerdir. Bu sayede devlet büyük projeleri destekleyecek ve kamu otoritelerinin teşvik ya da finanse ettiği yatırım projelerinin değerlendirilmesi ile de yatırımların dağılımındaki etkinliği arttıracaktır. Ne var ki tüm müdahaleler Pazar ekonomisi doğrultusunda ve özel sektörü desteklemek için yapılacaktır.

Aslında yapısal uyum politikası IMF tarafından adı konmadan daha önce uygulanmaya başlamıştı.

¹²¹ A.g. y., s .27.

¹²² Timur, Taner, *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s.16.

¹²³ a.g.e., s.16.

Bugün kriz içindeki bir dünyada yapısal uyum politikalarının sonuçları hakkında genel bir değerlendirme yapabiliriz. “Fakat 1980’lerin başlarında bu konuda bir açıklık yoktu ve örneğin 1982’de IMF Genel direktörü şöyle konuşuyordu: Eğer dünya ekonomisinin sağlıklı ve daha dinamik bir iklime kavuşması isteniyorsa, mevcut durum enerjik ve cesur önlemlerin kabulünü gerektiriyor”.¹²⁴ Burada yapısal uyum gibi bir ölçüde müphem bir kavramla dünya ekonomisinin seyrini değiştirecek bir sürecin anahtarlarından bahsedildiği anlaşılmaktadır. Bu iddialı satırların yazıldığı tarih, Meksika ve Brezilya’nın borçlarını ödeyemez duruma düştükleri, büyük bir uluslararası mali krizin doğduğu ve bazı uluslararası bankaların iflasın eşiğine geldikleri tarihtir.¹²⁵

Uluslararası finans sisteminde liberalleşme genel kural haline getirilmiş gibi görünmektedir. Bu kural özellikle gelişmekte olan ülkelere dikte edilerek, küreselleşme denen sürecin çok önemli bir halkası daha gerçekleştirilmiştir. “Bir IMF raporu bunun nedenlerini şöyle sıralıyor: Dış borçlara ve ödemeler dengesi açıklarına cevap vermek, kara parayı temizlemek, sermaye kaçışlarını önlemek, otoriteyi siyasetten pazara nakletmek vb. Aynı raporda şu ilginç satırları da okuyoruz. Birçok halde dalgalı kur sistemleri, IMF destekli uyum programlarının parçası olarak, kurumun teknik yönlerin ifadesine yardım etmesiyle gerçekleşmiştir”.¹²⁶ Böylece dalgalı kur sisteminin tesisinde dikkate alınan başlıca husus, spekülasyon dalgalarının sarsıcı etkilerine ve tekellerinin oluşmasına engeller koymak olmuştur.

Yukarıda bahsi geçen raporunun yazıldığı tarihten sonraki gelişmeler, Stiglitz’e göre ne var ki, bu amacı destekler nitelikte olmamıştır. Dünya piyasasında serseri mayın gibi dolaşan sıcak para dalgaları, son örneği Meksika ve Arjantin’de görüldüğü gibi çarptıkları ülkeleri allak bullak etmeye devam etmişlerdir.¹²⁷

Dalgalı kur sisteminin neden bu tip sorunlara yol açtığını örneklemek yerinde olacaktır. Örneğin döviz piyasasının temel işlevi ilke olarak ticari işlemlerin yürütülmesini kolaylaştırmak olarak görülür. Oysa günümüzde karşılaşılan durum, para kazanmanın en kolay yolunun bizzat para spekülasyonu haline gelmiş olmasıdır. Konuya bizim de dünya para ve finans sistemindeki büyük değişikliğe genel olarak bir göz

¹²⁴ a.g.y., s.18.

¹²⁵ Kozanoğlu, Hayri, *Küreselleşme Heyulastı*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2003, s. 58

¹²⁶ Timur, Taner, *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*, s.19.

¹²⁷ Stiglitz, Joseph. E., *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, s. 144

atmakla başlamamızın nedenini bu teşkil ediyor. Oysa küreselleşme çok boyutlu bir süreçtir. Bu nedenle de finans sisteminin devlete olan etkilerini de incelemeyi gerektirir.

Ancak öncelikle bu veriler ışığında, karşıt görüşlerin oluşmasında rol oynayan etmeni, küreselleşme konusundaki büyük hayal kırıklığını sadece ekonominin her şeyin üstünde tutulmasında değil, belirli bir ekonomik görüşün, ‘piyasa fundemantalizmi’^{*} diğer bütün görüşlerin üzerinde tutulmasından kaynaklandığını saptamak olası görünmektedir.

2.1.2 Taraftarları Açısından Ekonominin Küreselleşmesi

Taraftarları açısından küreselleşme sadece ticari bir entegrasyonu değil, dünyanın özellikle batı dünyasının geliştirdiği standartların evrenselleşmesini içerir.

“Ulus devlet ancak bu standartları yakaladıktan sonra kendi yerel potansiyelini eyleme dönüştürme olanağına sahip olabilmekte ve oyunun kurallarını belirlemede az da olsa söz hakkı elde edebilmektedir”¹²⁸ Bu açıdan bakıldığında küreselleşmenin içeriğinin doğru algılanması GOÜ’ler için hayati bir rol oynamaktadır.

20.yy’ın ilk çeyreğinden bu yana teknolojinin olağanüstü desteği sayesinde dünya çaplı bir dönüşüm yaşanmaya başlanmıştır. Küreselleşme savunucularına göre, teknolojiyi geliştirmiş bir ülke az gelişmiş bir ülkeyi pazar olarak görerek, aslında ona yatırım yapacaktır. Az gelişmiş ülkeye yatırım yapan gelişmiş ülkeler küresel normların baskısı nedeniyle yüksek kalitede ürünü ve teknolojiyi bu ülkelere götürmek zorunda kalacaklardır. Çünkü ülkeler yalnızca birkaç ülkeye değil, tüm ülkelere açık olacaktır. Örneğin ABD az gelişmiş bir ülkeye eski bir teknoloji getirmeye kalkıştığında, Japonya gibi gelişmiş bir başka ülkenin yeni teknolojiyi götürmesiyle küresel rekabet açısından geride kalacaktır.¹²⁹ Dolayısıyla sınırların kalkması ile gelişmiş ülkelerin teknoloji

^{*} Piyasa Fundemantalizmi: Serbest Piyasa İdeolojisi

¹²⁸ Dulupçu, Murat Ali, *Küresel Rekabet Gücü*, s.15,

¹²⁹ Burhan Nuri, Leba Reyhan, *Küreselleşme Karşısında Üniversitelerimiz*, s.2.

finansal olanakları az gelişmiş ülkelere akacaktır. Böylece az gelişmiş ülke belki de bu teknolojiyi geliştirerek ilerleyecek ve kendisi de küresel rekabetteki yerini alacaktır. Bu açıdan küreselleşme savunucuları, gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkeleri sömürdüğü türünden iddialarını yersiz bulmaktadırlar.

Öte yandan küreselleşme yanlıları için, karşıtların ‘rekabetin artması, başarısız olanın iflasını ve güçlü olanın gücüne güç katmasını sağlayarak tekelleşmelere yol açacaktır’ türünden korkuları da yersizdir. Bu sayede aslında tüketiciye mal ve hizmetlerde daha fazla seçme olanağı verilecek ve yaşam seviyesi yükseltilecektir. Ne var ki bunun gerçekleşebilmesinin yolu ticaret ve sermaye önündeki engellerin kaldırılmasından geçmektedir. Ancak bu sayede uluslararası bir iş bölümü gerçekleşebilir ve daha fazla mal, hizmet seçeneği ve fiyat açısından çeşitli pek çok farklı kalite satın alma olanağı doğabilir. Bu kuşkusuz tüketiciyi memnun eden bir şeydir. Bu açıdan küreselleşme beklenmedik bir nimettir. 13. Ulusal Kalite Kongresi konuşmacılarından biri olan Güler Sabancı; “küreselleşmeyi, serbestleşmeyi getiren firmaları verimliliğe zorlayan, mal ve hizmet fiyatlarının aşağıya çekilmesine yol açan bir olgu”¹³⁰ olarak değerlendirmektedir.

Peki neden küreselleşme bu denli eleştirilmektedir? Savunucularına göre bunun sebebinin şu şekilde açıklamak olanaklıdır. “Dönüşüm kavramının değişim kavramından farklı olarak radikal hareketleri içerdiği kabul edilirse, küreselleşmeyi ifade etmede neden dönüşüm kavramının kullanıldığı daha iyi anlaşılır. Eğer bu anlaşılabilirse küreselleşmenin türetilen bir teorik kavramın ötesinde dünyanın alternatifsiz yaşamak durumunda bırakıldığı ve belirli bir sürecin sonucunda oluşa gelen bir dönüşümü tanımladığı da anlaşılabilir”.¹³¹ İşte tam bu noktada küreselleşme yanlıları, küreselleşme konusunda yapılmakta olan tartışmalardan bir sonuca varmanın henüz mümkün olmadığını, bunun sebebinin ise dönüşümün etkilerinin bir bölümünün netleşmemiş olmasından kaynaklandığını vurgulamaktadırlar.

Küreselleşmenin ne tür faydalar sağladığına yönelik söylenen pek çok şey olduğunu belirtebiliriz. Örneğin firmaların toplumu aydınlattığı, küreselleşme sayesinde şirketlerin mali bilgilerinin kamuya eksiksiz ulaştığı, serbest piyasa düzeninde ekonomi

¹³⁰ Tamer, Meral, *Küreselleşmeyi Nasıl Tarif Ediyorlar?*, Milliyet Gazetesi, 28 Kasım 2004

¹³¹ Burhan Nuri, Leba Reyhan, *Küreselleşme Karşısında Üniversitelerimiz*, s.17.

ile siyasetin ayrışıyor olması dolayısıyla, ekonomik kararların siyasetin gölgesinde alınmasının önüne geçilebildiği ve bu sayede daha sağlıklı bir kaynak dağılımının ve refahın sağlanabildiği, yine aynı şekilde kredi derecelendirme kuruluşlarının ülkeleri yakından izlemesi dolayısıyla, bir ülke ekonomisi için tehlike çanları çaldığında, bu kuruluşların ülkenin kredi notunu düşürmek suretiyle başta tahvil alacaklıları olmak üzere ilgili tarafları uyardığı vurgulanmaktadır.¹³²

Küreselleşme üzerine yapılan tartışmada, özellikle gelişmekte olan ülkelerin uzun vadede kalkınabilmesi için çok yanlı çalışmaları yönlendiren Dünya Bankası ile, daha çok kriz zamanlarında ulusal finans sistemlerine yol göstermek ve yardım etmek için faaliyet gösteren IMF'ye ağır eleştiriler yöneltilmektedir. Bu; küreselleşme yanlıları için şimdilik normaldir. “Eleştirmenler, bu kurumların gelişmekte olan ülkelere borçları toplayıp zengin ülkelere aktardıklarını ve gelişmekte olan ülkelere daha da yoksullaşmalarına yol açacak ağır liberal politikaları uygulamalarını istediklerini savunmaktadırlar”.¹³³ Savunuculara göre bu yanlıdır. Bütün kredi tedarikçilerinde olduğu gibi, bu organizasyonlar da paralarının geri ödenmesini tercih ederler. Bu sayede bu organizasyonlar ilgili ülkenin sonunda krizden çıkabilmesi ve almış olduğu parayı geriye ödeyebilir duruma gelebilmesi için izlenecek politikanın bir koşuludur aslında. Burada bir yanlışlık yoktur ve yapısal uyum programları bu anlamda yararlıdır.¹³⁴ Bu sebeple de bu tavsiyelerin düşük enflasyon oranı, aşırı yüksek olan döviz kurlarının düşürülmesi, daha fazla yasal düzenleme ve örneğin eğitim ve sağlık harcamalarına daha fazla pay ayırabilmek amacıyla askeri harcamaların azaltılması yönünde şekillendirilmiş olması doğal karşılanmalıdır. Aynı zamanda “bunlar şeffaflık ve açıklığı, şüpheli işlemlerin sona erdirilmesini sağlar. Sanıldığı aksine iddia edildiği gibi kamu kaynaklarının kısılması yoluyla kasıtlı olarak halkın yoksullaştırılmasını değil”.¹³⁵

Küreselleşme taraftarlarının gerçekte yaşananları, küreselleşme karşıtlarından farklı yorumlamak dışında başka bir şey yapmamakta oldukları söylenebilir. Örneğin, “1992’de Jamaika süt pazarının küreselleşmenin şartları dolayısıyla ABD ithalatına açılması, yerli mandra işletmecilerine zarar vermiş olabilir, ancak bu aynı zamanda fakir

¹³² Stiglitz, Joseph, E., *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, s. 263.

¹³³ Norberg, Johan, *Küresel Kapitalizmi Savunmak*, a.g.y, s.188.

¹³⁴ a.g.y, s.189.

¹³⁵ a.g.y., s.189.

çocukların sütü daha ucuza alabilmeleri anlamına geliyordu. Yine aynı şekilde piyasaya giren yabancı firmalar koruma altındaki kamu iktisadi teşebbüslerine (KİT) zarar verebilir ama aynı zamanda bu sayede yeni teknolojilerle tanışmaya, yeni piyasalara ulaşılmasına ve yeni sanayilerin oluşmasına yol açtığı¹³⁶ da belirtilebilir.

Taraftarlarına göre küreselleşmiş dünyanın başka bir yönü olan dış yardım tüm hatalarına karşın yine de milyonlarca insana hiç fark edilmeyen şekillerde fayda sağlamıştır. “Filipinlerdeki gerillalar silah bıraktıklarında, DB’nin finanse ettiği bir projeye bu insanlara iş imkanı sağlandı, sulama projeleri, tabiki tarlasına su gelebilecek kadar şanslı olan çiftçilerin gelirini iki kat arttırdı. Eğitim projeleri kırsal bölgelerdeki okur yazarlık oranını arttırdı. Yalnız Filipinlerde değil, pek çok ülkedeki AIDS projeleri bu ölümcül hastalığın yayılmasını engellemede yararlı oldu.”¹³⁷

Savunucular bunun gerçekte de böyle olduğunu iddia ederler. Kapitalizm ve kâr güdüsü olmasaydı, hiç kimse şimdi olduğundan daha fazla tedavi olabilme imkanına sahip olamaz, aslında çok daha azı bu imkanı elde edebilirdi. Kapitalizm bize ilaç ve aşı ile faydalı olmaları için şirketleri motive eder. İlaç firmaları arasındaki rekabeti sağlayan serbest piyasa ideolojisi olmasaydı, ilaçların geliştirilmesi için yapılan araştırmalara muazzam miktarlarda kaynağı devletin sağlayacağını düşünmek kabul edilmelidir ki komik olacaktır.

Küreselleşmenin bir diğer faydası da yardımseverlik olgusuna yaptığı vurguda kendini gösterir. Küreselleşme taraftarlarına göre iyiliksever kapitalistler her zaman kendi kârlarını maksimize etmeyi amaçlamaz. Çünkü kapitalizm onlara servetlerini istedikleri gibi kullanma olanağı vermektedir ve onlar bu olanağı iyi amaçlar içinde kullanabilmektedirler. Örneğin Microsoft’un sahibi Bill Gates gelişmekte olan ülkelerdeki hastalıklarla mücadele etme kampanyalarına Amerikan Federal yönetiminden daha fazla katkıda bulunmuştur. “Kasım 1999-2000 arasında Bill ve Melinda Gates Sağlık Fonu’nun 23 milyar dolarının 1.44 milyar doları, gelişmekte olan ülkelerdeki çocukları yaygın hastalıklara karşı korumak için gereken aşuların yapılması ve HIV/AIDS, sıtma, tüberküloz gibi alanlarda yapılan araştırmalar için verilmiştir. Bu

¹³⁶ Stiglitz, Joseph E., *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, s. 27.

¹³⁷ a.g.e., s.27.

miktar bütün sanayileşmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelerdeki hastalıklarla mücadele için yaptıkları toplam bağışın dörtte birine eşittir”.¹³⁸

Ayrıca küreselleşme taraftarı görüşler, firmalara sıkça yapılan ucuz işgücü aramaları yönündeki suçlamalarında asılsız olduğunu vurgularlar. Firmalar genel olarak ucuz işçiliğin peşinde değildirlir. Şayet böyle olsaydı, dünyadaki tüm firmalar teknolojilerini Nijerya’ya taşırlardı.¹³⁹ Firmalar mümkün olduğunca yaptıkları yatırımlardan daha fazla gelir elde etmeyi amaçlarlar. Bu doğrudur. Ama kabul edilsin ya da edilmesin az gelişmiş ülkelerdeki işgücü basit makineleri kullanabilen, kesinlikle kalifiye kabul edilemeyecek olan çalışanlardan oluşmaktadır ve bu nedenle bu tür bir işgücü işletmeler için değersizdir. Eğer Amerikan firmaları ille de daha düşük ücret ödemeye kararlı olsalardı, sürüler halinde Afrika’daki ülkelere gitmek için ülkeyi terk etmeleri gerekirdi.¹⁴⁰ Halbuki yatırımlarının % 80’i yüksek ücrette işçi bulunabilen Kanada, Hollanda ve Almanya gibi yüksek hayat standartlarının ve yasal düzenlemelerinin olduğu ülkelerdir.¹⁴¹ Kısacası firmaların bir ülkede aradığı şeyler daha çok sosyal ve politik istikrar, hukukun üstünlüğü, uygun serbest piyasa koşulları, iyi altyapı ve kalifiye işgücüdür.

Karşıtların işaret ettiği bir diğer konu ise ekonomik transferlerin sadece % 5’inin gerçek mal ve hizmet ticaretinin karşılığı olduğu iddiası idi. Daha açık ifadesiyle ekonomik işlemlerin yalnızca % 5’i mal ve hizmetle ilgilidir denmektedir. Bunun doğruluğuna katılan taraftarlar için geriye kalan % 95’lik kısımda olup biten ise, “paradan para kazanma” finansal ticarettir.¹⁴² Taraftarlara göre karşıtlar bu konuda doğru bir noktaya temas etmektedirler. Ancak yine de küreselleşme taraftarları, bu eleştiri ile ilgili olarak üretime kaynak sağlayan ve teknik ilerlemeleri motive eden üretim iyileştirmelerini finanse etmenin yanlış olmadığını vurgulamayı uygun bulmaktadırlar. Finans Piyasası (Borsa) yatırımların hacmini önemli ölçüde genişletir. Para büyükse büyük projelerin finansmanı da daha büyük risklere göre alınabilir, ancak küreselleşmenin önemli bir bölümü olan yabancı yatırım da üzerinde durulması gereken

¹³⁸ Norberg, Johan, *Küresel Kapitalizmi Savunmak*, s. 202.

¹³⁹ a.g.e., s.218.

¹⁴⁰ a.g.e.,s.219.

¹⁴¹ a.g.e., s.219.

¹⁴² a.g.e., s.266.

faidalar sağlamıştır. Ancak öncelikle özelleştirme, liberalleştirme çabalarının sergilenmesi ve bu sayede yabancı yatırımın çekilmesi gerekiyor. Yatırım büyüme yaratır. Çünkü yabancı şirketler teknik uzmanlığı ve yabancı piyasalara erişimi beraberinde getirirler. Yeni istihdam olanakları yaratırlar. Ayrıca yabancı şirketlerin finans kaynaklarına erişimi, yerli finans kuruluşlarının zayıf olduğu gelişmekte olan ülkeler için özellikle önemlidir.

Küreselleşme kendisinden kolayca şüphe duyulabilecek bazı problemleri beraberinde getirmiş olabilir. İlk etapta da sınırlar özgürleştikçe sadece insanlar, eşyalar ve sermaye değil; suç ve hastalıklar da özgürce hareket etmektedirler. Küreselleşme taraftarları kendilerine yönelik tüm bu eleştirilere karşın, küreselleşme ile birlikte büyük özgürlüklerin ve daha çok fırsatın yaratılacağına samimiyetle inandıklarını vurgulamaktadırlar.

Ancak herhalde küreselleşmenin faydaları konusunda belki de en çarpıcı yorum “Lexus ve Zeytin Ağacı” adlı kitabında ifade ettiği “Mc Donalds’ın bulunduğu iki ülkenin birbirleriyle savaştığı görülmemiştir”¹⁴³ teziyle Thomas Friedman’a aittir. Her ne kadar Mc Donalds’ın kuruluş yılı olan 1940’dan bu yana söz konusu Mc Donalds sahibi ülkelerin birbirleriyle savaşmadığı rastlantısı doğruluk payı taşıyorsa da, bu ülkeler arasında şu anda birbiriyle çekişmeli olanlarının varlığı da açıktır.

2.2. Siyasal Bağlamda Küreselleşmenin Anlamları

Küreselleşme siyasi açıdan konuşulmaya başlandığı anda konunun ana noktalarını ‘sosyal devletin zayıflatılması’, ‘demokrasi krizi’ ve ‘ulusal iktisadi kalkınma’ unsurları belirlemeye başlar. Burada konuyu bu üç açıdan özetle incelemekle amacımız yine küreselleşme üzerine söylenenlerde kavramın nelerin tanımı olarak kullanıldığını görmeye çalışmak olacaktır.

¹⁴³ www.mfa.gov.tr

Liberalleştirmenin finans piyasalarında, sermaye piyasalarında ve ticaret engellerinde devlet müdahalesinin ortadan kaldırılması anlamına geldiği düşünüldüğünde geleneksel kurum ve kuruluşların bu yeni zorluklar karşısında ezilmek yerine uyum gösterebilmesi ve yeni zorluklara karşılık vermesi iyiden iyiye önem kazanmaktadır. Taraftarları açısından bu süreçte takınılacak tavır aslında çok nettir. Devletler özel sektörde daha iyi işleyebileceği tartışılmaz olan teşebbüsler işleteceklerine, gerekli kamu hizmetlerini sağlamaya eğilmelidirler.

İçinde bulunduğumuz koşullar dahilinde denilebilir ki bir ülkenin liberalleşmesi onun kaçınılmaz bir şekilde küresel sistemle olan bağımlılığının artmasını sağlayan yegâne unsur gibidir. Özellikle IMF'nin aracılık ettiği bu sisteme uyum süreci oldukça tartışılan sorunları beraberinde getirmektedir. Örneğin, karşıtlar için genel hatlarıyla dünya üzerinde rekabet edebilmenin, sermaye girişlerini sürekli kılabilmenin IMF için reçetesi açıktır. Enflasyonla mücadele için kamu harcamalarını kısmak, çalışanların ücretlerini kontrol altına almak, sosyal devlet olmanın gerektirdiği bazı kamu harcamalarından arınabilmek için özelleştirme yapmak, sendikaların gücünü kırmak, vergi oranlarını indirmek ve böylece yatırıma olanaklar sunmak, sermaye akışlarını serbestleştirmek, deregülasyon yapmak ve böylece kamunun ekonomideki müdahale alanını azaltmak.

Gerçekte tüm karmaşanın temelinde; neo-liberal ideolojinin devleti küçültelim derken neyi kastettiğine bakmak yeterince ipucu verici olmaktadır. Tabi ki burada da farklı bakış açıları mevcuttur.

Küreselleşme yanlılarınınca piyasalar artık devletlerden daha güçlü hale gelmişlerdir. Ayrıca dünya üzerindeki hemen hemen her insan kendini artık dünya toplumunun bir üyesi gibi hissetmektedir. Dünya toplumu, geleneksel ulus devletlerin yerini almaktadır. Bunun en büyük göstergesi toplumsal örgütlenme şekillerinin belirmeye başlamasıdır. Tüm bu iyimser gelişmeler uluslararası şirketlerin büyümesini sağlamış olan piyasa kurallarının yarattığı barış, uyum ve uluslararası bağımlılık sayesinde. “Amerika’da küreselleşme taraftarlarının başında gelen Thomas Friedman küreselleşmenin bir tercih olmadığını, kaçınılmaz bir realite olduğunu belirterek bu görüşe katılmaktadır. Friedman, devletlerin küreselleşmeye karşı koymaları halinde bedelini Tayland, Malezya,

Endonezya’da olduğu gibi ağır ödeyeceklerini belirtmektedir”.¹⁴⁴ Bununla birlikte Friedman, devletin küreselleşme süreci karşısında önemini yitirmeyeceğini, büyük olmaktan çok hızla küçülmek ve kalitesini arttırmak zorunda kalacağını ileri sürmektedir. Küreselleşmeyi savunanlar için devletin doğasında yaşanan bu değişim küresel bir olgudur.

Küreselleşmenin olumsuz sonuçlarını, ulusal ekonomiler, insani değerler, ulusal egemenlik ve üçüncü dünya ülkeleri açısından göstermeye çalışan karşıtlar için sermayenin küreselleşmesi sosyal devleti zayıflatmakta, zengin-fakir uçurumunu arttırmakta ve sosyal dengesizliklere neden olmaktadır. Bu yaklaşım için küreselleşme yeni bir şey olmayıp, kapitalizmin kendini yenileme ve daha güçlü bir duruma getirme çabasıdır aslında. O halde sosyal devleti zayıflatmak, devleti küçültmek söylemini ayrıntısıyla anlamak gereklidir.

Acaba devletin büyük olması ne anlama gelmektedir? Öyle ki ortada küçültülmesi gereken bir şeyin bulunduğu düşünülmektedir. “Bu büyüklük o devletin şanlı tarihi ya da askeri gücü değil, ekonomi içerisinde etkin bir rol oynuyor oluşu anlamına gelmektedir”.¹⁴⁵

Bir devletin ekonomi içerisindeki rolünün büyüklüğünü saptamada iktisatçılar, kamu harcamaları ile ilgili bir formülü kullanmaktadırlar. Yani bir ülkede bir yıl içerisinde üretilen mal ve hizmet miktarının parasal değeri içerisinde devletin yaptığı harcamaların oranına bakılmaktadır. “Sözü edilen bu oran Avrupa devletlerinde ortalama % 35-40, ABD ve Japonya’da ise % 25 seviyesindedir. Türkiye’de bu oran sadece % 20 seviyesindedir. Yani ABD, Japonya ve Avrupa ülkelerinin pek çoğunun ekonomideki rolü bizden daha büyüktür”.¹⁴⁶

İkinci olarak “devlet nasıl küçültülür?” sorusuna verilen yanıtlara bakalım. Bunun üç yolu bulunmaktadır. İlki kamu bütçesinin giderlerini kısmak, yani eğitime, sağlığa, sosyal güvenliğe aktarılan payı ve kamu personeline ödenen ücretleri aşağı çekmek. İkincisi kamunun elinde bulunan girişimleri, örneğin Tüpraş’ı ya da Petkim’i özelleştirerek kamunun ekonomideki girişimci rolünü tasfiye etmek. Üçüncüsü ise

¹⁴⁴ Burhan Nuri, Leba Reyhan, *Küreselleşme Karşısında Üniversitelerimiz*, s.8.

¹⁴⁵ Yaşlı, Fatih, *Devleti Küçültmeli mi?*, Bir Gün Gazetesi, 16 Haziran 2004

¹⁴⁶ a.g.m.

deregülasyon (kuralsızlaştırma) politikaları ile devletin ekonomi üzerindeki düzenleyici rolünü giderek teknokratlara, üst kurullara bırakmak ve böylece ekonomiyi her türlü politik talepten özerkleştirmek.

Sonuç itibariyle “devlet, ekonomiyle içi içe mi olmalıdır yoksa kıyısından köşesinden mi tutmalıdır, ya da hiç ilgilenmemeli midir?” sorusu gündeme gelmektedir. Çözüm için her şeyden önce kuruluşlarda ve kafa yapılarında değişim gerekmektedir. Serbest piyasa ideolojisinin yerini hem piyasanın hem de devletin kusurlarının bilincinde, daha dengeli bir devlet rolü görüşüne sahip, ekonomi bilimine dayanan analizler almalıdır.

Ne var ki yukarıda bahsi geçen devleti sadece düzeni koruyucu bir mekanizmaya indirgemeyi amaçlayan bu tür bir görüş, yalnızca, devletin tüm ekonomik işlevlerini ve buna bağlı olarak kaçınılmaz bir biçimde, toplumsal işlevlerini sınırlamayı amaçlar gibi görünmektedir.

Küreselleşmenin devlet anlayışlarına olan etkileri konusunda işlenmesi gerekli bir diğer unsurun demokrasi sorunu olduğu vurgulanmıştı. Dünya ticaretinin % 33'ünün uluslararası firmalar tarafından yönlendiriliyor olması, sermayenin karar verme mekanizmalarının, devletin hukuk ve yasalarının dahi belirleyicisi durumuna geliyor olması demokrasinin işlevselliğini kaybetmeye başladığı ve demokrasinin kriz yaşamakta olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.¹⁴⁷

Özellikle küreselleşme karşıtlarınca; küreselleşmenin kurumları olarak gösterilen IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşları aslında “yapısal uyum paketleri” ile ister istemez, ABD'nin gelişmekte olan ülkelere belirli politikaları uygulama projesinin bir parçası durumuna getirdikleri ifade edilmektedir. Demokrasiyi zedeleyen bu durumun, gelişmekte olan ülkelerin kendi stratejisini kurma ve kendi geleceğine yön verme çabalarını engellediği ileri sürülmektedir. Dolayısıyla söz konusu ülkelerin, kendi ekonomilerinin dışından kaynaklanan, baskı ve denetimleri içeren bu tür bir uygulama ile kendi “ülke bağımsızlık ve demokrasileri” açısından geleceklerinin ipotek altına alındığını düşünmeleri anlamlı olmaktadır.

Karşıtların bu tespitine nazaran, kafa karıştıran bir biçimde liberalizm savunucularının içtenlikle güvendikleri serbest piyasa ekonomisi anlayışının özel olarak düzenlenmiş bir demokrasi ile yaşanılabilir ve mümkün olacağını söylemeleri şaşırtıcıdır.

¹⁴⁷. Burhan Nuri, Leba Reyhan, *Küreselleşme Karşısında Üniversitelerimiz*, s.10.

Bölümün başlarında gerçi, ‘minimal devlet tam olarak gerçekleşirse, siyaset ve ekonomi arasında kesin bir ayırım kurulabilecek, bu da tam ve kesin bir pazar özgürlüğü sayesinde bireysel özgürlüğün eksiksiz kurulabilmesinin yolunu açacaktır’ denilmişti. Ancak burada liberal ekonomistlerin, demokrasinin yeniden yorumlanarak devletten hizmet talep eden bazı gruplarını, siyaset dışına itmeleri gerektiğini belirttiklerini yeni bir şey olarak yazımıza ekleyelim. Demokrasi yeniden yorumlanmalıdır, çünkü çoğunluk usulüne dayalı bir demokraside seçilen iktidar, pazarın serbest işleyişine, finansman hareketlerinin özgürce dolaşımına, devletin küçültülmesine hayır diyebilmektedir. O halde bunu engelleyebilmenin yolu ise, temsili demokrasi olarak bilinen yeni bir yorum olmalıdır.

Temsili demokrasi; ‘temsili hükümette’ denilen ve sandık demokrasisi olarak eleştirilen, en genel tanımıyla halkın kendi seçtiği iktidarın, güç ve yetkilerini yine halk adına kullanmasını beklediği, ancak çağımızda yaşanan pek çok sorunda da olduğu gibi, halkın zararına da kullanabilmesine fırsat veren bir demokrasi olarak tanımlanır. Öyle ki insan hakları açısından daha iyi bir alternatif sunmamakta hatta zedeleyici bir işlev görmektedir. Demokratikleşme bu sebeple günümüzde pek çok ülkede çok partili seçimlere indirgenmiş bir haldedir. “Bunun sonucunda da “herşey yapılabilir” ilkesiyle belirlenen siyasal yapıda partiler, mümkün olduğunca çok oy almak için çok sayıda seçmenin hoşuna gitse de, insan haklarına ve bu arada seçmenlerin insan haklarına da zarar veren şeyler yapmaya söz vermeye ve bunları yapmaya çekindikleri gözden kaçırılıyor”¹⁴⁸ Demokrasinin yalnızca çok partili seçimler bazında işlediği bir devlet, bir cumhuriyet değildir. Çünkü bütün yurttaşların korunduğu bir tüzel kişilik değildir. Bu türden bir devlet yalnızca iktidarda olanlara ait kendi başına bir varlık sayılır. Bu nedenle pek çok akademisyen insan haklarını güvence altına alan demokrasinin koşullarını ele almak gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Siyasi bağlamda küreselleşmenin yol açtığı diğer sorun ise kalkınma anlayışlarında yarattığı değişikliklere ilişkin yürütülen tartışmalardan oluşmaktadır. Özetle bahsedecek olursak küreselleşme ile birlikte teknoloji ve insan kaynaklarını ön plana çıkararak yeni bir kalkınma anlayışı doğmuştur. Bu; devletin müdahalesi ile piyasanın arasındaki gelgitlerle bocalayan iktisadi kalkınmanın dünya ekonomisi ile bütünleşmeye yönelerek kabuk değiştirmesi ile ilgili bir dönüşümdür. Bu bağlamda “dünya ekonomisi ile

¹⁴⁸ Kuçuradi, İoanna, “*Evrensel Bildirgenin 50 Yılında İnsan Hakları*”, “50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünya’da İnsan Hakları, Ankara 1999, s.22.

bütünleşmede bazen devlet bazen de piyasa kabul edilebilir araçlar olarak görülerek ideolojik açmazın yerini pratik kaygıların alması sözkonusu olmuştur”.¹⁴⁹

Kalkınma sorunsalı liberalistlerce “ekonomik kalkınma sürecinde devletin fertle rekabete girmediği, tersine ona gelişmesini, kalkınmasını kolaylaştırıcı akılcı hizmetler sunduğu bir platformda çözümlenebilir.”¹⁵⁰

Küreselleşmenin tarihi arka planına değindiğimiz ilk bölümde de ele aldığımız gibi 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan refah devleti, 1970’li yılların ortasından itibaren çok açık hale gelen bir bunalım yaşamaya başlamıştır. Devletin bunalımı kamu tasarruflarının devletin yükümlendiği işlevleri yerine getirmeye yetmemesi olarak kendini göstermiştir. Refah devleti olarak da tanımlanan çağdaş kapitalist devletin bunalımının mali bir bunalım olduğu vurgulanmıştır. Kamu harcamalarının artmasından kaynaklanmış gözüken bu mali bunalımın ardından devletlerin bir taraftan sermaye birikim sürecinin işleme için gerekli koşulları sağlamak, diğer taraftan da toplumsal gerilimleri azaltıp sistemin meşruluğunu tartışma dışı tutmak için daha fazla harcama yapmak zorunda kaldığına değinilmiştir. Sonuç olarak giderek daha fazla ekonomik kaynağı kullanma eğilimi refah devletinin bunalımı olarak kendini göstermiştir.

İşte böyle bir süreçte devletin kalkınması “toplumsal yapının değişkenlerini hükümetin belli bir siyaset güderek geliştirme çabası”¹⁵¹ olarak algılanmaktan çok uzaktır. Bu yeni ama kaynakları bir o kadar eski tanımda yer alan değişkenlerin iktisadi, toplumsal, kültürel ve siyasi olduğu düşünüldüğünde, bunların belirlenmesinde küreselleşme ile birlikte artık pazarın kalite ve rekabet anlayışlarının baskın olacağını görebilmekteyiz. Yoksa hükümetlerin değil.

Çünkü küreselleşme yalnızca dış ticaretin liberalleştirilmesi, kur ve sermaye hareketleri rejimlerinin değiştirilmesi ve istikrar programlarının uygulanması demek değildir. Küreselleşme bağlamında dışa açık olmanın ne demek olduğunun tanımlanması zorunludur. “Dışa açıklık, eğitim, beşeri sermaye, ar-ge ve teknoloji ekseninde küresel pazarların geleneksel Pazar olgusundan farklılaşmasının doğurmakta olduğu avantajların ulusal ekonomiye yansıtılabilmesini kapsayan bir olgu”¹⁵² olarak algılanmaktadır. Bu

¹⁴⁹ Dulupçu, Murat Ali, *Küresel Rekabet Gücü*, s.48.

¹⁵⁰ Timur, Taner, *Demokrasi Krizi*, s.340.

¹⁵¹ Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedisi, 10. cilt, s.400.

¹⁵² Dulupçu, Murat Ali, *Küresel Rekabet Gücü*, s.192.

anlamda küreselleşme aslında ulusal ekonomi ve kalkınmanın nasıl olacağını yeniden belirlemektedir.

Kısacası taraftarları açısından serbest piyasanın ve sermaye hareketliliğinin bütün kalkınma sorunlarını çözeceğine duyulan inanç açıktır. Oysa karşıtları için ülkeler yerel teknoloji üreterek ve bunu sanayiye aktararak kendi başlarına kalkınabilmişlerdir.¹⁵³

Bu haliyle küreselleşen dünya, görüldüğü gibi ekonomi ve siyasi bağlamda yürütülen tartışmalar dahilinde yalnızca sorun getirmiş gibi görünüyor. Ulus-devlet döneminin bittiğini ve küreselleşmiş ekonomik süreçler karşısında ulusal düzeyde yönetimin etkisiz kaldığını iddia etmenin artık çok moda olduğunu gördük. Ne de olsa “ulusal politikalar ve politik tercihler en güçlü devletlerden bile daha güçlü dünya piyasa güçleri tarafından etkisiz hale getirilmektedir”.¹⁵⁴

Geri dönüşü zor bir biçimde dünya ekonomisi, temel dinamikler bakımından uluslararasılaşmış ve kontrol edilemeyen piyasa güçlerinin hakimiyetine girmiştir. Peki para ve sermaye piyasasının kendisinden en azından mali beklentileri olduğu zamanlarda hatırladığı insan ve onun kültürü ne durumdadır? Tartışmanın en ateşli bölümünü oluşturan, iktisadi ya da siyasi bir bilgi gerektirmediği için üzerinde herkesin söz söyleyebildiği kültür alanı ‘globalleşmez, çünkü kültür halkın öz hususiyetleriyle yaşayan bir şeydir’ ya da ‘globalleşir, çünkü kültür gelişmiş iletişim olanakları sayesinde karşılaşmakta ve birbirlerine doğru ister istemez akmaktadırlar’. Bu ise “giderek artan bir biçimde kültürel hareketlilik getirmekte ve eş zamanlı olarak kültürün küreselleşmesini mecburi kılmaktadır”.¹⁵⁵ Bu şekilde özetlenebilecek tartışmaya yeni bir açılım sağlamak mümkün olabilecek midir? Kültür, şayet kişilerin “insan olarak olanaklarını geliştiren etkinlikler ürünü olan (felsefe, edebiyat, sanat ve düşünce yapıtları sayesinde) bir insan ve değerlilik anlayışı olarak”¹⁵⁶ görülebilirse kültürün küreselleşmesi ne anlam ifade edecektir? Çalışmamızın 3. bölümü bu konuları ele alacaktır.

¹⁵³ Geray, Haluk, “İletişim, Bilgi Toplumu Ve Küreselleşme”, Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme, İmge Kitabevi, Ankara 1997, S.37-38.

¹⁵⁴ Hirst, Paul; Thompson, Grahame, *Küreselleşme Sorguluyor*, Dost Kitabevi, 1996, Ankara, s.209.

¹⁵⁵ Aslanoğlu, Rana, *Kent, Kimlik Ve Küreselleşme*, s.160.

¹⁵⁶ Kuçuradi, İoanna, *Uludağ Konuşmaları*, TFK. Ankara, 1988, s. 40.

3. BÖLÜM: KÜLTÜR(LER) BAĞLAMINDA KÜRESELLEŞME

‘Kültür’ terimi toplumbilimlerde en genel anlamıyla, sıradan insanların günlük yaşamlarında yer alan inançları, değerleri ve yaşam tarzlarını içeren bir olgu olarak tanımlanır.

Gelinen süreçte ‘küreselleşme’ sözcüğü, pekçok şeyde olduğu gibi toplumsal dönüşüm ve değişimleri de açıklamada kullanılan temel kavramlardan biri haline gelmiştir. Bunun sebebi ya da sebepleri üzerinde birkaç söz söylemek asla yeterli bir açıklama yapmaya yetmeyecektir, ama yine de küreselleşme olgusunun konuşulmaya başlandığı günden bu yana dünya üzerinde ortaya çıkardığı somut birkaç görünümü hatırlamak, küreselleşmenin kültür ile olan sıkı bağımlı en azından fark etmek için yararlı olur. İlk ‘küresel sermaye’, diğer adıyla ‘küresel dünya ekonomisi’ ile ulusal ekonomiler, yani devlet bütçeleri arasında kurulan karmaşık bağlar, ikinci olarak iletişim ve bilgi teknolojilerindeki gelişmelerin mesafeyi, gerek zaman açısından gerek mekân açısından anlamsızlaştırması, bilginin toplumda değişen rolü, konumu, diğer taraftan dünya düzeyinde oluşan, zorunlu ya da keyfi olsun, insan hareketliliğinin artışı ve sonuç olarak her bir insan teki için dünyanın küçülmesi küreselleşmenin, kültür kavramının içeriğiyle ilgili değişimlerde, toplumsal yaşamların dönüşümünde oynadığı rolü anlamada bizleri az da olsa bir fikir sahibi yapmaktadır.

İşte bu nedendir ki, küreselleşmeden söz eden pek çok düşünür ve yazar için, “bugün yeni teknolojinin geldiği noktada küreselleşme bütünüyle iyi ya da bütünüyle kötü değil, sadece kaçınılmaz, kaçınılamaz hal almış bir dünya realitesi”¹⁵⁷ olarak algılanmaktadır.

Yaşanan durum gerçekten de bir dünya realitesidir artık. “Günümüzde dünyanın pek çok ülkesinde birden görülen sosyal değişme, hem kurumsal değişimleri, hem de bireysel düzeyde tutum ve davranış değişmelerini içeren karmaşık bir görünümü

¹⁵⁷ Berkay, Fügen; “Küreselleşme ve Üniversite”, Uludağ Üniversitesi Kültür Sanat Kurulu Yayınları No:1, 2002, Bursa, s.37.

beraberinde getirmektedir”¹⁵⁸ Burada geçen karmaşık sözcüğü önemli ayrıntılar barındırmaktadır. Çünkü kültürel küreselleşme ya da kültürün küreselleşmesi olarak adlandırılmaya çalışılan yaşananlar ciddi biçimde kafa karıştırıcıdır. Acaba kültür sözcüğünün içerimleri mi değişmektedir, küreselleştirilen kültür tek tip bir kültür müdür, yoksa olan biten kendi doğasını yaşamaktadır da bizler mi onu kalıplara dökmeye çalışıyoruz?

Öyle ya da böyle; bir şekilde kültür ya da kültürlerin çeşitli araçlarla taşınıyor olduğuna tanık oluyoruz. Üniversite çevrelerinin oluşturduğu bilgi ağları, sivil toplum kuruluşları, devlet ve devletlerarası kuruluşlar, şirketler ve pazarlara çıkan mallar, hizmetler; bunun yanı sıra feminizm, çevrecilik, çokkültürlülük, ideoloji gibi geniş bir yelpazede pekçok düşünsel yeni tutum ve davranış kazandırma amaçlı, doğrudan ya da dolaylı kültüre etki eden bir çok icat.

Özellikle bu düşünsel icatlar küreselleşmeye, kültürel düzeyde –çok çeşitli olmak kaydıyla- inançlar, değer yargıları ve yaşam tarzı seçenekleri sunmaktadır. Bu nedenledir ki, diğer boyutları olan ekonomi ve siyasete oranla özellikle kültür, küreselleşmenin merkezinde yer alır ve insanların kafasında küreselleşmeyi küreselleşme yapan tüm karmaşık alıp verme süreçlerinin asli yönünü oluşturur.

İnsanların kafasında küreselleşmeyi küreselleşme yapan tüm unsurların; özellikle küreselleşmenin kültüre olan etkilerinden çıkıyor olması şaşırtıcı değildir. Sonuçta küreselleşmenin kültür dünyasında yarattığı en ufak bir değişimin bile, insan dünyasında aile anlayışından çocuk sahibi olmaya, çalışma yaşamına bakış açılarından cinsel yaşama, ekonomik tutumlardan eğlence anlayışlarına kadar her tür insani meselede pek çok farklılaşmayı, daha doğrusu dönüşümü beraberinde getirdiğini görüyoruz. Özellikle “teknoloji sayesinde günümüzün birbirinden etkilenme hızı, neredeyse anlık zaman dilimlerine indirgenmekte, olup bitenler toplumlara, ekonomilere ve bireylere şiddetli dalgalar gibi çarpmaktadır.”¹⁵⁹

¹⁵⁸ Kağıtçıbaşı, Çiğdem; *İnsan Ve İnsanlar*, Evrim Yay., İstanbul, 1988, S.275.

¹⁵⁹ Berkay, Fügen, “*Küreselleşme ve Üniversite*”, s.38.

O halde böyle bir çerçevede acaba kültür, küreselleşme ile olan ilişkisinde kendisi ile ilgili ne gibi düşünce ya da sorunlarla gündeme gelmektedir? Bir başka açıdan soracak olursak acaba küreselleşme bizlere nasıl bir kültürel yaklaşım sunmaktadır?

3.1. Bir Kültürel Yaklaşım Olarak Küreselleşme

Küreselleşmeye paralel olarak şekillendiğine ve geliştiğine tanık olduğumuz bilgi toplumu, neo-liberalizm, post-modernizm, demokratikleşme, yerelleşme, katılımcılık, şeffaflık, bireysel hakların ön plana çıkarılması, bölgesel entegrasyonlar, çokuluslu şirketler, doğal kaynakların ve çevrenin korunması, azınlık ve grup hakları, kalite, bilişim teknolojisi, ileri üretim teknikleri gibi oluşumlar üst düzeyde ve tümüyle kapsanması olanaksız pek çok şeyin dönüştüğünün açıkça habercisidir.

Açık ve net bir biçimde küreselleşme bu sayılanlar çerçevesinde kaçınılmaz olarak düşünce sisteminde bir değişimi ve bunun davranışlara yansımaları ifade eder. Küreselleşmenin hem nedeni, hem de doğal sonucu kabul edilen teknoloji, teknoloji ile içiçe yaşamaya başlayan toplumsal yapının yeniden şekillenmesini sağlar. Bu nedenle iletişim medyası, seyahat teknolojisi, haberleşme ağları vb. öğeler aracılığıyla insanların bir bütün olarak dünyanın daha çok farkına vardıkları sıkça vurgulanmaktadır.¹⁶⁰ Bu anlamda buna benzer pekçok gelişme ve olgu dünyanın tek bir mekan olarak varolabileceği, her bir insan teki için bunun kabul edilebileceği söylemlerinin yapılmasına olanak vermiştir. Dünya kenti adıyla anılan bu düşünce ve söylemlerin önümüzdeki yıllar boyunca da tartışılmaya devam edeceği açık bir konu olarak, toplumsal ve bölgesel çokkültürlülük ile ortak kültürler ve kimlikler gibi temalar arasındaki çekişmeyi daha uzun süre kendisine malzeme edineceğe benzetmektedir.

Önceki bölümde de vurguladığımız gibi eğer “küreselleşme sermayenin ulus sınırını aşması, dünya ticaret sahasının oluşumu ve enformasyon teknolojilerinin dünya

¹⁶⁰ Somel, Cem, *Az gelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme*, Doğu Batı Dergisi, Yıl 5, Sayı:18, FSK 2002, s. 142.

ölçeğinde yaygınlaşmasını içeren bir süreç olarak”¹⁶¹ tanımlanıyorsa, o halde küreselleşme aynı zamanda ulus sınırlarını aşan mal, para ve hizmet akışına ve böylece bir dünya pazarının oluşumuna da gönderme yapıyor demektir. Bu haliyle mal, para ve hizmetler aracılığıyla taşınan kültürel olgulara, unsurlara ilgili olmak durumunda kaldığımızı, bundan dolayı da –bu mal ve hizmetlerin özellikle çokuluslu şirketlerin kendisinde bulunduğu ilkin ABD, ikinci olarak Batı merkezli şirketler tarafından sağlandığı gözönünde bulundurulacak olursa- bizleri Batı merkezli bir kültür aktarımına maruz bıraktığımızı saptayabiliriz.¹⁶²

Ancak burada, küreselleşmenin kültür bağlamında kendisinden söz ettirdiği her nevi unsurdan yola çıkarak, gelişmiş birkaç süper gücün dünyanın tüm diğer geri kalanına kendi kültürünü dikte ettiği türünden bir çıkarımı mantıklı bir yaklaşım olarak elde ediyor isek de, günümüz kültür dünyasının yaşadığı sorunu tek başına yanıtlamamıza ve açıklamamıza yetmeyeceğe benzemektedir. Çünkü çokuluslu şirketlerin ısrarla vurguladıkları, ‘insanlar artık bunu yaşamak istiyor’ türünden pek de yabana atılamayacak bir savunuları mevcuttur.

O halde konuyu öncelikle teorik boyutta, dünya kenti olgusu bağlamındaki küresel kültür teorilerine bir göz atarak; sonrasında ise yaşamakta olduğumuz popüler kültür ve tüketim toplumu bağlamında ele alarak ve böylece teorik anlamda düşlenenler ile pratikte yaşananlar arasında ne gibi ilişkiler olduğunu görmek yönünde işlemek yerinde olacağına benzemektedir.

3.1.1. Dünya Kenti Olgusu ve Küresel Kültür Teorileri

Herkesin, bir ve aynı mekanda yaşıyor olduğumuzun açık bilincine sahip olduğu ve evrensel değerlerle örülü olan küresel bir kültürün yaşandığı dünya kenti istemi gerek bir özlem gerekse bir ütopya olsun, düşünmeye değerdir.

¹⁶¹ Giddens, Anthony, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005, s. 25

¹⁶² Atiker, Erhan, *Küreselleşen Ekonomiler ve Sosyal Devlet*, *İnsancıl Dergisi*, Yıl 12, Sayı:10, Ekim 2002, İstanbul, s.15.

“1980’lerden bugüne özellikle iletişim ve bilgisayar teknolojilerinde yaşanan devrim zaman ve mekân kavramlarını köklü bir biçimde değiştirdi. Bilgisayar teknolojilerindeki gelişmeler bir siber uzay oluştururken, özellikle internet aracılığıyla sınır tanımayan mali işlemler, bilgi ve belge alışverişinin olanaklı hale geldiği sanal bir ekonomi ortaya çıkardı.”¹⁶³

Bunun yanı sıra küreselleşmenin; insanlığın dönem dönem çok yoğun ama yine de her zaman meraklı olduğu evrensel söylemlere, türü ne olursa olsun daha olanaklı bir düşünsel zemin açmış olması da kayda değer bir öge oluşturuyor günümüz için. “Herkes kendi bağlı olduğu inanç sistemi ve ideoloji açısından, sağladığı bu fırsat ve taşıdığı küreselleştirme potansiyeli sebebiyle küreselleşme kavramına sıcak bakmakta”¹⁶⁴, bütün büyük dinler, ideolojiler yıllardır özlemini duyduğu tüm insanlığa seslenme ve ulaşma özlemini de bir nevi küreselleşmenin yol açtığı küresel tartışma ortamında ortaya koyma şansı bulmaktadır.

Tüm bu türden küreselleşmeci eğilimlerin her birinin kendisine özgü bir iktidar yapılanması öngördüğünü ve bu iktidarın belirlediği bir egemenlik kavramına göre biçimlendirilmiş bir dünya amaçladıklarını biliyoruz.¹⁶⁵ Köktendincilik, Proleter Enternasyonalizm, Faşizm, Feminizm bu tür bir küreselleşmeci eğilim arzusunda olan yaklaşımlara örnek verilebilir. Bunlar arasından sıyrılıp şu an için önde gitmeyi başarabilen günümüz küreselleşmeci eğilim ise Neo-Liberalizm’dir. Çünkü her ne kadar çokuluslu şirketlerin, ne tür bir iktidarın egemenliği altında küreselleşmekten yana oldukları her zaman açıkça ortaya konulmamaktaysa da, büyük ölçüde bu tavır; neo-liberal ideolojinin belirleyici olduğu bir iktidarın yaşanmasından yana görünmektedir.

Anlaşılan odur ki, herbiri farklı içeriklere sahip pekçok farklı kültür kapımızı zorlamaktadır. Kültür enflasyonu yaşıyor olduğumuzu söylemek işten bile değil gibi günümüzde. Bu tüyler ürperten manzara karşısında; herhalde en doğru ifade ile *şimdilik* neo-liberal ideolojinin şekillendirdiği günümüz küreselleşmesi, çağdaş teknolojik gelişmeler ve özellikle uydu yayınları aracılığıyla var ettiği medya kanalıyla ve internet ile bilgi ve mesaj akışları sayesinde bir tür “kültür emperyalizmi” yaratıyor olduğu

¹⁶³ Ölmezoğulları, Nalan, “Küreselleşme ve Üniversite”, U.Ü Kültür Sanat Yayınları No: 1, 2002, Bursa. s.48.

¹⁶⁴ a.g.m, s.48.

¹⁶⁵ a.g.m, s.49.

iddiasıyla çok sık bir biçimde eleştirilmektedir. Bu iddianın içeriği, pek de haksız olmayan bir biçimde, küreselleşmede, küreselleşmeyle ilgilenen hemen hemen herkesin kabul ettiği gibi, “eğilimin dünyada tek bir kafa yapısı, tek bir kültür yaratmak ve bunun sonucu olarak da insanlık tarihinin özgüllüklerinden akıp gelen bölgesel bilincin ortadan kaldırılmasına dönük projelerin varlığına”¹⁶⁶ ilişkin veriler ile şekillendirilmektedir.

Burada ifade edilen kültür-ideoloji ilişkisini şu şekilde açıklayabiliriz: Özellikle küreselleştiriciler olarak anılan çokuluslu şirketlerin Amerikan kökenli olması¹⁶⁷ ve Amerikan hükümetinin kendilerine verdiği destek –onlara Pazar sağlama adına ülkeleri serbest Pazar ekonomisine açılmaya zorlaması, uyguladığı ambargo ve baskılar vs.- çokuluslu şirketlerin sahip olduğu küreselleşmeci eğilimi ve bu eğilimin öngördüğü ideolojiyi örneklemektedir. Ayrıca bu dayanışmanın gücü oldukça sağlamdır. Çünkü artık “küresel kültürün tümüyle dışında kalmaya çalışmak demek küresel ekonominin de tümüyle dışında kalmak anlamına gelmektedir ve bu haliyle çok uluslu şirketlerin kendi iktidarları ile olan ilişkisi tüm dünya devletlerinin ekonomilerinde söz sahibi olmalarını sağlamaktadır. Ancak yine de pek çok ülke küresel ekonomiye katılmak ile küresel kültüre direnmeyi dengelemek gibi bir çabanın içinde olmaya devam etmektedir.”¹⁶⁸

Bu ilişkide bu denli önemli bir rol oynayan kültürün nasıl bir içeriğe sahip olduğu yönündeki tespitlerimizi bölümün ilerleyen kısımlarına bırakarak, şimdi burada teorik anlamda ele alınan küresel kültüre dair birkaç söyleme göz atalım.

Giddens, Robertson, Waters, Berger gibi düşünürlerin ele aldığı küreselleşme olgusunda üzerinde durulan ana noktayı, yaşanmakta olan kültürel dönüşümün küresel – yerel ekseninde nasıl konumlanacağını öngörmek olduğu yönünde saptamak mümkündür.

Tartışmaların küresel-yerel ekseninde olmasının sebebinin ise küreselleşmenin izlediği süreç içinde bir yandan bazı olguları küreselleştirirken, bazılarını ise parçalıyor olmasındaki gerçekte bulmak olanaklıdır. Rana A. Aslanoğlu “Kent, Kimlik ve Küreselleşme” adlı kitabında bu durumu şu şekilde aydınlatmaktadır: “Küreselleşmenin paradoks içeren yönlerinden biri farklılık ve yerel kültürlerin çeşitliliğinin ortaya

¹⁶⁶ Morley, David, Robins, Kevin, *Kimlik Mekanları*, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1997, s.105.

¹⁶⁷ Norberg, Johan, *Küresel Kapitalizmi Savunmak*, s. 95.

¹⁶⁸ Berger, Huntington, *Bir Küre Binbir Küreselleşme*, s.18

çıkmasıdır. Küreselleşme sürecinde dünya küçülürken bir yandan da parçalanmakta, farklılıkların altı çizilmektedir . Bu anlamda bir taraftan dünyanın tek bir yer haline gelme süreci küreselleşme kavramı ile tanımlanırken, diğer taraftan küreselleşme ekonomik, siyasal, kültürel düzlemde toplumsal değişmeye ilişkin tartışmaların arka planını oluşturmaktadır.”¹⁶⁹

Görüldüğü üzere teorik düzeyde küreselleşme tartışmaları, 'küresel olan kültür; yerel olan kültürle arasındaki ilişkisini nasıl yürütecektir?' türünden ifade edilebilecek bir soru çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu soruya, Berger, küresel kültür ile yerel kültür/yerli kültür arasındaki kesişmenin sonuçlarına ilişkin olarak saptadığı dört olasılık üzerinden cevap verir:

1. Yerel kültürlerin tümünün yerine küresel kültür geçecektir.
2. Küresel ve Yerel kültürler önemli bir birleşme, kaynaşma sergilemeksizin bir arada varolacaklardır.
3. Evrensel olan küresel kültür ile, özgün olan yerel kültür arasında bir sentez oluşacaktır.
4. Güçlü bir yerel tepki gündeme gelecek ve küresel kültür tümüyle reddedilecektir.¹⁷⁰

Her ne kadar Berger dört olasılık belirlemişse de tartışmaların hemen hemen tümü birinci seçenek üzerinde yoğunlaşmaktadır. Özellikle kültürel kimlik ve kültür emperyalizmi ile ilgili eleştiri amaçlı söylemler, ifadelerinde sıkça Amerikanlaştırma, türdeşleştirme, Mc Donaldlaştırma gibi sözcüklere yer vermeyi ve başvurmayı, işte tam olarak bu nedenle, yani küreselleşmede asıl niyetin 'yerel kültürlerin tümünün yerine küresel kültürün, yani Amerikan menşeli popüler kültürün geçeceği/geçirilmek istendiği' düşüncesine duydukları samimi inanç dolayısıyla uygun bulmaktadırlar. Diğer üç seçenek geçersizdir. Bu nedenle söz konusu bu eleştiri cephesi, çoğu zaman toplulukların ve bunların siyasi kurumlarının varoluşlarını sürekli kılabilmesinin ve bütünlüklerinin devamını sağlayabilmelerinin ancak iletişimsel egemenliklerine bağlı olduğunu, eğer bir topluluğun fazla miktarda dış kaynaklı bilgi tüketmek gibi bir hatası olursa, bu durumda

¹⁶⁹ Aslanoğlu, Rana, Kent; *Kimlik ve Küreselleşme*, s.124.

¹⁷⁰ A. g. y. s. 58.

yerli siyasi kurumlarının meşruiyetinin tehlike altına gireceğini ve de zamanla bu topluluğun sonunun geleceğini vurgulamaktadırlar.¹⁷¹ Bu eleştirinin temelinde ise, küreselleşmenin gerek siyasi politikalarda, gerekse kültürel bilgi akışlarında niyetinin hep ‘türdeşleştirmeye’ dönük olduğuna yönelik, piyasaya ve dünyaya aynı pencereden bakan tüketici ve müşteriler yaratmak olduğu fikrinin bulunduğunu yineleyelim.

Giddens’a göre ise, küreselleşmeye; “uzak yerleşimlerin birbiri ile ilişkilendirildiği, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak “¹⁷² bakmak gerekir. Çünkü artık yerel oluşumlar millerce uzaktaki olaylarla şekillenmektedir. Oysa, yine eleştiri cephesine göre “küresel medyanın, izleyicilerinin gönüllerini ve düşüncelerini sorunsuz ve engelsiz bir biçimde fethettiği ve gittikçe homojenleşen bir küresel kültür ve bilinç oluşumu”¹⁷³ söz konusu ise, bu durumun yerel oluşumların millerce ötedeki olaylardan sorunsuz ve istekli bir biçimde etkilenmek olarak algılanması ne denli doğru bir tavidir? Hele ki borsa ve finans piyasalarının yol açtığı ekonomik krizler, teknolojinin taşıdığı çevre kirliliği gibi faktörler göz önünde bulundurulacak olursa, yerelliklerin küresel oluşumlar konusunda candan istekli olduklarını söylemek zor olacaktır. Yoğunlaşan bir toplumlararası ilişki varsa, bunun sebebi insanların kapitalist üretim ve tüketim makinesinin birer çarkı ve eleştiri yeteneği kaybolmuş bireyler haline gelmiş olmalarındandır.

O halde Giddens’in “yerelliği belirleyen küresel koşulların etkisidir”¹⁷⁴ savı, kolektif bir kimlik oluşturmanın, ne var ki sağlıklı bir kolektif kimlik oluşturmanın; bireysel olsun, toplumsal olsun belli bir tutarlılık, bütünlük ve süreklilik kazanmak için uzun zaman gerektirmesinden ve oldukça hassas bir süreç olarak kesintisiz bir biçimde¹⁷⁵ insana yatırımı zorunlu kılmasından dolayı öyle kendiliğinden gelişecek bir şey olarak algılanmaya uygun görünmemektedir.

Diğer bir küreselleşme teorisyeni olan Robertson için “küreselleşme farklı yaşam alanları arasındaki etkileşim sürecidir”¹⁷⁶. Ona göre dünya kendisinde süren yaşamlar ve

¹⁷¹ Morley, David, Robins, Kevin, *Kimlik Mekanları*, s.72.

¹⁷² Aslanoğlu, Rana A., *Kent Kimlik ve Küreselleşme*, s.126.

¹⁷³ Morley, David, Robins, Kevin, *Kimlik Mekanları* s.105.

¹⁷⁴ Aslanoğlu, Rana A., *Kent Kimlik ve Küreselleşme* s.128.

¹⁷⁵ Morley, David, Robins, Kevin, *Kimlik Mekanları* s.107.

¹⁷⁶ Aslanoğlu, Rana A., *Kent Kimlik ve Küreselleşme* s.132.

kültürler açısından bir çokluk, karmaşıklık içermektedir ve bu nedenle bu karmaşanın kendisi başlı başına etik bir değer olarak alınmalıdır. Giddens gibi kesin öngörülerde bulunmaktan kaçınan Robertson'un teorisi küreselleşmeye olumlu ya da olumsuz bir değer yüklememektedir. Üzerinde durduğu nokta daha çok, "farklı kültürlerin karşılaştıkları dirsek noktalarında birbirlerinin konumlarını görelî bir çerçevede belirleyebilmeleridir".¹⁷⁷ Bu süreci mutlaka olumlu sonuçlar getirecek bir süreç olarak görmenin yanlış olacağına vurgu yapar. Bu açıdan dikkatli davranarak küreselleşmeyi kültürel olarak homojenleştirici güçlerin diğer kültürler üzerindeki egemenliğinin zaferi şeklinde değerlendiren bakışlara katılmamaktadır.

Bu nedenle o küreselleşmenin heterojen yanını da vurgulayan bir kavramı, 'küreyelleşme' (glocalisation) kavramını önerir.¹⁷⁸ Ona göre yerellikler küresel süreçlerde yeniden inşa edileceklerdir ama yerellikler bunu, daha çok, yerelleşerek küreselleşmenin özgün yüzünü oluşturmak şeklinde ortaya koyacaklardır. O halde küreselleşmeye küresel olanın yerel olan ile içiçe geçmesinin bir sonucu olarak bakmak gerekir. Robertson küreselleşmenin gerçekleştiği o ana noktayı da tam olarak burada keşfetmektedir. Yerellikler küresel olan ile içiçe geçerken, birbirlerine karşıt olan uç noktalarını medya aracılığıyla törpületecek, sonuç olarak yerelliklerin birbirine bağlanması ile gerçekleşen dünya düzeyindeki sıkışma da beraberinde küreselleşmeyi getirecektir.¹⁷⁹

Robertson'un medya aracılığıyla yerelliklerin birbirlerine zıt olan uç noktalarının törpülenmesi ve bu yolla bütünleşmesine yönelik savı, medyanın günümüzde törpülemek bir yana parçalayan, tahrip eden bir yapı arz ediyor olması sebebiyle hızla kendi kimliğini kaybeden bireyler, ortalıkta kalmış kültürler, bu kültürleri yaşayan başıboş insanlar yaratmakta oluşu nedeniyle geçerliliğini koruyacak gibi görünmemektedir. Eğer medya kültürlerine, daha doğrusu insana; insanca yaklaşan, evrensel değerleri aşıl原因an değerleri akıtsaydı, Robertson'a hak vermek mümkün olabilecekti. Çünkü yerel bir kültürün törpülenmesi gereken bir uç noktası var ise, bu acaba, insana yakışmayan bir bakış açısına ya da yaklaşıma sahip olması dışında daha başka ne olabilir ki? O halde bu tür bir sorunu ise medya ancak, evrensel insani değerleri, daha doğrusu insan haklarını,

¹⁷⁷ a.g.y, s.133.

¹⁷⁸ a.g.y, s.134.

¹⁷⁹ a.g.y, s.135.

söz konusu sorunu yaşamakta olan yerele, orada yaşayan insanlara aktarmakla çözümlenebilir.

Küreselleşmeye tamamlanmış bir olgu olarak bakıldığında sanal bir ortama ulaşılacağını söyleyen Waters'a göre ise, maddi etkileşimler zamanla yerelleşecek, siyasi etkileşimler de uluslararasılaşacaktır. Kültürel semboller ise küreselleşecektir.¹⁸⁰

Dünya çapında gerçekleşen alışveriş, mal ve hizmet bağlantılarının ve hareketliliğinin sonuç itibarıyla bilgi, haber ve imaj akışlarını yoğunlaştırdığına değinmiştik. Bu aslında küreselleşmenin ekonomik boyutunun siyasi boyutuna olduğu kadar kültürel boyutuna da etki ettiğinin, onu belirlediğinin göstergesidir. “Kültürün küreselleşmesinin ivmesi teknolojik gelişmeler ve ekonomi kaynaklıdır”¹⁸¹. O halde *dünya kenti olgusunun ve küresel kültür söylemlerinin* kendilerine dayanak olarak bilgi ve teknoloji olgularına ilişkin yeni gelişmeleri aldıklarını söylememizde sakınca yoktur. Gerek bilgi gerekse teknoloji küresel çapta kazandığı önem ve yeni anlamlar dolayısıyla küreselleşmenin kültürel boyutunda dünya kenti söylemlerinin yapılabilme olanağına fırsat veren en ciddi verileri oluşturmaktadırlar.

Toplumsal değişimin hızlandığı günümüz küreselleşme sürecinde “bilgi, üretim sürecine yardımcı bir eleman olmaktan uzaklaşmış bilgi üretiminin kendisi bir endüstri haline gelmiştir.”¹⁸² Bilginin toplumsal ilişkiler bütünü içerisindeki yerinin değişmesinin bir diğer önemli sonucu ise bilgi üretiminin giderek hızlanması ve bunun sonucu olarak da mevcut bilgilerin eskimesidir. Bilginin değişen konumunun bir diğer anlamı da bilgiye erişimin toplumdaki eşitsizlik kaynaklarından biri haline gelmesidir.¹⁸³ Bu sayılanlar üretim ortamında durmaksızın yenilik geliştirme yeteneğinin can alıcı öneme sahip hale gelmesinde ve bu yenileşmeyi kesintisiz arzulayan müşteri profilinin ortaya çıkmasında önemli paylara sahiptir.

‘Bilgi’ kavramına ve olgusuna yönelik bu yeni algılamalara nazaran, yine de teknolojik değişim ve yenilikler, ulusal ve uluslararası ekonomilere değin nüfuz ve etki

¹⁸⁰ a.g.y, s.138.

¹⁸¹ a.g.y, s.160-161.

¹⁸² Aslanoğlu, Rana A.; *Küreselleşme ve Üniversite*, UÜ, Kültür Sanat Kurulu Yayınları, No: 1, 2002, Bursa, s.22.

¹⁸³ a.g.m., s.23.

eden daha güçlü bir küreselleştirme faktörüdür.¹⁸⁴ Örneğin, üretimde kalitenin gün geçtikçe daha da önemsendir olmasındaki doğal kişisel tutumumuz, artık küresel bir norm olarak kabul görmektedir. Kısacası teknolojinin vardığı boyutta, insanın kaliteye, konfora ve yaşamını daha sağlıklı ya da daha güvenli vb. sürdürme arzusuna yönelik kaygılarının payı büyüktür. Bu nedenlerle günümüz insanı için teknoloji önceldir. Onun varlığı olmaksızın insan yaşamı, pekçok açıdan krize girmektedir artık.

Habermas'a göre; teknolojinin gücü karşısında insan pasif bir hizmetçi, politik eylemler ise güçsüz ve zayıftır.¹⁸⁵ Yeter ki, teknolojinin önünde onun gelişmesine engel olan hiçbir şey olmasın. Bir zamanlar toplumun egemen yapıları olan sosyal ve politik kurumlar, teknolojinin kendi kendisine yetki verme etkinliği içinde uygun yer bulmak için hızlı bir biçimde yeniden belirlenme uğraşısındadırlar. İşte bu nedenle, günümüzde küreselleşmenin kültürel ve siyasi boyutlarının belirleyicisinin, teknolojinin kendini geliştirmesini finanse eden ekonominin küreselleşmesi olgusunun olduğunu saptamıştık.

Habermas'a göre; teknoloji sadece belirli becerilerin sonucu değildir, o aynı zamanda "dünyayı hakim olunacak ve kendi çıkarları için kullanılacak bir yer olarak gören tutumun da adını koyar."¹⁸⁶ Özellikle bir devleti saniyeler içinde yaşanılmaz bir coğrafyaya çevirecek derecede etki sahası geniş nükleer, kimyasal silahlar ve atom bombası bunu anlamada bize yardımcı olabilecek örnekler olarak görülebilir.

Bilim ve teknolojinin bugün geldiği başarılı nokta, bilginin insani değerlere aykırı kullanılması, bilimsel faaliyetlerin siyasi ve askeri iktidarların denetiminde yapılar hale gelmesinden ötürü, dünya barışına yönelik kaygıların artmasında büyük bir rol oynamakta ve bu sebeple haklı eleştirilere maruz kalmaktadır. Ancak bilim ve teknolojinin bir taraftan da insan yaşamına getirdiği kolaylıklar ve kattığı anlamlar dolayısıyla küreselleştirilmesinin tüm dünya adına yararlı olacağı vurgulanmaktadır. Teknolojinin kazandığı bu yoğun anlamlar onun devamlı talep edilmesinde büyük paya sahiptir. Öyle ki teknolojideki baş döndürücü gelişmeler, dünya ekonomisi açısından öylesine önemli kazançlar gündeme getirmiştir ki, devletlerin küreselleşme aracılığıyla

¹⁸⁴ a.g.m, s.24.

¹⁸⁵ Zimmerman, Michael; *Teknolojik Kültür ve Felsefenin Sonu Kaygı*, Bahar 2003/2, Ü Felsefe Topluluğu Dergisi, Bursa, s.100.

¹⁸⁶ a.g.m, s.101.

bu teknolojiyi ülkelerine kazandırma hevesleri oldukça önemli küreselleştirici etkenlerden birini meydana getirmektedir artık.

“Mesafe anlayışının bile, hızın akınları karşısında yelkenlerini indirdiği, dünya çapında belirsizlik arzeden bir bütünde”¹⁸⁷ yaşadığımızı söylüyor Arendt. Arendt’in bu tespitinde bilgi ve teknoloji olgularının insan yaşamına olan etkilerine ilişkin gözlemlerinin payı büyüktür. Teknolojik gelişmeler ve bilgi ağlarının küçülttüğü dünya, aynı zamanda bu gelişmelere paralel olarak çeşitli toplumlarda beliren modern insanın bazı ortak özellikleri olduğunun ileri sürülmesine de yol açmıştır. “Bu kişi yeni tecrübelerle açık, ana baba yetkisinden bağımsız, bilime ve determinizme inanan biridir ve geniş kozmopolit bir görüş açısına sahiptir. Kendisinin yaşadığı iyi ya da kötü olayların tümünden yine kendini sorumlu görür.”¹⁸⁸

Görüldüğü gibi teknolojinin ve bilginin etki alanı yalnızca mesafenin ve zamanın anlamı ile sınırlı kalmamakta, toplumsal dönüşümleri ve kimlik tanımlarını da yenilemekte; içeriklerini değiştirmektedir. O halde çalışmamızın bu bölümünde küresel kültür adı verilen olgunun, sıkça bahsi geçen diğer dinamikleri olan tüketim toplumu ve popüler kültür söylemlerini de ele almak ve bu açıdan bireysel yaşama olan etkilerini görmek yararlı olacaktır.

3.1.2. Tüketim Toplumu ve Popüler Kültür

“Amerikan tüketim tarzının çoğu gelişmiş ülke üzerinde derin bir etkisi olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu durum, merkezi Amerika’da bulunan şirketlerin Amerikan tüketim mallarını ve Amerikan tüketim tarzını ihraç etme gayretlerinin sonucu olarak değerlendirilmektedir. Dünyanın pek çok gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkesinde potansiyel müşterilerin tümü Amerikan ürün ve reklamların bombardımanına

¹⁸⁷ Arendt, Hannah, *İnsanlık Durumu*, s.341.

¹⁸⁸ Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *İnsan ve İnsanlar*, s.279.

tutulmaktadır”.¹⁸⁹ Bu sebepten ötürü küreselleşme, pek çok düşünür ve yazar tarafından, kültürel anlamda sadece ‘Amerikanlaşma’ sözcüğü ile karşılanmaktadır.

Bugün popüler Amerikan kültürünün ihracında büyük bir artış vardır. Amerikan kültür tarzları ve teknikleri ulus ötesi bir hal almıştır. Kültürel semboller ve yaşam stilleri üreten birer kültür kombinalarına dönüşmüş bulunan çokuluslu şirketler bu sayede küresel piyasaya oldukça uygun gelen, insanları tüketmeye sevk eden bir kültür ortamı oluşturmuş bulunmaktadır.¹⁹⁰

Toplumların ‘kültür alışverişi’ dediğimiz bir tür ‘kültürel aktarım’ ilişkisine gereksinim duydukları herkesçe açıktır. Bu; toplumların kendilerine hayat verme, aynı zamanda dünyanın; pek çok kültürün bir arada varolduğu çok renkli bir yaşam alanına dönüştürülmesine katkı sağlayan bir ilişkidir. Ancak günümüzün küreselleşme sürecinde toplumlararası bir kültür alışverişinden bahsetmek bir tarafa, daha çok popüler kültür adı verilen bir tip kültürün ihracına tanık olmaktadır.

Malboro, CocaCola, Hollywood, Disneyland, McDonalds, rock gibi ikonlar ve gençlik, özgürlük, romantizm, cinsellik gibi kavramlar, günümüz popüler kültürünün ana ve belirleyici temalarını oluşturuyor. Neredeyse bu imajlar günümüz insanı için günlük yaşamının vazgeçilmez öğeleri olarak hayatlarının birebir kültürel olan, kendilerince kültürel olan, temel noktalarını oluşturmaktadırlar. Bu nedenle popüler kültürün, küresel kültürün en görünür biçimde dışa vurulma aracı olduğu belirtilmektedir. Bu kültür çok çeşitli şirketler; örneğin Adidas, MTV, Pepsi gibi büyük şirketler tarafından yayılmaktadır.

İşte bu ve bunlar gibi dev şirketler tarafından yayılan popüler kültür, insanları metalden oluşan bir dünyanın bireyleri olarak görmekte, onları sürekli tüketime kışkırtan ve neleri nasıl tüketeceklerini dikte eden anonim bir sistemin sürekli denetimi altında tutmaktadır.¹⁹¹ Tüketim kavramına ilişkin bir çalışmada Baudrillard, tüketimin ilke ve ereğinin zevk olmadığını¹⁹² söyler. Çünkü bugün insanlar zevk almayı bir ödev gibi görmektedirler. Baudrillard’a göre tüketici insan, kendini zevk almak zorundaymış

¹⁸⁹ Gündüz, Olgun, “Bursa’da Mega Alışveriş Merkezleri ve Değişen Tüketim Kültürü”; 21. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı, Cilt 1, UÜ Rektörlüğü, Bursa 2002, s.144.

¹⁹⁰ Özdemir, Durmuş, *Küreselleşme, Ekonomik Büyüme ve Çok Uluslu Şirketler*, Doğu Batı Dergisi, s. 240.

¹⁹¹ Özbudun, Sibel; “Yabancılaşma Üzerine Değıniler”; İnsancıl Dergisi; Yıl: 12, Eylül, 2002, Sayı 9, s.8.

¹⁹² Baudrillard, Jean; “Bir Tüketim Kuramı Üzerine”; Cogito, Sayı: 5, 1995, S.98.

gibi, bir zevk ve doyum işletmesi gibi algılar ve artık bu mutluluk ve zevk baskınından kaçmak söz konusu değildir.

Baudrillard'ın çizdiği bu tablo çerçevesinde düşünecek olursak, tüketim olgusuna artık sadece ve sadece ekonomik bir süreç olarak değil, aynı zamanda gösterge ve sembollerin de içinde olduğu sosyal ve kültürel bir süreç olarak bakmanın gerekliliği açıkça ortadadır. Çünkü artık tüketim kültüründe, bireyin tüketim mallarıyla kurduğu ilişki doğal ihtiyaçların karşılanmasından çok, içinde bulunduğu toplumda ayrıcalık ve prestij sağlama amaçlı birer araçtır aynı zamanda.

“Modern dönemin başlarında tüketiciler, tüketimi yaşamlarında önemli bir rol oynayan önemli bir faktör olarak görmekteydiler. Bunun nedeni ise tüketimin kendilerine, diğer sosyal statü gruplarından kendilerini ayırt edebilme olanağını sunuyor olmasıydı”.¹⁹³ Tüketim olgusu, bu anlamda, bu grupları oluşturan insanların, diğer toplum veya gruplardan kendilerini ayırt edebilmeleri için, bir toplumsal kimlik duygusuna sahip olmalarına imkan sağlıyordu. Günümüzde de özellikle kentlerde yaşayan bireylerin bir kimlik duygusu yaratabilmek ve kim olarak algılanmayı arzu ettiklerini gösterebilmek amacıyla tüketme eğiliminde oldukları söylenebilir. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için, bireyin kendisini diğer bireylerden farklı kılmak adına kullandığı sembol ve göstergelerin diğer bireyler tarafından da anlaşılıp yorumlanabilmesi gerekmektedir.¹⁹⁴ O halde bu durumda, diyebiliriz ki, bir birey kendisini ancak diğerleri ile ortak birtakım kültürel sembolleri paylaşabildiği ölçüde farklı kılabilme şansı bulabilmektedir.

Baudrillard tarafından tüketim sözcüğünün, malın alıcısının kendisini ve satın aldığı malı sergileyebildiği bir ortamın varlığı aracılığıyla sağladığı kimlik duygusunu ve bu duygunun sürekliliğinin korunduğu bir süreci”¹⁹⁵ kavramsallaştırıyor olması, özellikle yaratılan kimliğin sürekliliğinin sağlanmasına duyulan ihtiyaca yaptığı vurgu sebebiyle, tüketimin bir sona, fiziksel bir doyuma ulaşmasının imkansız olduğuna da atıfta bulunmuş olmaktadır.

¹⁹³ Gündüz, Olgun, “Bursa’da Mega Alışveriş Merkezleri ve Değişen Tüketim Kültürü” s.145.

¹⁹⁴ a.g.m., 145.

¹⁹⁵ a.g.m. s.146.

“Ekonomilerin düşüşe geçtiği bunalım ve durgunluk dönemlerinde bile tüketim insanlar için bir ümit olması dolayısıyla önemini korumaya devam etmektedir. İşsiz kalan bireyler bunalım içindedirler ama bunun sebebi yalnızca bir çalışan olarak değerlilik duygularının ortadan kalkması değil, aynı zamanda her türlü tüketim malını sağlayan birer tüketici olarak da rollerinin kaybolmuş olmasındandır”.¹⁹⁶

Modern çağ insan için dünyanın değil, yaşamın en yüksek iyiyi teşkil ettiği varsayımına yol açmıştır ve yaşamın başka her şey karşısındaki önceliği hususunu kendinden açık ve seçik bir doğru konumuna yükseltmiştir.¹⁹⁷ Öyle ki, bugün artık insanlar yaşamın ölümsüzlüğünü değil, yaşamın en yüksek iyi olmasını arzulamaktadırlar. İnsanlar için artık yaşam, yaşamın tadını çıkarmakla bağlılığı ne denli güçlü olduğu noktasında anlam kazanıyor. Gerekiyorsa öte dünyayı yitirmekle bu dünyayı kazanmak bile söz konusu edilebilir. Bu anlamda insanın elinde, şimdilerde, sadece tutku, arzular, bedensel güdü ve dürtüler kaldı.

Görüldüğü üzere küreselleşme tüketim kültürünü ön plana çıkardığından, kültüre ilişkin değerlendirmelerde, “kültürel homojenleştirici bir araç” olarak tüketimin işlevi daha açık bir biçimde belirginleşmektedir. Kültürel homojenlik, ulusa ait kültürel sembollerin takasının hızlanması anlamını taşımakta ve bu süreç yerel olsun, ulusal olsun tüm kültürlerde değişmelere neden olmaktadır. Küreselleşme kavramına yönelik olarak geliştirilen tüm tanımlarda genel olarak ekonomik boyuttaki değişikliklerin diğer alandaki değişimleri öncelediğini görebilmekteyiz.

Toparlamak gerekirse insanlar arasındaki kültürel sembol alışverişleri, iletişim teknolojisindeki değişmelerle gerçekleşmekte, yaşanan süreç, değerler sistemini ve tüketim kalıplarını belirlemekte, iletişim ve bilgi teknolojilerinin gelişimi ise bu süreçte eşlik etmektedir. Kültürel alandaki değişmeyi tanımlamada, tüm toplumlarda tüketimin sosyal işlevinin aynı olması, toplumların ortak paydası niteliğini taşımakta ve bu işlev tüketim kültüründe, kimliğin temel kaynağı ve bireyin kendisini ifade etmesinin bir aracı olarak belirginleşmektedir. Kitle iletişim araçlarına yerel, ulusal ve küresel düzeyde ulaşılabilmesi, maddi tüketimden çok değer ve enformasyon tüketimine

¹⁹⁶ a.g.m., 147.

¹⁹⁷ a.g.m., s.145.

dayanmaktadır.¹⁹⁸ ‘Global kitle kültürü’ olarak tanımlanan bu kültür, homojenleştiren ve her şeyi içine alan bir özelliğe sahiptir.

Ancak yine de ekonomik ve kültürel arenada, küreselleşmeye katılma çabaları, küreselleşmeyi amaçlayan ülkenin sosyo-kültürel dinamiklerinin belirlenmesinde ‘yeni’ olanın uygulanabilirliği sorununu gündeme getirmektedir. Çünkü küresel değerlerin ithal edilmesi yerine, süregelen kültürel dinamiklerin yerel, ulusal, küresel boyutlarda her türlü küreselleşme girişiminin temel belirleyeni haline gelmesi ve böyle kabul edilmesi tüm dünya devletlerinin evetlediği bir küreselleşmenin gerçekleşebilmesi için önem arz etmektedir. Ancak ne var ki küresel dinamiklerin, küreselleşme çabasındaki ülkede yaşanabilirliği ya da uygulanabilirliği üzerinde düşünülmemekte ve yine de kültür ithal etme yoluna gidilmektedir.

Bu olup bitende bu denli güçlü, kaçınılamaz bağlarla birbirine bağlı olmanın ardında yatan sebep nedir acaba? “Sermayenin küresel dolaşımını olanaklı kılan küresel sistemin “ulus” kavramı ve buna bağlı ulusal kimlik, ulusal çıkar gibi kavramların içeriği üzerinde bu denli inandırıcı bir biçimde, toplumsal her tür ilişkinin dönüştürülmesini sağlayacak yönde etkili olabilme yeteneğinin ardında, kapitalizmin başarısından çok, ulus olgusunun dayandığı ve ulusal kültür denilen kavramın içeriğini oluşturan değerlerin, bir şeyler karşısında direnebilme ve ayakta kalabilme becerisinden yoksun olacak derecede zayıf olmaları yatmaktadır”.¹⁹⁹ Eğer bu değerler insana değer veren ve onu yaşamında yalnız bırakmayan değerler olabilseydi, maddi bazı mal ve hizmetlerin sahibi olmak ya da bunlarla kimliklenmekten hoşlanan bireylerin o kültürde varolması ya da kendisine sunulan bu türden imaj ve mesajları önemsemesi söz konusu olmayacak ve kendisine sunulanda maddi değerlerin insani değerlerden önce geldiğini fark edebilecekti.

Gerçekten de, günümüz kapitalizminde sermayenin ulaştığı devingenlik, üretim faaliyetlerinin ağırlıklı olarak işgücünün neredeyse boğaz tokluğuna temin edildiği, örgütsüz olduğu ve insan hakları standardının geçersizliği ve toplumsal dinamiklerin farklılığı nedeniyle devamlı bir biçimde gelişmeleri denetim altında tutulan Gelişmemiş

¹⁹⁸ Uluç, Güliz, *Medya Yapılarının Küreselleşmesi*, Doğu Batı Dergisi, s. 206.-207.

¹⁹⁹ Mısır, Mustafa Bayram, “*Ulus, Dil, Kültür Üzerine Notlar*”, İnsancıl Dergisi, Yıl: 12, Ağustos, 2002, Sayı: 8, s.31.

ve Gelişmekte olan ülkelere kaydırıldığı, buna rağmen her tür tüketim olanaklarının ise gelişmiş ülkelere sunulmakta olduğunu gözlemlemekteyiz.

Kapitalizmin bireylerinin “metalden oluşan bir dünyada yaşamakta olduklarına ve kendilerini sürekli tüketime kışkırtan ve neleri nasıl tüketeceklerini onlara dikte eden bir sistemin sürekli denetimi altında tutulduklarını”²⁰⁰ belirtmiştik. Bu denetim mekanizması popüler kültür adı verilen ve çokça eleştirilen bir tür kültür aracılığıyla işletilmektedir. Popüler kültür bu anlamda kapitalist sistem egemenleri tarafından üretilen bir “bilinç endüstrisi” olarak algılanır.

Bu kültürü yaşayan bireyleri ise bu kültürü yaşamaktan mutluluk duyan ve bunu değişik seçeneklerde varolma tarzı sunan bir kültür olarak algılayan bireyler olarak tanımlamak mümkündür. Bu bireyler; tüketim malları, tüketim kalıpları ve tüketme tarzları ile varoluşlarını anlamlandırma ve kimlik edinme çabasıdadırlar ve yapıp-etmelerinin tümü sadece kendisine sunulan sembolleri kullanmaktan ibarettir. Bu sayede bu kültürün bireyleri aşırı tüketmenin ve lüks mallara sahip olmanın getirdiği bir tür sözde ayrıcalık yaşamakta, tükettiklerinin kalitesi ile de kendilerine tüm diğer bireyler içinde özgün bir kimlik oluşturduklarını düşünmektedirler.

Zimmerman bunun çağın özelliği olduğunu söyler. “İnsanların daha fazla güç için insanoğlunun dürtüsünü arttıran yeteneklerine göre değerlendirildiği teknolojik bir dünyada yaşamaktayız”.²⁰¹ Zimmerman’a göre bu teknolojinin sahibi modern endüstriyel devlet aslında totaliter bir devlettir ve o teknolojinin kendini yenilemek için duyduğu ihtiyaçları gidermeyi düşünmekten başka hiçbir şeyi önemsemez. Bu nedenle insan varlıkları teknolojinin hayatlarına kazandırdıklarına öylesine alışmalıdırlar ki, bu getiriler olmazsa hiçbir anlamları olmayacaklarını düşünmelidirler. O halde insanlarda bu düzenin birer parçası olmaları sebebiyle kontrol edilmelidirler. Onların en kolay kontrol yolu ise onları, her türlü sosyal sorumluluktan kaçınan, asosyal ve apolitik kitle adamına dönüştürmektedir.²⁰²

Buna ilişkin pek çok veri vardır ve apolitik, asosyal kitle adamını örneklemek hiçte güç değildir. Ancak yine de bir örnek bulmak istiyorsak, bunu televizyon programlarının

²⁰⁰ Özbudun, Sibel; “Yabancılaşma Üzerine Değıniler”, s.9.

²⁰¹ Zimmerman, Michael; “Teknolojik Kültür Ve Felsefenin Sonu” s. 97.

²⁰² Arendt, Hannah, *İnsanlık Durumu*, s., 433.

kalitesi ve medyanın sorumlulukları üzerine yapılan tartışmalardan almak yerinde olacaktır. Çünkü bu tartışmaların konusunu, toplumun ahlak, görgü kuralları ve ulus değerlerini, kısacası kültürü zedeleyici yayınlar oluşturmaktadır. Bu anlamda medyanın bahsettiğimiz eleştiri yeteneğinden yoksun, sosyal sorumluluktan uzak yaşayan kitle adamı üreten, yaratan en güçlü ortamı oluşturduğunu söyleyebiliriz.

“Bazıları akranlarımız, bazıları anne ve babamız yaşlarında pekçok insanın televizyon başında ya da çoğu zaman programın yapıldığı stüdyoda “tek dileğim Tülin ile Caner’in evlenmesi, onları kendi çocuklarım gibi seviyorum” şeklinde, üstelik samimi hıçkırıklarla ağlaması şaşırtıcıdır.”²⁰³ Bir dizi kahramanı için gazetelere verilen ölüm ilanları, kılınan gıyabi cenaze namazları, saygı duruşları, her halde ‘bu toplum hiç bu kadar saçmalamamıştı’ dedirtecek garip olaylar silsilesi olarak görülebilir. Artık bunlar toplumsal bir hezeyan yaşamakta olduğumuzu fark etmekte gecikilmiş olduğunu da göstermektedir bizlere.

Yalnızca medya bağlamında değil, “ABD’nin küresel imparatorluk çabalarından otopark mafyalarına, küresel terör tehdidinden gündelik hayatımızı çevreleyen şiddet ilişkilerine kadar bizim dışımızda işleyen ve kontrol edemediğimizi yoğun bir biçimde hissettiğimiz bir ortamda”²⁰⁴ sunulan bu tür bir süreçte ‘küresel yurttaşlık’ ya da ‘kendini dünya vatandaşı gibi hissetmek’ yönlü tüm söylemlerin ikna edici olması elbette mümkün görünmemektedir.

Küreselleşmenin sırf ekonomik girişimleri ön planda tutan gelişmeler sergilemesi ve yeni liberal politikaların yarattığı yoksulluk ‘dünya vatandaşlığı’ sağlamaya yönelik tüm küresel kültür söylemlerinin içeriğini, tahrip ettiği insan yaşamları dolayısıyla anlamsızlaştırmakta, bu anlamda küreselleşmeyi kendi içinde çelişkiler barındıran kaotik bir şekle bürümektedir. Örneğin, yoksulluğun tüm dünya devletlerinde söz konusu olan bir sorun olması ve özellikle yoksul olan ülkelerde insan yaşamlarını alt üst etmesi üzerinde ivedilikle durulması gereken bir sorundur. Kadın ve çocuklar bu durumdan en çok etkilenen kesimi oluşturmaktadır. UNICEF’in tahminlerine göre Hindistan’da üç yüz bin çocuk cinsel sömürü mağduru. Avrupa Komisyonu raporuna göre her yıl 120 bin çocuk özellikle eski Sovyet ülkelerinden Batı Avrupa’ya seks ticareti için kaçırılıyor. İşin

²⁰³ Bekmen, Ahmet, *Gerçeğin Yeni Çölü*; Gelecek Dergisi, Mayıs 2004, Sayı: 20, s. 53.

²⁰⁴ A. g. m., s. 53.

en ilginç yanı İLO'nun raporuna göre Tayland, Malezya ve Filipinler'de bu amaçla yapılan ticaret bir sektör konumundadır ve ülkelerin GSMH'sının %2-%14'ü arasında etkili olmaktadır. Ülke iktidarları ise döviz getiren bu sektöre göz yummaktadır.²⁰⁵

Çağımız insanının sorunu ekonomi, bilgi, teknoloji ve benzeri ihtiyaçlardan kaynaklanan sorunlar değildir. Başlı başına bir kültür sorunudur artık. Çağımızın kültürünün ve insanının yaşadığı sorunun giderilmesi yönünde sergilenecek tüm girişimler ise küresel olmak zorundadır. Çünkü küreselleşmenin yol açtığı ya da tetiklediği küresel problemlerin tümü küresel çözümler gerektiriyor. O halde nasıl ki çevresel kirlilik, nükleer tehlike ve terör gibi sorunlar ulusal reçetelerle çözümlenemez ise, artık çağımızın kültür bağlamında insan yaşamı ile ilgili yaşattığı sorunlar da evrensel insani değerlerin insanlara anımsatıldığı, aktarıldığı küresel bir çaba ile çözüme kavuşturulabilir.

Sözü uzatmadan söylemelidir ki, çocuk, kadın, sığınmacı, aç, hasta, eğitimsiz, her türlü sosyal hak ve güvenceden yoksun, ülkelerinde kasıtlı olarak azdırılan etnik ve dinsel savaşların kurbanı, yoksul, istismar edilen tüm insanlar için tek çözüm onları ötekileştiren, yabancılaştıran tüketim toplumu anlayışı ya da popüler kültür değil, insana onun kendisine yaşama gücü sağlayan, onun kendi hayatına anlam katmasını ve yaşamını kendi elleriyle anlamlı kılmasını olanaklı kılan, olanaklar sunan, başarılarına ve bu başarıları sergileyebilecek yeteneklerini geliştirmesine fırsat yaratan bir kültür anlayışıdır. İnsana, müşteri ya da tüketici olarak değil, insanca bakan bir kültür.

Peki bu nasıl bir kültürdür? Yoksa kalkıştığımız işte; insanı, şu ya da bu grubun üyesi değil, yalnızca insan olarak gören, insanın olanaklarının geliştirilmesine ve kendi varoluşunu kendi elleriyle gerçekleştirmesine olanak tanıyan bir kültürden bahsederek, ona piyasanın serbest olduğu bir pazarda dilediği girişimi yapmada özgürlük veren ve satın aldıklarıyla ve tükettikleriyle kendini diğer insanlar arasında konumlayan, varoluşunu bu şekilde ortaya koymasına olanak tanıyan; çalışmanın başından beri eleştirdiğimiz kültürü üstü kapalı tekrar etmiş mi olacağız? Zaten halihazırdaki düzenin insanlara olanaklar, fırsatlar ve sonsuz özgürlükler sunduğu bize söylense, biz buna

²⁰⁵ Benlisoy, Foti, "Seks Ticareti Ve Yeni Kölelik", Gelecek Dergisi, Ekim 2003, Sayı: 13, s.53.

“insanı başıboş” bırakmak derken, çağımızın sorununu çözeceğini iddia edeceğimiz kültür tanımıyla boşa mı nefes tüketmiş olacağız?

3.2. Kültür ve Kültürel Kimlik

Bugünün yaşanan kültürü, insanın bugünkü dünyada yönünü bulmasına, kendi durumunu belirten birbirine bağlı koşulları kavramasına, olan biteni yargılamak için gerekli açılardan dünyaya bırakmasına elverişli değildir. Ona bir düşünme yolu vermekten, eleştiri yeteneği ve değerlendirme becerisi kazandırmaktan çok uzaktır.

Sartre kültürlü insanı, “dünyadaki durumunu anlamasına yarayan bilgiyi ve yolları edinmiş olan insan” diye tanımlar²⁰⁶. O halde kaçınılmaz olarak ‘kültür’ü, bireyin yaşamı ile ilişkisi bağlamında adlandırmak gerekmektedir. Kültürü insana bakarak adlandırmanın gereği, kültürün birebir insanın yaşamı ile olan ta içlerden kurulu, olmazsa olmaz sıkı bağlardan ileri gelir. O halde kültürün bizim için anlamını bulmak istiyorsak o sözcüğün ne ile ilgili olduğuna, yani adlandırdığı nesneden başka bir yere bakmamak gerekiyor. Çünkü iyi bildiğimiz bir gerçek vardır ki “bir sözcüğü kullandığımızda, asıl görevi, sözcüklerin kendileriyle bağlantılı oldukları, yani sözcüklerin adlandırdığı şeyler”²⁰⁷ yapar. Çünkü anlatmak istediğimiz adlandırmaya çalıştığımız nesnedir, yoksa adın kendisi değil.

Peki kültür neyi adlandırmak için kullandığımız bir sözcüktür?

“Küreselleşme ya da sermaye ile enformasyonun tüm coğrafi sınırları aşması, tek bir dünyanın oluşmasına ekonomik bazda yol açıtıysa da, etnik ve dinsel çatışmaların canlanmasına, ayrılıkların keskinleşmesine de yol açtı”²⁰⁸. Buna koşut olarak etnik ve dinsel kimlik sorunları daha çok öne çıkmaya, daha sık kültürel kimlikten, kültürel haklardan söz edilmeye başlandı.

²⁰⁶ Sartre; Jean Paul, *Denemeler*; Çev: Sebahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Say Yay., İstanbul, 1994, s.62.

²⁰⁷ Denkel, Arda; *Anlam Ve Nedensellik*, Kabalcı Yay., İstanbul; 1996; s.12.

²⁰⁸ Tepe, Harun; *Kimlik Kimlikler Ve İnsan Hakları*; 50 Yıllık Deneyimler Işığında Türkiyede ve Dünyada İnsan Hakları, Haz: Ioanna Kuçuradi, Bülent Peker, Hacettepe Yay., Ankara, 1999, s.90.

Bildiğimiz gibi “kimlik sorunları kişinin ya da grubun, topluluğun kim olduğu ya da kendisini kim olarak gördüğüyle ilgili sorunlardır.”²⁰⁹ Kimlik bazı başka insanlarla nelerimizin ortak olduğuna ve bizi başkalarından neyin farklılaştırdığına ilişkin bir ait olma sorunudur. “Ben sadece neysem o değilim, varoluşunun bilincinde bir varlık olarak, bütün ötekilere karşıyım, varoluşumu başkalarının aracılığıyla, ya onlarla bir arada olmak ya da onlara karşı olmakla algılıyorum”²¹⁰ düşüncesi işte bu ait olma ile ilgili kimlik sorunlarının ana kaynağını oluşturmaktadır.

İnsan, pek çok sebepten ötürü, kendi varoluşunu ötekilere bağlı etkenler çerçevesinde anlamlandırır. Bu doğaldır. Çünkü insan, Husserl’den öğrendiğimiz kadarıyla kendi ‘ben’ini, ‘başka ben’ler karşısında içeriklendirir. Özdeşleyim (Einfühlung) kurarak, kendini bir başkasının tasarımlar dünyasının içine yerleştirmek yoluyla, bir tür ‘içten duyma’ eylemi gerçekleştiren insan, kendi varoluşunu anlamlandırmış olur.

Ancak ne var ki ötekiler paylaştığımız bu yaşam alanında bazen, bazı sebeplerden ötürü kimi ötekilerle bir karşıtlık/karşı olma durumu yaşarız. Bu durum kimi durumlarda bireysel bazda kalmamakta, çoğu zaman bir grup ya da topluluğun bakış açısına dönüşmektedir. Öteki insana olduğu kadar, öteki topluma/kültüre ya da devlete karşı olma durumu da, ötekileştiren birey ya da grubun kendisini, ona karşı olduğu için anlamlandırma amacından ileri gelmektedir. Haliyle ötekiye karşı olma ya da düşman olma durumu aynı yaşam alanını paylaşan bu ilişkinin tarafları açısından ‘dünya barışı’ talebini anlamsız kılar. Bu durumun ana nedeni ise ötekine karşı olma durumunun, o grup ya da topluluğun kimliğinin asli yönünü oluşturuyor olmasıdır. Başka bir deyişle ifade etmek gerekirse ötekinin varlığına duyulan karşı olma durumu, karşı olan grup ya da topluluk için kendi varlığını sürdürmesinde, grubun bir arada tutulmasında çoğu durum için ana etken olarak iş görmektedir.²¹¹ Böyle bir durumda bizi bir arada tutan şeyi, yabancıyı uzakta tutma amacı olarak belirlemek de güç olmuyor.

İşte bu tür bir anlayış ile hareket eden devletlerin kendi çıkarları için her türlü eylemi, yapıp-etmeyi meşru gördüklerine ve uygulamaktan çekinmediklerine tanık

²⁰⁹ a.g.m., s.92.

²¹⁰ Günay, Mustafa; “Barış Bir Ütopya mıdır?”, Kaygı Dergisi, UÜ Felsefe Dergisi, Bahar 2004, Bursa, Sayı: 3, s.70.

²¹¹ a.g.m., s.68.

oluyoruz. İnsanoğlu, insanlık tarihi boyunca öteki olarak görülene düzenlenen saldırıların tanıkları ve seyircileri konumundadır. İş öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, artık “bazı devletler dünyayı yalnızca kendi pazarı, şirketlerinin ya da ideolojisinin egemenlik alanı olarak görmektedir”.²¹² Gerçi bunun hatalı olduğunu söylemeyen ise yoktur. Fikir birliği varmış gibi görünse de uygulamalar yine de sorunludur.

Örneğin egemenlik sözcüğü, her birimiz için ilk çağrıştırdığı ‘halk veya halkın egemenliği’, ‘iktisadi egemenlik’, ‘siyasi egemenlik’ gibi bağlamlarında olumlu bir anlam taşır. Ancak ‘egemenlik kurma’, ‘hakimiyet altına alma’ ifadelerinde ise egemenlik sözcüğüne ilişkin olarak olumsuz bir anlam fark ederiz.²¹³ Egemenlik sözcüğünün kullanıldığı bağlam çerçevesinde olumlu ya da olumsuz bir anlam ifade edip etmediği üzerinde hemen hemen herkes hem fikir olabilse de uygulamalarda “egemenliğin hangi hedefe ulaşmak için istendiği”²¹⁴ noktasında etik temellere dayalı bir değerlendirmeden köşe bucak kaçıldığına da tanık oluruz. Peki neden?

Ötekiyi kendi kimliğini tanımlamada bir araç ve hatta bazen grubun değerleri uğruna yok edilmesi, egemenlik altına alınması gereken bir yabancı olarak görmek, egemenliğin hangi hedefe ulaşmak için istendiği noktasında yanlışlara götürebiliyor bizleri. Kısacası bu sorun bir kültür sorunudur. Kültür sözcüğüne ilişkin bir kavrama yanlışının adıdır.

Kimliğimize değişmez bir öz sağlamak adına öteki ile kurduğumuz bu sorunlu ilişki özellikle günümüzde etnik kimlikler bazında yaşattığı sorunlar çerçevesinde acilen aşılması gerekli bir sorundur. Her ne kadar uluslararası belgelerde etnik, dinsel ya da dilsel azınlıkların kendi kültürlerini yaşama, kendi dinlerinin gereğini uygulama ve kendi dillerini kullanma hakkı yadsınamaz denmekteyse de,²¹⁵ günümüz dünyasında tüm ülkelerin, bölgelerin ve halkların kültürlerine saygı duyulması, bunların korunmasına çalışılması ve diğer ülkelerin, bölgelerin ve halkların kültürel kimliklerine ayrıcalık gösterilmemesi konularının her birinde ciddi sorunlar yaşanmaktadır.

²¹² a.g.m., 72.

²¹³ İyi, Sevgi, “Egemenlik/Egemen Olma Sorunu ve Kişi”, Kaygı Dergisi, UÜ Felsefe Dergisi, Bahar 2004, Bursa, Sayı 3, s.33.

²¹⁴ a.g.m., s.35.

²¹⁵ Tepe, Harun, “Kimlik, Kimlikler ve İnsan Hakları”, s.96.

Esas olarak başkalarıyla paylaştığımız ya da paylaşmak istediğimiz kültürel değerlerimize insan haklarına dayalı olarak, çoğu zaman bu başlığın altına sığınarak saygı duyulmasını beklemekteyiz. Ancak bu saygı talebinde eksik bir yan vardır. Bu eksiklik kültürel haklar konusunda hazırlanmış belgelerde de gözden kaçırıldığından sorunları çözmeye onları işlevsizleştirmektedir. Kültürel haklarının sağlanmasını ya da korunmasını isteyen kişiler, bununla insan olarak olanaklarını geliştirebilmelerini sağlayan etkinlikleri –örneğin, sanat, bilim, felsefe vb. etkinlikleri- rahatça yapabilmeyi ya da bunlardan eşit olarak yararlanmayı, talep ediyor olabilecekleri gibi, kendi içinde yaşadıkları belli bir yerde ve zamanda varlığını sürdüren kültürün –belli bir grupta belirli bir süre geçerlilikte olan insan ve değerlilik anlayışının- tanınmasını talep ediyor da olabilirler.²¹⁶

Burada sorun şudur: Bir kimse ya da grup kendi kültürü olarak algıladığı insanı görme tarzını; tüm insanları böyle görmek istiyorum ve onlar da diğerlerine benim baktığım gibi baksınlar istiyorum, ayrıca bu talebime benim bir hakkım olarak bakılsın istiyorum; şeklinde şekillendirdiği bir taleple bize sunuyor olabilir.

Ne var ki, korunması istenen şeyin ne olduğunun, yani kültürel hak talebinin neye ilişkin bir talep olduğunun açık olması gerekiyor. “Eğer istenen şey bir kişinin insan olarak olanaklarını geliştirmesinin yolunu açacak bir şey –örneğin sürekli eğitim görme hakkı, sanat ve felsefeyle uğraşabilme hakkı ise o durumda bir temel insan hakkının korunması talebiyle karşı karşıyayız demektir”²¹⁷. Bu hakları korumak ya da kullanılmasını güvence altına almak, insan olmayı; insanın değerini korumak olacaktır.

Ancak korunması istenen şey çoğul anlamda kültüre ilişkin bir şey ise durum değişmektedir. Belirli bir kültüre, bir grubun kolektif kimliğini oluşturan şeyin korunmasına ilişkin olarak sorun oluşturan nokta, söz konusu kolektif kimliğin korunmasının kişinin insan olarak olanaklarını gerçekleştirmesine ne derece yardımcı olacağı, ne derece faydasının dokunacağı ile ilgilidir. Çünkü en basit ifadesiyle “bir kültüre saygı, o kültürün insan ve değerlilik anlayışına da saygı göstermek anlamına gelmektedir”²¹⁸. Öyleyse bir kültürün bu saygıyı hak edebilmesi için, o kültürün insan ve

²¹⁶ a.g.m., s.98.

²¹⁷ a.g.m., s.98.

²¹⁸ a.g.m., s.99.

değerlilik anlayışının, kişinin olanaklarını gerçekleştirmesine katkıda bulunan, bu olanakları geliştiren ve asla bu olanakların herhangi birini engelleyici hiçbir öge barındırmayan bir insan ve değerlilik anlayışı olması gerekir. Bunları gözetmeyen bir kültürün kültürel normlarının ise desteklenmesi doğru olmayacaktır.

Peki bunun ölçütü nedir? Yani bizler bir kültürün insana insanca muameleyi gözettiğini, onun kendini geliştirmesinin yolunu açıp açmadığını nasıl değerlendirebiliriz? Bu sorunun giderilebilmesinin tek yolu ise ‘çoğul anlamda kültürlerin tekil anlamda kültüre olan katkıları doğrultusunda değerlendirilmesinden’²¹⁹ geçmektedir. Yani çoğul anlamda kültürleri, insanın değerinin bilgisiyle ilişkisi içinde; kültürü “kişilere insan olarak olanaklarını geliştirebilmeyi sağlayan etkinliklerin tümü”²²⁰ açısından değerlendirmek gerekir.

O halde küreselleşmenin yol açtığı ya da tetiklediği etnik ve dinsel kimliklerin, yerellikleri öne çıkarma girişimlerinin, sözünü ettiğimiz kültürel değerlendirme tarzı ile değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu değerlendirme bizlere küreselleşmede, öne çıkma çabası gözetilen tüm yerel kültür, etnik ve dinsel kimliklerin hangilerinin insana çağımızda yaşadığı sorunları gidermede yardımcı olduğunun, hangilerinin onu daha da çıkmaza soktuğunun görülebilmesinde büyük faydaları olacaktır. Ayrıca bu; küreselleşmenin felsefeye yapılması gereken bir iş olduğunun da kanıtıdır. Aynı zamanda bu değerlendirme ile küreselleşmenin kültürel boyutunda pekçok kültürel yaklaşımın işin içine girerek; küreselleşme çabaları sergileyerek sorunlar doğurmasının önüne de geçilmiş olacaktır. Hatta eğer ‘dünya kenti’ ve ‘küresel yurttaşlık’ günün birinde söz konusu olacaksa, yine bunun içeriklerini ve bu amaçlara giden yolda gözetilmesi gereken değerleri bizlere sunabilecek olan tek disiplin felsefedir.

Örneğin günümüzde küreselleşmenin sağladığı küresel zeminde tartışma ve tüm insanlığa ulaşabilme fırsatını kullanan kişilerin ya da grupların kendilerini taşıdıkları farklı kimliklerden birisiyle nitelendirmelerinde, bu ya da şu kimliği öne çıkarmalarında her ne kadar ilk bakışta sorun yokmuş gibi görünse de, bu durum yaşadığımız çağda kimi sosyal ve siyasal sorunların çıkış noktasını oluşturuyor. Irkçılık ve köktendincilik iç savaşlara ya sebep olmakta ya da bunları körüklemektedir. Serbest Pazar Piyasası

²¹⁹ a.g.m. s. 99.

²²⁰ a.g.m., s.98.

İdeolojisinin dünyayı yalnızca ekonomik bağlamlarda ele alan ve insanın yüzünü unutan girişimlerde bulunması insan olmasının değerini sıfırlamaktadır. Bu sayılan görüş ve anlayışların sorun yaratma nedeni, insanı görme tarzlarındaki sorundan, kültür eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu ise günümüzde yaşanan kültür çatışmalarının sebebi olmakta, insanın olanaklarını geliştirecek etkinlik ürünlerinin, yapıtların ve eserlerin görmezlikten gelinmesine yol açmakta, bu eserlerin yakılmasına, yok edilmesine, unutulmaya yüz tutmasına neden olmaktadır.

Şayet bizler her grubun yaşama tarzının bir kültür olduğunu ve her birinin birer kültür olarak eşit değerde kabul edilip saygıyla karşılanmasını istersek, kültürlerin bu yanyana yaşamasını isteyen hoşgörülü tutumumuz, ‘tekil anlamda kültürü’ ‘çoğul anlamda kültürleri’ değerlendirmeyi göz ardı ettiği için, insana olanaklarını geliştirebilecek ve değerli bir yaşam sürme olanağını verecek ürün, yapıt, eser ve etkinlik sunmayan, aksine zarar veren insanı görme tarzlarını da kültür olarak görmemizi ve kabullenmemizi gündeme getirecektir.²²¹ Kısacası yapmamız gereken kendi kültürlerini yaşatma olanağına sahip olmak isteyen grup ve toplulukların taleplerini, insansal olanaklarını geliştirmelerine elverişli zemin hazırlayan resim, heykel, sanat, edebiyat, felsefe ve bilim yapma gibi etkinliklerde bulunma ve bunları yaşama fırsatı sağlayıp sağlamadığı yönünde değerlendirmektir.

Örnek olması için biz burada Batı kültürünü değerlendirelim. Bu örneğin seçilme nedeni Batı kültürünün, ülkemizde yapılan kültür tartışmalarında ‘Batılılaşmak’ ifadesi ile kendisine oldukça sık bir biçimde atıfta bulunulan bir kültür olmasıdır. Ülkemizde gerek siyasilerin politik girişimlerinde, gerekse halkın ‘Avrupalılaşmak’ isteminde kendisine yönelik bir beğenin sıkça dile getirilişinin temelinde Uygur’a göre; “Batı’yı batı yapan kültüre duyulan, yani bilinç, özgürlük, hak, kişi, toplumsal adalet, bilim, teknik, edebiyat, felsefe, sanat gibi kültür evrelerine Batı’nın verdiği önemin ve yüzyıllardır gösterdiği bakımın çekiciliği”²²² yatmaktadır. O halde bu çekiciliği yakalamak için sayılan etkinliklere aynı özenin ve bakımın diğer kültürler tarafından da gösterilmesi gerekiyor. Batılılaşmak budur. Yoksa sanıldığı gibi, ülkemizde de sıkça içine düşülen bir hata olarak, orada üretilen ürünleri satın almak, teknolojiyi olduğu gibi

²²¹ a.g.m., s.99.

²²² Uygur, Nermi; “İçerisiyle Batı’nın Kültür Dünyası”, s.79.

alıp kullanmak değildir. Uygur bu konuda şu yorumu yapmaktadır: “Eğer bir takım ürünlerin toplamı olsaydı kültür, Avrupalılaşmak isteyen bir ülke, parayı bastırıldığı gibi ürünü Avrupa’dan satın alıp aklınca işi bitirirdi. Oysa ki kültür satın alınmaz, o nesnelere oluşan bir şey değildir. Onu yaşatmak gerekir kendi halkına, insanlarına. Orada insana verilen olanakları ve değeri burada da vermekle olur o iş”.²²³ İşte bu nedenledir ki, Uygur, kültürün özü gereği aydınlanma olduğunu vurguluyor ve ekliyor; “daha doğrusu sözcüğün geniş anlamında ne denli aydınlanmacıysa o kültür, o denli kültür adı yaraşır ona.

Görüldüğü üzere çalışmanın başından bu yana gerek ekonomide, gerek siyasette, gerekse kültürde insanı gözden kaçıran, onu temele alarak iş görmeyen bir yapılanmanın varolduğu, bu durumun peşpeşe sorunlara yol açtığı, bu anlamda küreselleşmenin de bu kavramlara dair açık ve net bir bilince sahip olmaması nedeniyle, yaşanan sorunlara yalnızca küresel bir boyut kazandırmak dışında anlam taşımadığı ve amacından giderek uzaklaşan bir hâl aldığı ortaya kondu.

Bu bölümün başlığı olması dolayısıyla, kültürle ilgili sorunların giderilmesinde önerimiz, küreselleşmenin kültür alanında yarattığı küresel dönüşümlerin, bu dönüşümlerin yerelliklerle etkileşimlerinin ve bunun sonucunda ortaya çıkan yeniden yapılanma biçimlerinin anlamlandırılması olacaktır. Bu anlamlandırmanın ise; kültürlerarası etkileşimlerin yoğun olduğu böyle bir gündemde kültürler arası bir etiğin acilen iş başına çağırılması anlamına geldiğini ekleyelim.

Ancak en başta her insan teki olarak biz bireylerin, bize küreselleşmede “yeni” diye sunulan her şeyi; ekonomik bir uygulamayı, siyasi bir girişimi ya da kültürel bir sembolü değerlendirmeksizin kabullenmememizin can alıcı bir önemi var. Bu aynı zamanda uygulama ve girişimlere, insana yakışır bir uygulama ya da girişim değilse eğer, bir karşı duruş sergilemek anlamına geleceğinden, küreselleşmeye aldığı yolda insanca bir yüz kazandırmak için de anlamlı olacaktır.

İnsanların kendilerine sunulan her “yeni” şey karşısında gösterdikleri ezbere tutumlardan duyduğu rahatsızlığı “Ne Kitapsız, Ne Kedisiz” adlı eserinde dile getiren Karasu şöyle demektedir: “Yaşamları akıp giderken insanların neye ve nelere ‘yeni’

²²³ a.g.y., s.95.

dediği de ayrıca araştırılacak bir konu olabilir. Örneğin, yaşamımızda her şeyin (modaların, düşüncelerin, sanat yapıtlarının) yeni görüldüğü, yeni olduğu bir çağ vardır. Kişinin temel seçimlerini yapmağa başladığı bir çağdır bu, ama geçmiş üzerine bilgisi, görgüsü genellikle pek azdır o sırada. Yeni tanıdığı her şey 'yeni'dir, kendisine yeni diye tanıtılan her şey 'yeni'dir. Saltık yenilikler yağar üzerine gökyüzünden. Yeni 'yeni'lerin, eski 'yeni'leri akşamdan sabaha yerinden ettiği bir dönemdir bu.”²²⁴

Sorunu Karasu, geçmiş üzerine bilgisi, görgüsü zayıf olan insanın kendisine yeni diye sunulanı değerlendiremiyor olmasında bulmaktadır. Bunun yol açtığı sonuç ise, yeniler içinde ne oldum delisi olmaya giden bir kayboluş olmaktadır. Yeniler arasında yapılan seçimlerin ölçütlerinin değişmesi, insanın bu seçimi yapmada kendisine başvuracağı geçmiş üzerine bilgi ve görgü eksikliği, günümüzün insanına yeni inanç, değer ve davranışlar sunan popüler kültürün neden büyük ölçüde yüzeysel olarak tüketildiğine açıklık kazandırıyor. Kendisine sunulanı eleştirisiz evetleyen bir toplumun yaşayacağı sorun, sırf bu sebepten ötürü, çözümsüz ve daimi olma ihtimali taşır.

Bunu anlamak ve bir toplum için ne denli büyük bir sorun oluşturduğunu aydınlatmak için yerinde bir örnek vermek gerekir.

Ülkemizin varoluşunu kendisine borçlu olduğumuz Mustafa Kemal Atatürk, eğer içinde bulunduğu koşulları evetlemiş olsaydı ve o anda içinde yaşadığı toplumun insanı görme tarzını onaylasaydı, herhalde, günümüz Türkiye'sinin temellerini atmaya aklının ucundan bile geçirmezdi. Oysa O yaşadığı toplumun o anda kendisinde bulunduğu çeşitli, çoğu dini olan, insanı görme tarzlarının hiçbirini –çağdaş bir bakış açısı taşımadıkları için- onaylamamıştır. Nutuk'ta şöyle demektedir: “Bir takım şeyhlerin, dedelerin, seyitlerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve alın yazılarını ve canlarını falcıların, büyücülerin, üfürükçülerin, muskacıların ellerine bırakan insanlardan meydana gelmiş bir topluluğa uygar bir ulus gözüyle bakılabilir mi?”²²⁵

²²⁴ Karasu, Bilge; *Ne Kitapsız Ne Kedisiz*, Metis Edebiyat, İstanbul 2001, s.37.

²²⁵ Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*; Dil Derneği Yay., 1997, Ankara, s.304.

Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşanmakta olanın yanlışlığını görme becerisinde rol oynayan en büyük etmen, O'nun kültüre ilişkin olarak sahip olduğu çağcıl bilince ve kendisine sunulanı değerlendirme becerisine dayanır.

İnsan olan her kişinin, insanla ilgili hiçbir şeye kayıtsız kalma hakkı yoktur. Bu türden bir kişi sorumluluğunun oluşabilmesi ise ancak, insanın ruhunu işleyen değerlerle örülü bir kültür yaşantısı ile mümkündür. İnsanın ruhunu işleyen değerlerle örülü bir kültür yaşantısı ise ancak aydınlanmış bireylerce değerli kılınabilir, korunabilir. Bunun yolu da eğitimden geçiyor kuşkusuz.

Peki bir kültür nasıl çağdaş yapılabilir? Ne demektir çağdaş olma? Çağının gereğini yerine getirmiş olan çağdaş olarak anılır. Her ne kadar bu genel tespit çağdaş olmaya ilişkin önemli bir ipucu verse de yeterli değildir. Çünkü bu tespitte çağın gereğinin ne olduğu ve her çağda yapılması gerekenin, yapılması gerekli olanın neye göre belirleneceği açık değildir. Örneğin, Mustafa Kemal Atatürk'ün yukarıda alıntıladığımız tespitinin çağdaş olmasının nedeni, uygar bir ulusun nasıl olması gerektiği, uygar bir ulus için gerekli koşulların neler olduğu üzerine sahip olduğu açık fikirlilikten kaynaklanır. Öyle ki bu fikir, bir çağda insanlık için yapılması gerekli olanlarda, sonraki çağın da kendisine dayanak alabileceği, kendisini onun üzerine kurabileceği değerleri barındırmaktadır.

O halde bir toplumun uygar olabilmesi için, ilkin içinde bulunduğu koşulları değerlendirmek konusunda gözlerini örten moda gereği ya da o anın gereği olanları yapmaktan kaçınması gerekiyor. Bunun için ise kişi çıkarına, grup görüşlerine göre türetilen normlara dışarıdan bakabilmek gerekiyor. Aksi halde bu toplumda hiçbir birey çağın gereğini sorgulama ihtiyacı duymayacaktır. Mustafa Kemal'in girişimleriyle ve özellikle inkılaplarıyla oluşturmaya çalıştığı insanın insansal olanaklarını gerçekleştirmesine uygun bir zemin oluşturma isteği ile ilgili bir devlet ve toplum düzeni oluşturma gayreti, bu nedenle çağdaş bir tavidir.

Ancak işin tuhaf yanı teknolojik bakımdan da, ekonomik güç bakımından da, gelişmiş bir ülke ile aynı zamanı yaşıyor olmakla birlikte o ülkenin çağdaş olamıyor olmasıdır. Acaba bunun sebebi ne olabilir? Çünkü çağdaş olmak yalnızca sanayileşme ve teknik gelişme ile sınırlı bir durum değildir. 'Çağın gereği' olarak bahsedilen şey, insanın

değerine ilişkin bilgi ile bu bilgiye uygun gelen yapılması gerekenlerin belirlendiği bir gerekliliktir. O halde bir ülke sanayii, tekniği ve ekonomisi ile büyük başarılarla imza atmış ancak insanın değerinin bilgisi ile hareket ederek, her çağda ona daha nasıl kültür hizmeti sunabileceğine yönelik bir çaba sarf etmemiş ise, o ülkenin uygar bir ülke olduğunu söyleyemeyeceğiz demektir.

O halde kültürümüz de çağdaş olmalıdır. Çağdaş bir kültür hayatı süren bireylerden oluşan bir toplum ise çağın farkında ve çağın gereğini yerine getiren bireyler olarak her zaman ülkelerinin çağdaş bir ülke olmasını sağlayacaklardır.

4. BÖLÜM: KÜRESELLEŞME OLGUSUNA FELSEFÎ BAKIŞ

Bu tezin birçok yerinde küreselleşmenin kendisinin de ona ilişkin tanımlamaların da tartışmalı bir süreç olduğu hep vurgulandı. Aslında problemin kaynağını daha başlarda küreselleşme sözcüğünün çok anlamlılığında ve bunu “bir terminoloji söz dağarcığı içerisinde alelacele kalıba dökerek tüm çabalarımızı söylenen şey aracılığıyla düşünmeye”²²⁶ çalışmak yanlısında bulmuştuk.

Bu bölümde küreselleşme olgusuna felsefi bir bakış sergilenecektir. “Belirli bağlamlar içinde ‘nedir’ sorusunu iş edinen felsefenin varoluş nedeni dünyaya yönelmiş olan dilin anlamında derinleşme”dir.²²⁷ Bu bakımdan “felsefedeki ‘nedir’ kavramların anlamını sorar. Her felsefe sorusunda amaç, bir kavramın ya da kavram öbeğinin açıklanmasıdır. Anlamı sorma felsefe sorularının özelliğidir ve böylece felsefenin tümüyle dünyaya yönelmiş olan dilin anlamında derinleşmeyi başlatmak olduğu rahatlıkla söylenebilir”.²²⁸

Peki neden? Çünkü bir felsefe sorusu, basit bir meraktan ileri gelen, bunun ya da şunun adını merak eden, ya da o kavramın ne olduğunu, olduğu gibi düpedüz serimlenmesini talep eden bir soru değildir. En başta felsefe soruları ile yalnızca bir şey sorulmaz, o soruda aynı zamanda bir şaşma kendini ele verir. Soruyu soran kişinin şaşırmasının nedeni ise ele aldığı kavramla ilk kez haşır neşir olmasından ötürü değil, onu pek çok kez duymasına ve hakkında birçok şey söyleniyor olmasına rağmen, onun halen kendini açıkça gösterememiş olmasına duyduğu şaşkınlıktan dolayıdır. ‘Özgürlük nedir?’, ‘din nedir?’ ‘ideoloji nedir?’ gibi sorularda soruyu soranın amacı o sözcüğü yeni duymuş birinin öğrenmek istediği türden bir tanım değil, o sözcüğün tanımlanagelen

²²⁶ Heidegger, Martin, *Tekniğe Yönelik Soru*, Afa Yay., Çev: Doğan Özlem, İstanbul, 1997, s.48.

²²⁷ Uygur Nermi, *Felsefenin Çağrısı*, YKY Yay., İstanbul, 2001, s.27.

²²⁸ a.g.y., s.29.

anlamını deşmek ve bu anlamda o sözcüğün kullanışlarında doğru tavırlar sergilenip sergilenmediğini görmektir. Çünkü çoğu durumda bir kavramın kullanılışı, o kavramın asıl anlamı olmamaktadır. Bunun pek çok sebebi olabileceği gibi, ilk akla gelenler arasında, kavramı düşünme ihtiyacının duyulmaması, bu anlamda üstünkörü kullanımı ya da çıkara uygun içeriklendirilmesi sayılabilir.

Moda gibi görünen tüm yeni değerlendirmelere kritik bir bakış sergilemenin tek yolu felsefedir. Hele ki kendine muhalif ve taraftar oluşturmuş bir sözcük için. Muhakkaktır ki tüm sözcükler söz ettikleri şeyin varlığını gösterirler, fakat bunu görebilmek çoğu durumda sorunun başlı başına çözümü olamamaktadır. Küreselleşme diye bir şey vardır, ama nedir?

Bir kavrama felsefi bir tavırla yaklaştırmaya başladığımız anda kendimizi “işlediğimiz kavramın doğru kullanılışları bakımından ne olduğunu belirtmek, kavramın anlamlarına ilişkin doğruyu bulup göstermekle”²²⁹ görevlendirmiş bulunuruz. Gereğince düşünüldüğünde, yani küreselleşmenin yürütülme şeklinin baştan aşağı gözden geçirilmesi gerektiği düşünüldüğünde, bu kavramın doğru kullanılışını; onun kullanılışlarına bakarak bulup çıkarmayı amaç edinmiş çeşitli ekonomistlerin, düşünür ve uzmanların aktif olarak katıldığı bir tartışmanın sağlanması gerektiğine duyulan ihtiyaç kendini gösterir.

Ancak ne var ki, bazı durumlarda “kavram kullanışlarında doğruluk adına değişiklikler, değiştirmeler yapmak, bu yolda yeni yeni kullanışlar önermek”²³⁰ durumunda da kalabiliriz. Uygur şöyle devam etmektedir; “ancak bu önerilerin, kavram kullanışlarına ilişkin bu tekliflerin keyfe göre biçimlendiğini sanmak yanlış olur. Doğru kullanışlar, kılıkları bakımından felsefece de temellendirilmelidirler. İşte bu, kavram anlamlarının ne olduğunu çepeçevre betimlemekle olabilir”.²³¹ Düşünür, ‘Felsefenin Çağırısı’ adlı eserinde örnek olarak ‘bilinç nedir?’, ‘doğa yasası nedir?’, ‘özgürlük nedir?’, ‘bilgi nedir?’ gibi felsefece sorulmuş bazı soruları anımsatarak, bu sorularda merak edilenin, bizleri yoğun ve yorucu bir çaba ile, söz konusu kavramın hangi bağlamlarda doğru olarak kullanıldığını keşfetmeye sürüklediğini belirtir.

²²⁹ a.g.y., s.35.

²³⁰ a.g.y., s.35.

²³¹ a.g.y., s.35.

Soruda merak edilen şey; kendisi hakkında söylenenlerden hangisinde doğru şekilde vardır? Asıl soru ve sorun budur gerçekte. Daha başlarda “küreselleşmede küresel olan nedir?” sorusunu önemli bir soru olarak belirlemekle bunu amaçlamıştık. Küreselleşmede küresel olması gerekenin ise belki de başka bir şey olması gerekebileceğini söylemiştik.

Kavramlar dünyasında ‘olan’ ile ‘olması gereken’ arasında kesin bir ayırım yapmak zor bir iştir. Çünkü bu ayırımı yapması gereken insanı tarafsız ve mekanik bir eleman saymak mümkün değildir. Düşünen ve açıklamaya çalışan insan bu eylemine kaçınılmaz olarak kendini katmaktadır. Daha açık bir deyişle, her insan için; günlük çıkarlarına, moral değerlerine ya da daha önce kazanılmış entelektüel birikimine göre mutlaka bir ‘olması gereken’ ölçütü söz konusu olmaktadır.²³²

O halde, acaba yapmak istediğimiz, küreselleşmede küresel olanı ya da olması gerekeni söyleyen herkese kulak kabartarak, yapacağımız sentez sayesinde varacağımız yeni bir görüş ile varolan karmaşaya yeni bir öge daha eklemek midir, yoksa söylenenlerde, bağlamlarda bulduğumuzu, Uygur’un da dediği gibi, doğrunun yol göstereni olup olmadığı yönünde değerlendirmek midir?

Hemen hemen her sorunu çözmeye belli bir ölçütten yararlanmamız doğaldır. Örneğin, yeni bir ağız tadını daha önceki tatlarla kıyasta değerlendiririz ya da bir ülkenin lâikliğini o ülkenin kurumsallaşmasında herhangi bir dış etkenden etkilenip etkilenmediği ölçütü ile değerlendiririz. Birbirine çok uzak bu iki örnekte de aynı olan şey, ‘ağız tadı’ ve ‘lâiklik’ sözcüklerine ilişkin yapmış ve artık edinmekte olduğumuz senteze ilişkindir. Ne var ki ilki, doğamızın bizi halihazırda edinmek zorunda bıraktığı bir şeyle ilgili iken, ikincisi araştırma, bilme çabası gerektirmektedir. Peki küreselleşmede bu ölçüt ne olmalıdır? Küreselleşmenin dünya çapında küresel diye nitelenen birbirinden farklı pek çok konuda birçok boyutu içeren bir konu olması ve insan yaşamı ile olan sıkı bağı dolayısıyla ölçütümüzü, hiç lafı dolandırmadan söylemek gerekirse, insan hakları olarak belirlemeliyiz. İnsan ile bağı olan her konu, sırf bu bağı konuya kazandırdığı varolma tarzı sebebiyle, insanı koruyan bir içeriğe sahip olmak zorundadır. Küreselleşme sözcüğünün hangi bağlamlarda doğru kullanıldığını

²³² a.g.y., s.37.

görebilmek ve bu sayede küreselleşmenin yürütülme şeklini insana hizmet eden bir şekle büründürmek için kullanmamız gereken ölçütü, küreselleşmede küresel olmasını istediğimiz şeyi, insan hakları olarak belirleyeceğiz. O halde şu haliyle küreselleşme anlayışları insan haklarını gözetmekte midir, gözetmemekte midir? Bu soru; ‘küreselleşme gibi bir kavramın ölçütü ne olmalıdır?’, ‘bu kavram doğrunun yol göstereni olmayı başarmakta mıdır?’, küreselleşmede küresel olması gereken nedir?’ sorularının tümünü kendinde barındıran bir sorudur.

Ancak öncelikle mevcut çerçevelenmiş anlamlarıyla ‘küreselleşmenin’ bu haliyle istese de neden insan haklarını gözetemeyeceğini görmek gerekir. Sorun küreselleşmenin insan anlayışında yatmaktadır.

Bu çalışma, ‘*ekonomik yaşam*’ denilen şeyi, küreselleşme süreci boyunca “yaşamın insana yakışır bir biçimde yaşanmasının nesnel yollarını sağlama yolu”²³³ olarak görme gerekliliğinin ve yeniden yapılandırılması gerektiğinin altını çizmek istemektedir. Bu ise insan haklarının uygulanmasına da temel olabilecek bir “insan” anlayışının etik bir düzlemde belirlenmesi ile mümkündür. Aksi takdirde dünyadaki ekonomik yaşam ve koşulların daha iyi olması her zaman için kâr ve yatırımların sürekli büyümesi ve paranın para kazanması olarak algılanmaya devam edecektir.

Peki şu anda, küreselleşme kavramının mevcut çerçevesi bu haliyle, insanı nasıl görmektedir? Küreselleşme kavramında benimsenmiş olan insan anlayışı nedir?

4.1. Küreselleşme Olgusu ve İnsan

Açık bir dille söylemek gerekirse, pek çok iktisatçı ve ekonomistin piyasaların her tür toplumsal sorunu kendi kendine çözeceğine ve bu nedenle pazarda devlet müdahalesinin yanlış olduğuna, aksi takdirde bunun kişinin özgürlük alanına bir

²³³ Poulain, Jacques, “*Globalleşme Ortamında Yurttaş Hakları ve Uluslararası Demokrasi İçin İnsan Haklarının Antropolojik Sorunu*”, 50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünya’da İnsan Hakları, Haz: Ioanna Kuçuradi, Bülent Peker, Hacettepe Yay., Ankara, 1999, s.229.

müdahale olacağına yaptıkları vurgu; eşitsizlik, işsizlik ve kirlilik gibi devletin önemli bir rol oynamasını gerektiren meselelerin gün yüzüne çıkmasıyla iyice anlamsızlaşmıştır.

Küreselleşmenin, yani bugün artık kendisiyle iyice eşanlamlı bir biçimde kullanılan *serbest pazar piyasasının* kitlesel tüketim talebi pek çok örtük önermeye dayanmaktadır. Bunlardan en önemlisi küreselleşmenin, aslında görüldüğü haliyle piyasa fundamentalizminin insan anlayışının yaşadığı sorunda gizlidir.

Küreselleşmenin kültür, değerler ve ekonomik kalkınma kavramlarının içeriği üzerindeki rolü ilginç bir biçimde ulusal ve bölgesel tüm kültürler arasında gerilime yol açmıştır. Artık pek çok kültür, yok edilmek istendiğini ya da ulus kültürü bağlamında yozlaştırıldığını belirtmektedir. Tek bir dünyada yaşadığı bilincine varacak olan insanları bir dünya vatandaşı gibi hissetmeye götürmeyi amaçlayan küreselleşme, ne var ki özellikle serbest piyasa ekonomisinin ilke ve mekanizmalarıyla şekillenmiş bir kültür dünyasında insanın yerini bir anda sadece ve sadece “tüketici” sözcüğüne bırakmaktadır. Bu “tüketici kişi” modernliğe, spora, gelişmiş bilgisayarlara ve elektronik eşyaya, paraya özel ilgi gösteren bir kimlik ile tanımlanmaktadır.

Aslında ekonomik hayatın gerekli ve vazgeçilmez bir unsuru olan insan ve topluma dair anlayışlar ve yaklaşımlar ne var ki şimdilerde toplum yaşamının farklı alanlarında farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Bir yandan ekonomik hayatta tüketim tarzlarının ve yaşam biçimlerinin dünya ölçeğinde standartlaşması anlamına gelen kültürel küreselleşme, özellikle ‘kimlik’ ve ‘özgün’ olma sözcüklerinin içeriğini fazlasıyla değiştirmiştir. Siyasal tercihler, ekonomik konumlar ve refah düzeyleri farklı olan kimliklerin tümünde, tek türden varolan tüketim anlayışı tarzı bunun kanıtı olsa gerek. Artık kimlik tanımlarımızda, yaşam tarzı tercihlerimiz ve tüketim kalıplarımıza yansıyan yeni değerlerin, yani popüler kültürün yarattığı bu değerlerin büyük etkisi vardır. Popüler kültürde, kültür objeleri ve sembollerin pazarlanabilirlik oranlarının değer kazanması ‘kültür hayatı’ denilen olgunun içeriğini iyice bulanıklaştırmıştır.

Popüler kültür ve serbest piyasa ideolojisinin insana bakışını belirleyen unsurda, bireyin özerk, akılcı, becerikli ve aç gözlü olarak nitelendiği ortak bir insan anlayışının rolü büyüktür. Öyle ki “evrensel insan hakları ve gereksinimleri ile bireyin kendi kaderini belirleme özgürlüğüne ilişkin bütün iddiaların ardında bireyin akılcı, özerk, aç

gözlü ve rekabetçi olarak nitelendiği bir antropoloji rol oynamakta ve piyasa dili bu antropolojiyi pekiştirmektedir”.²³⁴

Bu insan anlayışında şaşırtıcı olan şey insanın kendi kaderini belirleme özgürlüğünü piyasa dilinin şekillendiriyor olmasıdır. Genişleyen pazarlar, rekabet üstünlüğü, maliyet etkinliği, azami kazanç, asgari maliyet, kârlılık terimleriyle tanımlanmış bir dünya ekonomisinde, ekonomik yaşamı; “yaşamı insana yakışır bir biçimde yaşama olanağını oluşturan, maddi (nesnel) koşulların oluşturulması” şeklinde tanımlamanın yolu iyiden iyiye tıkanmaktadır. Bu açıdan ekonomi, ‘insan’a yabancılaşarak bir disiplin olarak kendini, insanın varlık nedenini ve varlıktaki özel yerini gözetmeyen bir içeriğe sokmaktadır. Bunun en büyük nedeni ise serbest pazar ekonomisinin insanların pazarda etkinlik gösterme olanaklarını, onun özgürlüğü olarak niteleyen bir insan anlayışıyla iş görmesinden kaynaklanmaktadır.

Burada günümüz dünyasında piyasa kültürü denilen olgunun insanın yaşam tarzını ve hayata bakışını nasıl biçimlendirdiği üzerinde düşünmek, kanımca serbest piyasa ideolojisinin insan anlayışını daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Piyasa ekonomisi yalnızca terminolojisi ile dahi, toplumda yaşayan her bireyin kimliklerinin ve eylemlerinin çerçevesini çizer. Tüketim mallarında, siyasal ideoloji tercihlerinde, dinsel yaşamlarında dahi kendilerine sunulan seçme özgürlüğü ve çeşitli alternatifler sebebi ile, bireyler bu sayılanların her birinde rekabete çağrılmakta ve bu şekilde bu alternatiflerin kendisi kimlik ve eylemlerin ana belirleyicileri olmaktadır.

Burada kanımca piyasa dilinin daha başta, insana yaklaşımı açısından onu pragmatik, aç gözlü ve kendini gözetken kişiler olarak varsayması kabulünde, başka bir ifade ile özellikle özgürlük sözcüğü altında örtük bir biçimde dile getirilen insana ilişkin bu kabulde, insan öncelikle işlevseldir ve tüketicidir. Tüketici ise seçme özgürlüğünü tüm özgürlüklerin önünde sayan, asla eski teknolojiye razı olmayan biridir ve şirketler ya da hükümetler asla onlara gerekenin en iyisini sunamamaktadırlar. Bu nedenle küreselleşme savunucuları küreselleşmenin kaçınılmaz bir süreç olmasının ve dünyayı hızla değiştirmesinin ana nedenini de talepleri tükenmek bilmeyen bu insanın, daha doğrusu tüketicinin varlığında bulmak gerektiğini vurgulamaktadırlar. Çünkü tüketici,

²³⁴ Berger, Peter L., Huntington Samuel P, *Bir Küre Binbir Küreselleşme*, s..347.

kimlik arayışında olan bir birey olarak, tükettikleri ve tüketme şekliyle kendine bir kişilik yaratmaktadır. Bu yaşam tarzında insanlar her nedense bir marka, bir hizmet ve aynı eğlenme biçimleriyle şekillenmiş birbirine çok benzeyen kimlikleri tercih etmektedirler. ‘Salaş’, ‘cool’ gibi tarif edilen bu tarz kimliklerde saç, giyim, gidilen yerler ve dinlenen müziklerde tek tiplilik oldukça net bir biçimde fark edilmektedir. Özellikle genç insanlar üzerinde etkisi büyük olan bu yaşam tarzı şirket politikalarında azımsanmayacak ölçüde de belirleyici olmaktadır.

Görünen odur ki, bir markayı, bir hizmeti bazı mesajlar aracılığıyla yalnızca tüm insanlar tarafından aynı biçimde tüketilecek bir konuma taşımış olmak, küreselleştirmiş olmak şeklinde algılanmaktadır ve bu ÇUŞ’ların arzusu gibidir. Burada şirketlerin politikalarında evrensel haklar ve gereksinimlere ahlâkî göndermelerde bulunmak yoluyla aslında kendi marka ve kurumsal kimliklerini yerlileştirme çabalarına gitmeleri bir ipucu olarak görülmelidir. Tam da burada devreye giren ‘çok kültürlülük’ terimi bu açıdan piyasa mantığına çok uygun düşmektedir. Çünkü herhangi bir çokuluslu şirket başarıya ulaşmak için “küresel odaklı ve yerel uygulamalı”²³⁵ davranmak zorundadır. Coca-Cola’nın iftar sofralarına ve maden ocaklarına misafir olması, McDonalds’ın Türk ağız tadına yönelik özel hamburger menüsü ve yalnızca ülkemize has üretilen yabancı markaların özel baharatlı cipsleri bu açıdan değerlendirilmelidir.

Gerçi burada bu uygulamaların yanlışlığının vurgulanması gibi bir gaye güdülmemektedir. Daha ziyade burada dünyaya ve insana ilişkin algılamaların ve özellikle kültür kavramının tüketici profili çerçevesinde şekillendiriliyor olmasına dikkat çekilmek istenmektedir. Burada küresel bir şirket olan Nike Sportswear’ın başkan yardımcısı Steve Wheeler’a kulak vermek yerinde olacaktır.

Nike başkan yardımcısının gerek insanların, gerek bilginin sürekli olarak sınırların ötesine geçmekte olduğuna işaret ederek, bunun sonucunda “ulusal sınırları umursamayacak kişilerin yalnızca politikacılar olacağını”²³⁶ belirtmesi, yukarıda belirtilen tüketici profilinin şekillendirdiği bir dünya algılamasının yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu tür bir algılamının temelinde ise bireylerin tüketici olarak güçlendirilen profili ve insanların imajlara olan eğilimi dolayısıyla kendiliğinden

²³⁵ Berger, Peter L., Huntington, Samuel P. ,“*Bir Küre Binbir Küreselleşme*”, s.351.

²³⁶ a.g.y., s.312.

oluşmuş milyarlarca insanı bir arada düşünen sanal bir topluluğun varlığını kabul eden bir tasarım bulunmaktadır. Şirketler bu sanal topluluktaki her birey ile daha doğrusu tüketici ile olan ilişkisini bazı hizmetler aracılığıyla dolaylı olarak değil, doğrudan kurmaktadır. Öyle ki, şirketler bu ilişkinin kendilerine olan etkisini şu şekilde dile getirmektedirler. “Ne üreteceğimizi, ne kadar üreteceğimizi ve temelde çabalarımız karşılığında kaç para alacağımızı sağlayan tüketicidir”.²³⁷

Nike başkan yardımcısı artık şirketlerin kültürlerin doğasını değiştirebilme becerilerini kendi başarılarının ölçütü olarak gördüklerini belirtmektedir. Bunu gerçekleştirmenin yolunu ise “küreselleşmenin ödüllendirdiği ve ödüllendirmediği değerler”²³⁸ bakımından anlamaya çalışmanın gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Gerçekten de ancak bu sayede küreselleşmenin pazarların serbestleştirilmesi, yabancı sermaye yatırımlarını çekmek ve kolaylaştırmak için gerekli altyapının oluşturulmasını ödüllendirdiği anlaşılabilir.

Görüldüğü gibi küreselleşmenin bir şirket gözünde değeri onun insan ile olan bağında sağladığı faydalara ilişkin olarak ekonomik bağlamlarda şekillendirilmektedir. Ekonomik bağlamda bu tarzda şekillendirilmiş bir insan anlayışının ise doğal olarak kültür ve devlet bağlamlarında da insana bakışı aynı düzlemde yapılandırması şaşırtıcı değildir. Burada Nike başkan yardımcısının şu sözleri oldukça açıklayıcı görünmektedir. “Biz markayı hep bir insan olarak betimleriz. Peki bu insan kimdir? Birlikte takılmaktan en fazla hoşlandığınız insandır. Bu insanlar her şeyden önce eğlenceli, komik olacaktır. Söylenmesi gerektiğini düşündüğünüz şeyleri söyleyeceklerdir. Takım oyuncusu olacaklardır, ortadaki topu almak için ellerinden geleni yapacaklardır. Dolayısıyla, bizim asıl yapmaya çalıştığımız bir kişilik yaratmaktadır. Bu bir marka yaratmaktan çok, bir insan yaratmaya benzer.”²³⁹

Bir markayı tanımlamak için insan kavramıyla kurduğu benzetmeyi kullanan Nike başkan yardımcısı sözlerini şu şekilde sonlandırmaktadır. “Biz yalnızca insanlara,

²³⁷ a.g.y., s.353.

²³⁸ a.g.y., s.358.

²³⁹ a.g.y., s.358.

bireylere kendi ülkelerinde, kendi hükümetlerinde etkili olmayı öğretiyoruz. Bunun nasıl bir tehdit oluşturabileceğini anlamıyorum”.²⁴⁰

Bu tespitler doğrultusunda şirketlerin küreselleşmede oynadıkları rol konusunda ve dünyayı algılayışlarında karışık duygular içinde oldukları söylenebilir. Bireyin, rasyonel, rekabetçi ve aç gözlü bir toplumsal aktör olarak kavramlaştırılması yoluyla bireye yukarıda bahsedilen türde bir yaşam tarzı ve kimlik kazandırma çabası içinde bulunan şirketlerin bu amaç doğrultusunda hareket ederek mesajlarını ve ürünlerini yerele ulaştırma çabasını sarf etmeleri, bir önceki bölümde işlediğimiz gibi kültür tartışmalarının da ana nedeni olmaktadır.

Ne var ki bu sürecin en incitici yanı, gerek şirket çalışmalarında gerek küreselleşmenin hükümet ayağında bu gayretlerin geniş anlamda insancıl bir düşünceyle yapıldığına olan samimi inançtır. Şirketlerin hedeflerini belirledikleri çalışma planlarında telaffuz edilen misyon sözcüğünün genel olarak insanın ticaret, eğlence, eğitim ya da din olsun her alanda ihtiyaç duyduğu gereksinimlerini gidermek ile bir tutulduğu düşünüldüğünde, küreselleştiricilerin* yaratmakta oldukları dünya konusunda ahlâkî bir masumiyeti de gönül rahatlığı içinde taşıyabildikleri söylenebilir.

Küreselleşme ile daha sık duymaya başladığımız ‘küresel yurttaş’, ‘dünya vatandaşı’, ‘kozmopolitlik’ gibi kavramların temelini bu tür bir insan tasarımının oluşturuyor olması, bunlar gerçekleşecek idiyeler dahi, dünya kenti olgusunun artık etik bağlılıklar açısından uygar, evrenselci yaklaşımlar sergiler bir biçimde yapılandırılması yönünde sarf edilecek çabaların varolabileceği düşüncesini iyiden iyiye kuşkulu bir hale getirmiştir. Elbetteki bu tür bir insan anlayışının küreselleşmede rol oynuyor oluşunun temelinde bulunan felsefî bakış, liberal toplum kuramlarından kaynaklanmaktadır.

Özellikle kapitalizmi doğal bir süreç olarak tasvir eden Adam Smith’e göre, onun deyimiyle, “insanlığın çıkarı” olarak görülebilecek olan ve 19 yy. da dini değerlerin cazibesini yitirmesiyle daha da hızlanmış bulunan uzlaşımçı burjuva ahlâkî,²⁴¹ bir bireye eskiden beri varolan ahlâkî normların zorlayıcılığında bağımsız, keyfi seçimlerine

²⁴⁰ a.g.y., s.361.

* Küreselleştirici: Bu ifade daha çok, Çok Uluslu Şirketlerden belli başlı bazılarını ve özellikle Amerika Birleşik Devletlerini kasıtlı kullanılmaktadır. Bkz. s.16

²⁴¹ West, David, *Küreselleşme Felsefesine Giriş*; çev: Ahmet Cevizci, Paradigma Yay., İstanbul, 1998, s.176.

olanak tanıyan evrensel bir ahlâk özgürlüğü kazandıracak olan serbest pazar düşüncesinin temelini atmıştır. Habermas'ın “sahte evrensellik” olarak belirlediği bu evrensel söylem, Marx'ın da değindiği burjuvanın evrensel özgürlük idealinin içeriğini oluşturur ve şaşırtıcıdır ki Marx'a göre bu söylem kendini özgürleşmiş bir toplum yolunda ilerleme çabası olarak görür.²⁴²

Serbest Pazar ideolojisinin şirket, hükümet ve insan bağlamında ortaya çıkardığı insan tasarımının evrensel bir boyut taşıyabileceğinin düşünülmesi ve bunun bazı felsefi düşüncelerde “evrensel bir ahlak özgürlüğü” söylemi ile yankı bulması, dünya kenti tasarımlarının yapılageldiği insanlık tarihi boyunca varlığını koruyan bir bakış açısıdır aslında. Bu tarz bir bakış açısına bir diğer örnek ise liberal düşüncenin farklı versiyonlarından birini savunmuş olan Levi Strauss'a aittir. Levi Strauss'un tüm kültürlerin temel bir birliği olduğu türünden spesifik evrenselcilik iddiasına göre, insan toplumlarıyla kültürlerde görülen yapı çeşitliliklerinin, insanlığa bir bütün olacak şekilde ortak bir paydada sunulabileceği düşüncesinin gösterilebilmesi mümkündür. Bunun gerçekleşmesi ise tabiki insanların aynı şeyi düşünmelerini sağlamak ya da bunu iddia etmekten daha çok, nasıl düşüneceklerini belirleyen bir doğa görüşünü ve bu doğanın oluşturduğu bir insan tasarımını onlara anlatmakla mümkün olacaktır. Yine aynı şekilde Foucault'nun iktidar ve bilgi ekseninde yaşanan bazı gelişmelerin bizleri yeni bir insan anlayışına teşvik ettiğini belirttiği *Disiplin ve Ceza (Discipline and Punish)* adlı yapıtında bahsettiği özel türden bir insan bilgisi ile bizler artık, hem bireyle ilgili olan analitik bir çerçeveye sahibiz, hem de bu çerçeve globelleştirilebilir bir yapılanmanın mümkün olabileceğini açıkça olanaklı kılar. Foucault'ya göre bu insan bilgisinin kendilerinden edinilebileceği disiplinlerden olan iktisat, demografi, salgın hastalıklar bilimi ve nihayet sosyoloji küreselleştirici bilimlerdir ve bu bilimler devletin sağlığı, geleceği ve ekonomik büyümesini hızlandırır. İnsanın bir bilgi nesnesine dönüştüğü bilimsellik statüsünde iş gören disiplinler olan tıp, psikiyatri, psikanaliz ve eğitim disiplinleri ise insanı bireyleştiren bir özellik taşımaktadırlar. Yine de Foucault'nun iktidar yorumunun da temelini oluşturan bu disiplinler insan anlayışı, insanın dünya vatandaşı gibi hissetmesi

²⁴² a.g.y., s.244.

olgusuna pek değinmemektedir. Foucault daha çok insanların bu disiplinler sayesinde zamanla globalleşmiş bireyler olmasının mümkün olduğunu vurgulamıştır.²⁴³

Diğer taraftan *Sosyal Araştırmalar Enstitüsü** olarak anılan bir düşünce topluluğuna bağlı bazı teorisyenlere göre insanın bir dünya vatandaşı gibi hissetmesi düşüncesi oldukça tuhaf bir konudur. Çünkü bu düşünürlere göre kitle kültürü olarak adlandırılabilir olan bir kültürün bu durumu bir tür kapitalist örgütlenişi akla getirmektedir ve sermayenin ihtiyaçlarından daha çok kitlelerin ihtiyaçlarına hizmet ettiği için de kitle kültürü olmaktan ziyade, kültür endüstrisinden söz etmeyi zorunlu kılar.²⁴⁴ Kültür endüstrisi demek gerekir çünkü, burada kitleler bir iktisat formülünde bir hesaplama objesidirler. Bu açıdan kültür endüstrisi bireyin kapitalizme uyumunu kolaylaştıran bir projedir sadece. Keza western filmlerinin standart kurguları, önceden hazırlanmış gülüşlerle dublajlanan komedi dizilerinin tüm izleyicilerden aynı tepkiyi alma çabası bir tür standardizasyon amacı taşımaktadırlar. Astroloji dahi kaderciliği pekiştirerek tüm insanlarda hayata bakışı aynılaştırma amacı güder. Popüler müzik dikkat çeken dizeleri herkese belletebildiği ölçüde başarılı olduğu ölçütünden hareket eder. Tüm bunlar aynı zamanda toplumdan ve kişiden, zamanla, kendini denetleme ve bir şeylere karşı çıkma, eleştirme yetisini de elinden alır.

Bu kişi özgür olduğunu sanmaktadır. Ancak onun aynı şeyin farklı versiyonları üzerinden yaptığı seçimlerin tümü aynı amaca hizmet eder ve tüketici, yaptığı tercihle özgür gibi görünür. Bu durumu “baskıcı hoşgörü” olarak niteleyen Adorno’ya göre liberal kapitalizm tarafından çok övülen bu tür özgürlükler kamusal alanın eleştiriselliğini manipüle etme amacı taşırlar. Adorno ile aynı düşünce ekseninde yer alan bir düşünür olan Marcuse’ye göre “Devlet ve medya tarafından oyalanan ve yola getirilen bir birey artık sadece egemen düzenin bir yansımasıdır. O artık bağımsız eleştiri ya da muhalefet kaynağı değildir”.²⁴⁵ Böylece toplum, kitle için üretilmiş eğlenceye bayağı biçimde bağlı, aşırı kendini beğenmiş ve felsefesi, sosyolojisi pozitivist bir çerçevede, söz hakkı bulunmayan silahsızlandırılmış bir hal alacaktır.

²⁴³ a.g.y., s.240.

* ‘Sosyal Araştırmalar Enstitüsü’ düşünce topluluğu “The Culture Industry” adlı Adorno’ya ait bir eserde anılmaktadır.

²⁴⁴ a.g.y., s.95.

²⁴⁵ a.g.y., s.97.

Hegel'e göre, onun sözleriyle söyleyecek olursak, kapitalizmin yükselişiyile birlikte giderek önem kazanan bireysel çıkarın hakim olduğu rekabete dayalı pazar ilişkilerinin çatıştığı böyle bir toplumda tam bir insan varoluşu için yeterli bir temel yoktur.²⁴⁶ Sorunun çözümü Hegel için sivil toplum ve politik alanı kapsayan kompleks bir bütün olan devlet tarafından aşılabilir. Marx için ise devlet artık kapitalist sınıfın çıkarlarının bir aracı olduğundan sorunu devlet kanalıyla değil, ideoloji kanalıyla çözmek gereklidir.

Neo-liberal iktisatçılar ise tüm bu eleştirilerin kapitalizmi çok büyük bir dönüşüme uğratmadan giderilebileceğini düşünmüşlerdir. Liberalizm, bireyin her tür dış müdahaleden bağımsız olan "özel bir alan"ı olduğunu savunmuştur. Bu öğeler doğrultusunda insanın özgürleşme haklarını dile getirdiğini düşünen liberalizm; yapılması gerekeni sadece insanı doğal haliyle görmeye başlamaktan, üreten ve tüketen bir varlık olduğunu hatırlamaktan ibaret olduğunu belirtmiştir.

Görüldüğü gibi insan kavramı gerek liberalizmin bakış açısında, gerekse ona eleştiri yönelten bakış açılarında ya sorunlu ya da eksik görünmektedir. Özetle verilmiş bu düşüncelerde anlaşılan odur ki insanın ya üreten-tüketen bir varlık, ya bir birey, ya da yalnızca bir kültür varlığı olarak görülmesi ile, onun bütünüyle gözönünde bulundurulmasının yolu gözden kaçmıştır. Acaba insanı her yönüyle, bir birey olarak, üreten, tüketen bir varlık olarak, bir kültürün sahibi ve kültür yaratan bir varlık olarak, pekçok disiplini oluşturmuş biri olarak ama disipliner olmayan bir bakış açısıyla, yani bütünüyle görmek, bütünü adına konuşmak mümkün değil midir? Bunun olanaklı olup olmadığını görebilmek amacıyla insanı, onu araştırma sorusu olarak ele almış ve insan felsefesinde önemli bir yer edinmiş kimi filozofların getirdikleri ve sağladıkları birikimleriyle oluşmuş olan ve insanı onun başarılarıyla anlamlandırmaya çalışan bir bakış açısına, yani felsefi antropolojiye yönelmek yararlı olacaktır.

4.2. Felsefî Antropoloji Açısından İnsan

²⁴⁶ Konigson, Marie Jeanne, "*Hegel, Adam Smith ve Diderot*", Hegel ve Aydınlanma Yüzyılı, Cem Yayınevi, çev: Hüseyin Portakal, İstanbul, 2002, s.59.

“İnsan nedir?” sorusunu cevaplamaya çalışan pek çok disiplinin varlığı açıktır. Kendi varoluşunun anlamını merak etmek gibi önemli bir özelliği olan insanın kendini tanıma yolunda biyoloji, psikoloji, çevre şartlarını dikkate alan sosyoloji ya da gelişmesini diğer canlılarla kıyasta arayan pekçok disiplini oluşturduğunu biliyoruz. Ne var ki, tüm bu disiplinlerde gözden kaçırılan bir husus her zaman için mevcuttur. O da bu disiplinlerin inceleme alanını belirlerken insana dair bir kesitten, onun bir bölümünden bahsediyor olmasıdır.

Bu soruyu ele alan bir diğer disiplin ise insana dair söyleyeceklerini ve gözlemlerini keskin gözleriyle yapmış olan değerli pekçok filozofun biriktirdikleriyle oluşmuş olan, insanı onun ürettikleri, başarıları ve yaşamının tüm unsurlarıyla ele alan felsefi antropolojidir.* Felsefi Antropolojinin görevi, insan başarılarının insanın yapısından nasıl olup ta çıktığını göstermektir. Felsefi Antropoloji insan başarılarının anlamını, bunu yöneten ilkeleri, anlam yaratan bir varlık olarak insanın varlığa katkısını ve onun kosmostaki yerini sorgulayan bir disiplindir.

İnsan sanat, teknik, bilim, felsefe, siyaset yapma gibi pek çok başarının yaratıcısı ve bu başarıların devamını sağlaması anlamında da taşıyıcısıdır.²⁴⁷ Ancak bu başarılar ile insan varlığı arasındaki ilişki tek taraflı, yani ‘başarıları yaratan insandır’ şeklinde özetlenebilecek bir ilişki değildir. Aynı zamanda bu başarılar insanın varoluşunun anlamı, “varlığının dayandığı koşullardır”²⁴⁸ da. Bu ilişkinin bir diğer boyutu ise insanın yarattığı bu başarıların anlamına ilişkin kesintisiz sürdürdüğü bir sorgulama sürecinin varlığıdır. İşte insanı diğer canlılar içinde özel bir yere sahip kılan en önemli özelliği de budur. Yani onun “sanat nedir?”, “teknik nedir?” gibi kendi başarılarına ilişkin sorgulamalarının yanı sıra “insan nedir?” şeklinde kendini merak eden sorular sorma becerisidir de aynı zamanda. Bu gibi insana ait pek çok boyutu bir arada bulunduran ve tümüne bütüncül bir bakış sergilemeye çalışan felsefi antropoloji, insanı parçalamadan, onu anlama çabasında ontolojik bir bakışı tercih ederek hareket eder.

*Burada ‘felsefi antropoloji’ derken öncelikli olarak Takiyettin Mengüşoğlu’nun ontolojik temellere dayalı insan felsefesi (antropoloji anlayışı) kastedilmekle birlikte, bunun tarihsel arka planı Kant’tan Scheller’e uzanan bir birikimi ifade etmektedir.

²⁴⁷ Mengüşoğlu, Takiyettin, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992, s.253.

²⁴⁸ a.g.y., s.253.

“Ontolojinin sağladığı bilgiler ışığında insan en başta bio-psişik, ontik, somut bir bütündür”.²⁴⁹ Bu görüş insanın varlık yapısının anlamını onun başarılarında, yani yapıp etmelerinde görmeye çalışır. Temelini insanın varlık yapısında bulan bu başarılar, aynı zamanda insanın varolmasını sağlayan ve bunu sürdüren temelleri de oluştururlar. Bu nedenle bu başarıları varlık koşulları olarak adlandırmak uygun olacaktır.

Mengüşoğlu “Felsefeye Giriş” adlı eserinde insanın varlığına bütüncül bir bakışı sağlayabilmek için üç fenomeni, insanın yapıp-etmelerini, ölümlü oluşunu ve dil fenomenini dikkate almak gerektiğini belirtir. Düşünürün burada yapıp-etmeler olarak ifade ettiği öğeler ise, insanın her neredeyse orada gerçekleştirdiği bilgi, sanat, teknik, değer dünyası, inanç alanı gibi başarılarıdır. Aynı zamanda bunları gerçekleştirmesinin yanı sıra, insanın sosyal düzen kuran, çalışan, iş gören bir varlık olduğunu da belirler. İnsanın dil ve ölüm fenomenleri ise onun dünyadaki yerinin özelliğini belirleyen diğer unsurlardır. Anlam oluşturan dil ve öleceğini bilmek insanın başarılarının varolmasında ve anlamlılığında büyük paylara sahiptirler.²⁵⁰

Bu başarıların temelini Alman filozofu Max Scheler şöyle belirlemektedir: İnsanı insan yapan, insanı hayvandan özce ayıran, zekası ya da Aydınlanmanın iddia ettiği gibi yalnızca akli değildir. İnsanı insan yapan ilke, yaşam denilen her şeyin dışındadır; bu yaşama karşıt olan bir ilkedir. Yani insan ile hayvan arasındaki ozyapı farkı Geist’tan ileri gelir. İnsanın bir dünya bilincine sahip olması ile, çevresi tarafından belirlenen bir yaşamı olan hayvanlarda olduğu gibi bir kapalılık içinde olmaması bu nedendir. Geist, akli, sevgiyi, saygıyı, bu gibi duygu edimlerini ve en önemlisi belirli bir kavrama yolu olan ide bilgisini, neliği, kavramlaştırabilme yetisini içeren bir şeydir.²⁵¹ Bazı isteme edimlerini de içeren Geist’a her insan sahiptir ve insanın özgür olmasını işte bu özelliği sağlar.

Örneğin Scheler’e göre Geist’ın insanı insan yapan özelliklerinden biri olan ve onun kişi olmasında büyük pay sahibi olan sevgiyi ele alalım. “Sevgi, ona göre, insanları birbirine bağlar. Kendi içine çekilmiş ayrık kişi değil, dünyaya sevgi ile yönelen ve dayanışma ilkesini temel olarak alan insanların birbirine yardım ettiği bir toplulukla

²⁴⁹ a.g.y., s.257.

²⁵⁰ a.g.y., s.261.

²⁵¹ Akarsu, Bedia, “*İnsan Olma Sorunu*”, Türk Felsefe Araştırmalarında ve Üniversite Öğretiminde Alman Filozofları, “Türkiye Felsefe Kurumu Konferansları 1”, Ankara, 1986, s.33.

kendini bir duyan kişi, Scheler'e göre, ahlâksal bakımdan değerlidir. Böylece insan kendi içine çekilmiş bir varlık olmaktan çıkıp kendisi gibi olanlarla birlik kurar".²⁵² Kabul edilir ki insan başarılarında insanın dünyaya sevgi ile açılmasının payı göz ardı edilemezdir.

İnsanın dünyaya Geist'in sağladığı bu özellikler sayesinde, yani sevgi örneğinde olduğu türden açılımlar sergilemesi dolayısıyla özgürlük sahibidir. İnsanın özgürlüğü onun gerçeklikle kurduğu bağlarda gözlenebilir bir olgudur. Gerçeklikle kendine özgü bir biçimde bağ kurabilen insan ideleştirme adımı verdiğimiz bir eylem gerçekleştirmektedir. İnsanın ideleştirme yapabiliyor olmasının nedeni, nesne tarafından belirlenmiyor olması, algıladığı çevresinde bulunan her şeye ilişkin tepkilerini dizginleyebiliyor olması ya da serbest bırakabiliyor olması, bu anlamda kendi uyarılarını kontrol edebiliyor olması, kısacası diğer canlılar gibi çevresinin kendisine sunduğu ile belirlenmiyor olmasından kaynaklanmaktadır. İşte bu ideleştirme sayesinde insan, dünyanın yapısına dair bilgiyi dünyadaki tüm olup bitenden, tek tek örneklerden özetleyerek elde eder. Gerçekliği bu şekilde kavrayan insan bu kavrayışını ise sanatla, felsefe ile, teknik yaparak, bilim yaparak, ahlak ilkeleri belirleyerek dışa vurmaya başlar. Kısacası başarılarını sergilemeye başlar.

Scheler'in, insanı her zaman için bir toplum, bir kültür çevresi, bir çağ içinde incelemeye çalışması bu anlamda önemlidir. "Her çağın, her kültür çevresinin bireysel niteliğini (karakterini) gören Scheler, insanın mutlak insan idealini değil, her çağın kendine göre bir insan idealini gerçekleştirmesi gerektiğine inanır. Ama bu insan idealinin, çağlara, uluslara, toplumlara göre ne kadar değişirse değişsin, yine de ortak çizgileri vardır. Bu da bir kişi olabilen, bir kişiliği olan insandır."²⁵³

Max Scheler'in gerçekliği değerlendirebilen bir varlık olarak gördüğü insanı, tam da bu açıdan gerçekliği değerlendirmesi açısından yakalamaya çalışan, dolayısıyla insana doğa ile bağı aracılığıyla değil, insanlar arası ilişkilerinde ve kendi ürünleri, etkinlikleri ile ilişkisinde bakan bir başka Alman filozofu Nietzsche'dir. Ona göre "insan değer

²⁵² a.g.y., s.34.

²⁵³ Akarsu, Bedia, *Max Scheler'de İnsan Olma Sorunu*, Türk Felsefe Araştırmalarında Ve Üniversite Öğretiminde Alman Filozofları, TFK, Ankara, 1986, S.32.

yaratılan bir varlıktır”.²⁵⁴ Ancak her nedense değerli bir yaşam sürdürmek konusunda bir o kadar da başarısız kalabilmektedir. Nietzsche, çağına yönelik olarak insanın tüm etkinliklerinde sorunlar saptamaktadır. Din, siyaset, bilim, kültür, değerler ve daha pek çok etkinlik bakımından insan yaşamının bir bunalımda olduğuna vurgu yapmaktadır. Nietzsche bu konuda şunları söyler: “Dinin suları kabarıyor, arkalarında bataklıklar, suyu durgun göller bırakıyor, milletler düşmanca birbirlerinden ayrılıyor, birbirlerini parçalamak istiyor. Bilimler her ölçünün dışında, kör bir *laissez faire* anlayışından dağılıyor; kültürlü sınıflar ve devletler, son derece hor görülmeğe değer bir sermaye birikimiyle mesafe kat ediyor. Dünya, daha fazla dünya hiç olmamıştı, sevgi ve iyilikten daha yoksun hiç olmamıştı”.²⁵⁵ Çağının kültürünün elden kayıp gittiğini ve onun yerine baş tacı yapılan bilimin ise insana yabancılaştığını belirten Nietzsche’ye göre insan yaşamı tüm unsurlarıyla tükenmiş ve soysuzlaşmıştır. Ona göre tüm bu sorunların giderilebilmesi için ‘*insan* kavramını daha da genişletebilmenin ve onu daha da güzel bir biçimde gerçekleştirebilmenin önü açılmalıdır.’²⁵⁶ Nietzsche’nin yaşadığı çağın sorunları günümüz için de geçerliliğini sürdürmektedir. Yine onun bir benzetmesinde kullandığı gibi insan yaşamı “tıpkı kitapların gittikçe daha kalınlaştığı halde içeriklerinin cılızlaşması gibi”²⁵⁷ her yönüyle cılızlaşmış, içi boşalmıştır.

Shcheler’in insanın değerine ilişkin ortaya koyduğu felsefesinde, insanın kendisinin bilgisine sahip olması, yani reflexion yapması, bu sayede gerçeklikle ilgili kendine özgü bir biçimde bağ kurması, ama en önemlisi bağ kurduğu gerçekliği ideleştirmesi, yani gerçekliğin neliğini bilebilmesi ve bunun sonuçlarına evet ama özellikle hayvanlardan farklı olarak hayır diyebilmesinin bir sonucu olarak insana özgü olan bütün başarıların, düşünce ve değer dünyası adına tüm yaratıların insanı değerli bir varlık kılmış olduğu yönündeki tespitleri, Nietzsche’nin bizlere öğrettiklerinden anladığımız kadarıyla bir eksiklik yüzünden, insanın kendi elleriyle yarattığı bu başarıların, deyim yerindeyse bir sorunlar yumağına dönüştüğünü görmekteyiz. Bir eksiklik yüzünden bilimde, sanatta, felsefede, eğitimde, teknikte, siyasette insanların yüzü silinmeye başladı. Bu eksiklik, insanın yapıp-etmelerinin her birinde kendine yanlış

²⁵⁴ Mengüşoğlu, Takiyettin, *Kant ve Scheler’de İnsan Problemi*, s.285.

²⁵⁵ Kuçuradı, Ioanna, *Nietzsche ve İnsan*, TFK, Ankara, 1999, s.97.

²⁵⁶ Nietzsche, Friedrich, *Tarih Üzerine*, çev. Nejat Bozkurt, Say Yayınları, İstanbul, 1986, s. 76.

²⁵⁷ A. g. y., s. 139.

ilkeler edinmesine ve yanlış hedefler koymasına sebep oldu, zincirleme hatalar yapılmaya başlandı. Acaba neydi bu eksiklik? İnsanın insan için hedef koyan gücü istemesindeki eksikliği bu Nietzsche'ye göre. Eğitimde, bilimlerde, felsefede, sanatta, toplum bilimlerinde ve toplumda, siyasette yaşanan çöküntülerin sebebi işte budur. Kant'ın deyimiyle insanı amaç olarak değil araç olarak görme yanlışı, Heidegger'in deyimiyle "insanın yurtsuzluğu".

Peki buna sebep olan gelişme ne idi? Nietzsche'ye göre bu tutumun sebebi insana iki farklı değer biçen-her ikisi de insanların olanaklarını dengesiz bir biçimde değerlendiren dinci ve pozitivist insan anlayışlarının ürünü olan iki ahlakı kendinde barındıran ve bağdaştırmaya –boşuna bağdaştırmaya- çalışan pragmatizmin bugünkü görünümüdür.²⁵⁸ Bilimi, bilim yapma tutkusundan çok, üreteceği bilgi ya da ürünün pragmatik açıdan önemi ile yapan bilimci (bilim adamı denemez ona), felsefeyi yalnızca onun tarihini dizi dizi anlatmaya, öğretmeye çalışan ve onun nasıl yapılacağına değinmeyen aktarıcı (felsefeci denemez ona), ekonomiyi para kazanmanın kısa ve kârlı yolları olarak gören çıkarıcı (ekonomist denemez ona), toplumu gözlem ve deneylerle bilimsel olarak bazı hipotezlere ya da bir modele göre şekillendirebileceğini düşünen toplum mühendisi (sosyolog denemez ona); işte bu pragmatist yaklaşımın şekillendirdiği bakış açılarına sahiptirler.

Çöküntü içinde olmayan hiçbir bilgi, hiçbir etkinlik alanı yoktur artık ve en kötüsü modern toplum "artık fazlalıkları dışarı atacak gücü olmayan"²⁵⁹ bir toplumdur. "Çünkü bu toplumun bu disiplinlerin her birinde yenilenmeye gitmesi bu haliyle anlamsızdır. Elinden gelen tüm çabayı harcarsa da boştur. Buradaki eksik ise bu toplumun değerler sistemindeki çöküşten kaynaklanmaktadır". 'Böyle eğitim mi olur?', 'Bilim terör estiriyor!', 'Bizim neden bir felsefemiz yok?' 'Toplumda şiddet yayılıyor!', 'Hukuk beni neden korumuyor?', 'Ekonomi yine krize girdi!' şeklindeki serzenişlerde bulunulmaya başlandığı anda, o toplumda insanlar nelere hayır demeleri gerektiğini-çoğunlukla rahatsız olmaya başladıklarında- görebilmekte, ancak ellerinde avuçlarında evetleyebilecek hiçbir şey bulamamaktadırlar. Bu acizliği Nietzsche şöyle dile getirmektedir. "Hiçbir şey emin ayaklar üzerinde durmuyor, hiçbir şey kendine ciddi bir

²⁵⁸ Kuçuradi, İoanna, *Çağın Olayları Arasında*, Ayraç Yay., Ankara, 1997, s.19.

²⁵⁹ a.g.y., s.106.

şekilde inanmıyor; insan yarın için yaşıyor, çünkü öbür gün şüpheli. Yolumuzda her şey kaygan ve tehlikelidir, ayrıca bizi hâlâ taşıyan buz öylesine inceldi ki, eriten rüzgârın ılık, kokulu soluğunu hepimiz duyuyoruz. Bugün hala yürüdüğümüz yerde, çok geçmeden hiç kimse yürüyemeyecek.”²⁶⁰

O halde işe değerleri yeniden değerlendirmekten, onları yeniden var etmekten başlamak gerekiyor. Peki nasıl? Çağımızın insanı, eylem ve kararlarında öylesine boş bırakılmış bir haldedir ki onun için artık herşey yapılabilir. Liberal ekonomi, polis fonksiyonlarından ibaret bir devlet, serbest pazar, rekabet ve girişimciliğe yağdırılan övgüler, dünya gezegenini küresel kirlenmeden korumak adına alınacak önlemlerde bulunmadığı halde, insanlığı koruma misyonu adına nükleer silah barındırıyor iddiasıyla açılan ve açılmasına hazırlanılan savaşlar; derin devlet, mafya, çete ve kazanımlarını öven yayın ve yayımlar, dünya politikalarında seyreden çıkarıcı birliktelikler, yardımseverlik kılıfına büründürülmüş gövde gösterileri, etnik farklılıkları birbirine düşüren, kırdıran propagandalar, sönmek bilmeyen savaşlar; ilticalar, kaçakçılık, uyuşturucu trafiği, salgın hastalıklar, terör ve tümünde geçerli olmak kaydıyla insan hakları ihlalleri. Dünyanın bu şartlar altında küresel bir birliktelik yaşaması ne derece mümkündür? Şayet insanı ve onun değerlerini gözeten onun sorunlarına eğilen bir *aydınlanma* sağlanmazsa ve bunun başlıbaşına evrensel değerlerden oluşan bir kültür olduğu kafalarda açık bir hâl almazsa sorunun çözümü tek kelimeyle imkansızdır.

“Kendini yaşam, düşün, görünüş, istenç arasında bir uyum olarak açığa vuran”²⁶¹ ve üçüncü bölümde kendisine değindiğimiz bu kültür öyle bir kültürdür ki, bu kültürün sahibi her bir insan teki etik bir varoluş içindedir. Öyle ki bu insan, karşısındaki kişi âdil olmayan biri de olsa ona karşı âdil olmayı her zaman için birincil ödev sayan insandır. İkinci olarak bu kültürün sahibi her bir insan teki, insanları bilen ve eyleyen varlıklar olarak kabulü dahilinde onları amaçları doğrultusunda değerlendirmeyi ve “değer” i insanın dünyaya kattığı her şey olarak algılamayı gözeten biridir. Bu insan, kendi yapıp-etmelerinin belirleyicilerini evrensel olan etik değerlerde arar, eylemlerine kendi yaşadığı toplumun koyduğu yanlış içeriklendirilmiş ilkeleri belirleyici olarak seçmez. Çünkü bu kültür evrensel, yani insan olan herkes için geçerli olan değerlerle örülüdür ve yerel olan,

²⁶⁰ a.g.y., s.145.

²⁶¹ Nietzsche, *Tarih Üzerine*, s. 188.

bu anlamda özel belirlemeleri ölçüt almaz. Bunun hayat bulmasının tek yolu ise insanın insan olma bilincini edinme ve bu anlamda kişi olma sorumluluğu kazanma yönünde eğitilmesinden geçiyor. Bunun da tek yolu felsefe eğitimi olarak görünmektedir. Bu konuda Kuçuradi'nin şu tespiti açıklayıcı olacaktır.

“Ne var ki, çekilen sıkıntılar, çıkar yol aramaya ve bulmak istemeye götürebiliyorsa da, içinde bulunduğumuz koşullarda çıkar yol olarak önerilen yolun, ufukta şimdiden görülebilen yeni benzer sıkıntılara götürecektir bir yol değil de, daha umut verici bir yol olması için, birkaç çeşit felsefi bilginin (insan ve değer sorunlarına ilişkin bilginin) gerekli olduğu bilinci henüz yeterince –Felsefeye iş gördürecek kadar uyanmamıştır”.²⁶²

Kant'tan Hartmann'a uzanan çizgide tüm bu gelişmeleri dikkatle irdeleyen Takiyettin Mengüşoğlu bir bütün olarak insana bakmak için gerçeklikteki yapıp etmelerine ve yaratmalarına, başarılarına bakmanın doğru olacağını ifade eder. Mengüşoğlu bu şekilde, insanın gerçekleştirdiği etkinlikleri saptayarak, analizini yaparak doğrulanabilir, yanlışlanabilir bilgilerden oluşan bir antropoloji oluşturur ve insanı bütüncü bir bakış ile ele alan düşünür, bu sayede insanı tür olarak insana özgü etkinliklerinden yakalamaya çalışır. Kuçuradi, Mengüşoğlu için şöyle diyor: “Mengüşoğlu'nun bu analizlerinde, tür olarak insanın özellikleri olduğu kadar, tür olarak insanın olanaklarının da sergilendiğini görüyoruz. Böylece bu antropoloji, felsefenin insanla ilgili diğer alanlarındaki problemlere bakmada hareket noktası oluşturabiliyor”.²⁶³

Burada adı geçen düşünürlerin yapmaya çalıştıkları tür olarak insanın özelliklerinde insanın *olanaklarını* sergileme çabasıdır. Bu sayede de felsefi Antropoloji insanla ilgili tüm alanlara bir bakma tarzı oluşturmamızı sağlıyor. Yine bu bakma tarzı sayesinde ki bizler insan haklarının felsefi temellerinden birini ve en önemlisini keşfedebiliyoruz: “İnsanın bazı olanaklarının değerinin bilgisi ve bu olanakların birer hak olarak korunması gerekliliği”.²⁶⁴

Felsefi Antropolojinin insan kavramına dair yapılmış tüm tespitlerden faydalanarak ortaya koyduğu şudur: İnsan evrende kendine özgü yeri olan bir varlıktır ve bu

²⁶² Kuçuradi, İoanna, *Nietzsche ve İnsan*, s.150.

²⁶³ Kuçuradi, İoanna, “20.Yüzyıl Felsefi Antropolojisinde Takiyettin Mengüşoğlu'nun Yeri”, TFK, s.84.

²⁶⁴ Kuçuradi, İoanna, *Felsefe ve İnsan Hakları*, “*İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*”, Haz: İoanna Kuçuradi, Ankara, 1996, TFK, s.53.

durumundan dolayı onun *onurunun değerinin* her durumda ve koşulda gözetilmesi gereklidir. Onun sahip olduğu olanaklarını, yaratma eylemi aracılığıyla başarılarla dönüştürebilmesinin ise bazı koşulların gerçekleşmesine duyduğu ihtiyaç hemen hemen herkesçe açıktır. Ancak bu olanakların, bizim hayatımızı kolaylaştıran ya da anlamlandıran tüm başarıların temelinde bulunduğunu bilmek ve bu nedenle insan olanaklarının değerinin bilincinde olarak ve bu olanakları sırf bu değerleri dolayısıyla da birer hak olarak korumak gerektiğinin bilinci, yine de insan olan her kişinin sorumluluğu olarak belirememektedir.

Bunun sebebini ise, kanımca her şeyden önce her bir insan teki için insan olma bilincinin yanı sıra kişi olma sorumluluğunun da karşımıza çok net bir biçimde ödev olarak çıktığını fark edemiyor olmamızda aramak gerekiyor. Adaleti değerli bulan ancak âdil olmayan birinin yaşadığı sorunda olduğu gibi sorunu yaratan nokta bu kimsenin kişi olma sorumluluğunu kazanmamış olmasından ileri gelmektedir.

‘İnsan olmak nedir?’ sorusu ile düşünme, bilme, anlama, gözleme ve en doğrusu yaşama bağında edinilecek olan bir ‘insan olma bilinci’, bizlere bilgisel temeli bulunan bir insan anlayışı kazandırır. Ancak bu sayede “mevcut dış koşulların tüm belirleyiciliğine ve zorlayıcılığına rağmen, yerimize ve konumumuza göre aldığımız kararlardan, eylemlerimizden ve sonuçlarından, bütün bunların da temelinde kim olduğumuzdan, kendimize, başkalarına ve insanlığa karşı sorumlu”²⁶⁵ olmamız mümkün olur. İşte bu sorumluluk bir bilincin sonucudur. İnsan olma bilincinin sonucu olarak kişi olma sorumluluğu o halde, düşünsel ve bilgisel bir etkinliğin sonunda kazanılabilir. Aksi halde kişi olmak, Nietzsche’nin de belirttiği gibi, kendisinden önce yaratılmış olan bütün değerlere göre yaşamaya, yapıp-edeceklerini bunlara göre ayarlamaya körü körüne odaklanmış sürü insanının o büyük yanılgısında olduğu gibi, değerlendirmeye gerek olmaksızın hoş görmek, alçakgönüllü olmak, merhametli olmak, itaat etmek, sevmek, yaşamak, kısacası çizilen insan şemasına uygun olmak olarak anlaşılır.

Görüldüğü gibi kişi olma sorumluluğunu edinmiş kimse, bu sorumluluğu “insan olmak nedir?” sorusu ile olan araştırma ve bilme sürecinden sonra, insan olma bilincini

²⁶⁵ İyi, Sevgi, “İnsan Olma Bilinci Kişi Olma Sorumluluğu”, Kaygı Dergisi İnsan Hakları Özel Sayısı, 2003, s.24-25.

edinerek kazanır ve bu bilinç kendisine insan olmaktan gurur duymayı ve bir kişi olarak bu gururu taşıma sorumluluğunu gösterme mutluluğunu sağlar.

O halde ‘insan olmak nedir?’ sorusunu araştıran bir insana, bu konuda Felsefi Antropolojinin, dolayısıyla felsefe eğitiminin büyük faydaları dokunacaktır. Bu bakımdan felsefi antropolojinin paha biçilmez değeri ortadadır. İnsanın kendisi hakkında aydınlatıcı bir bilgiye varma gerekliliğine, ihtiyacına cevap vermesinin yanı sıra, ona kendisi ve yaşam alanı içinde kalan tüm olgular ve olaylar hakkında doğru bir değerlendirme yapma olanağının da yolunu açar. Belki de en önemlisi böyle bir antropoloji anlayışından hareket eden bir etik bilgisi insan sorunlarına, yaşanan yanlışlıklara ve insana yakışmayan muamelelere karşı çıkmada kişiye itici güç sağlar. Felsefi Antropoloji temelli bir etik insanın değeri konusunda verdiği aydınlatıcı eğitim ile hayati bir önem içerir.

Çünkü Felsefi Antropoloji insanın varlık yapısının bütününde temelini bulan fenomenleri ele alır ve bunları çözümleyip betimleyerek insanın varlık yapısı ve niteliklerini hiçbir kurguya kapılmadan ortaya koyar. Böyle bir antropolojiden hareket eden bir etik ise, insana ait bu fenomenlerin hayat kazanması esnasında, kişilerin eylemlerini değerler açısından değerlendirerek “insan”ın özel yerini korumaya yönelik ve onun değerinin harcanmasına karşı duran bir bakma, görme bilincinin edinilmesini sağlar. Yine Felsefi Antropoloji temelinden hareket eden bir hukuk anlayışı, hukuk kavramının ve bu kavramın hayat bulmasının içini doldurarak, onun, insanın varlık yapısına uygun, fenomenlerine sahip çıkan bir yapı kazanmasını sağlar. Bu bağlamda hukuk, felsefi antropoloji için insanın bir varlık koşulu olarak varolduğundan devleti ve hukuku insana karşı sorumlu kılar.

İnsanın eylemleri ve yapıp etmelerinde bağımsız olabilme olanağı, etik anlamda bir özgürlüğe ve kişi olmanın getirisi bir sorumluluğa temel olmakta kişilerarası ilişkiler ve kişi-devlet ilişkisinde “hak ve adalet” kavramlarının işleyişi konusunda bir belirlemeyi getirmektedir. Bu tespitten yola çıkarak denilebilir ki, insan olma bilinci, felsefi antropoloji, etik, hukuk, kişi olma ve devlet arasında karşılıklı işleyen zincirleme ve bağlantılı bir etkileşim söz konusudur. Ancak her birinin insan(lık) için, onun değerine

yakışır bir biçimde kullanılabilmesinin tek sağlayıcısı, asla gözden kaçırılmaması gereken doğru ve bilgisel bir insan anlayışıdır.

Küreselleşmenin insan anlayışı konusunda değindiğimiz, insanı yalnızca üreten ve tüketen bir varlık olarak algılayan, onu talepleri tükenmek bilmeyen bir tüketici olarak gören insan görüşünün ve bunun getirdiği tüketici, aç gözlü, pragmatik, rekabetçi, özgürlüğüne düşkün ve özerk kişi tanımı ile şekillendirilmiş insan anlayışının karşısında ortaya koyduğumuz felsefi antropolojinin, insanı evrende özel bir yere koyan ve sahip olduğu olanaklara birer başarı kaynağı olarak bakan ve bunun getirisi olarak etik bir kişiliği belirleyen insan anlayışı arasında insanı rahatsız eden büyük bir fark olduğunu görebilmekteyiz.

Bu sorunla iç içe olduğumuzun farkında olan bir başka düşünür ise Sartre'dir. Sartre'nin "Baş Sorun İnsan" adlı kısa denemesinde değindiği gibi, aslında her şey "insan" kavramıyla başlıyor ve onda sonlanıyor. Sartre şöyle diyor. "Ben bugün felsefeyi bir dram gibi düşünüyorum. Bugün artık sorun, neyse o olan özlerin durgun halini seyre dalmak değil, bir olaylar zincirinin kurallarını bulma da değil artık. Bugün sorun insandır, hem etken, hem bir aktör olan insan. Çünkü o dramını hem yazıyor, hem oynuyor, durumunun çelişkilerini yaşıyor, kişiliğini harcayasıya ya da düğümlerini çözesiye. Bir tiyatro oyunu bugünün insanını sahnede göstermenin en uygun yoludur. Felsefe de bir başka bakımdan, bu insanla uğraşma kaygısındadır. İşte bunun için tiyatro felsefesi ve felsefe de dramsıdır bugün."²⁶⁶

Küreselleşme olgusunda da baş sorun insandır. Gerek bir sözcük olarak gerek bir olgu olarak yaşadığı bulanıklık ve bu bulanıklık nedeniyle yaşattığı sorunlar dahilinde küresel sorunlarla boğuşan çağımızın, insanına yalnızca tüketici gözüyle bakarak, onun olanaklarını koruma ve geliştirme görevini ne denli yerine getireceği düşündürücüdür. Uluslararası ilişkiler bir yana, insan ilişkilerini bile ekonominin belirlediği ve ekonominin insanı amaç değil, araç edindiği çağımızın problemi; ekonomiyi baş değer yapmış olmasından kaynaklanmaktadır.

İnsanlık tarihine bir göz atıldığında bazı dönemlerde bazı insan başarılarının baş değer yapıldığı ve bu durumun çağın insanlarını zor durumlara soktuğu görülmektedir.

²⁶⁶ Sartre, Jean Paul, *Denemeler*, Say Yay., çev: Selahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, İstanbul, 1994, s.113.

Önceleri baş değer din oldu, bilim oldu. Şimdi ise baş değer teknolojiyle bütünleşen ekonomi. İnsanın baş değer yaptığı şeyler her defasında kendini farklı şekillerde açığa çıkarmıştır. Sorun tam olarak budur aslında. Ekonomi insanın, kendisini onun hayatını, yaşam tarzını, diğer insanlarla ilişkilerini, devleti ile olan ilişkilerini ve uluslararası ilişkileri belirleyen bir şey oldu. Kültürün belirleyicisi, şekillendiricisi oldu. Bilimin bilgi elde etmek için değil, daha çok ekonomik objeler üreten bir tesis gibi davranmasını sağladı. İnsan ve onun diğer başarıları, yine kendi başarılarından biri olan ekonomiyi baş değer yapması yüzünden zarar görmeye devam etmektedir. İşte yüzyılımızın en büyük sorunu budur. “Sırf teknolojinin ve ekonominin belirlediği görüngülerle yapılandırılan dünyada insanın kendini unutmuş olmasının ortaya çıkardığı çıkmazlar kapıya dayanmıştır artık”.²⁶⁷

Küreselleşme olgusu karşısında ortaya konan görüşlerin önünde duran tek engel bu görüşlerin yalnızca insana bakışından kaynaklanmamaktadır. Özgürlük ve kültür kavramları da daha önce değindiğimiz ve küreselleşme adına yapılan girişimlerin bizlere gösterdiği gibi sorunludur. Bu durumda bu iki kavrama dair yanlış içeriklendirmeleri de nasıl olmaları gerektiği yönünde araştırmamız gerekmektedir.

4.3. Küreselleşmede Özgürlük Sorunu

Serbest Pazar piyasasının; insanın özgürlük talebini karşılayan, ona seçme özgürlüğü sağlayarak mutluluk veren bir süreç olduğunu belirtiyor olması, liberal felsefenin özgürlük anlayışından kaynaklı bir düşünsel arka plana sahip olmasından ötürüdür.

Liberalizme çağdaş bir yorum kazandırmaya çalışmış bulunan İngiliz düşünür Mill'e göre “iyi bir toplum, hem özgürlüğe müsaade eden, hem de özgür ve doyurucu yaşam biçimlerine olanak sağlayan bir toplum olmalıdır”.²⁶⁸ Böyle bir toplumda ise liberal devletin görevi; yalnızca yasalarla bireyin önündeki engelleri kaldırmak ya da

²⁶⁷ İyi, Sevgi, *Martin Heidegger'de İnsan Sorunu*, Asa Kitabevi, Bursa, 2003, s.10.

²⁶⁸ Sabine George, *Yakın Çağ Siyasal Düşünceler Tarihi*, Gündoğan Yay., çev: Özer Ozankaya, Ankara, 1991, s.107.

bireyin hayatından kendini alıkoymakla özgürlüğün koşullarını sağlamak değildir. O aynı zamanda bireyin olanaklarını yaratmasına ve artırmasına keyfi hiçbir sınır koymaz. Mill gibi liberal kuramın yeniden düzenlenmesinde etkili bir diğer düşünür olan Green'e göre özgürlük, "yapmaya ya da zevk almaya değer bir şeyi yapmak ya da zevk almak konusunda olumlu bir güç ve yeterlilik"²⁶⁹ olarak tanımlanmalıdır. Çünkü ancak bu şekilde özgürlük, yürürlükteki koşullar karşısında insanın yeteneklerini geliştirici ve toplumun ürettiği mal ve hizmetlerden pay alma, bu sayede bireyin kendi gücünü arttırma çabasında etkili bir rol oynayabilir. O halde liberal bir hükümetin görevi özgür bir toplumun varlığını desteklemek olmalıdır.

Liberal felsefeye yeni yorumlar getiren bu düşünürlerin liberalizmin bugünkü anlamında büyük katkıları olduğu bilinmektedir. Rekabetçi bir pazardaki insan davranışlarının verdiği ipuçlarından türetilmiş insan doğası anlayışı günümüzde de küreselleşmenin insan anlayışında ve hatta bu ekseninde devlet anlayışında etkisini sürdürmektedir.

Sartre'nin da parmak bastığı gibi "bugün özgürlük kadar çok istenilen başka hiçbir şey yok"²⁷⁰ gibidir. Peki "nasıl olmuş da iş bu duruma gelmiştir? Nedenini Sartre şu şekilde belirliyor; "burjuva demokrasisinin özgürlükleri birer yalan dolan sadece. Elimizdeki hakların, daha doğrusu sözde hakların hepsi aslında halkın ancak ufak bir bölümü için gerçek bir anlam taşıyor".²⁷¹ Sartre sözlerine şöyle devam ediyor. "Yasa bakımından toplumun her üyesi mal ve mülk sahibi olmada özgürdür ama birey ancak ücretine sahip olabilmektedir. Bunun sonucu olarak kapitalizm iş araçlarına sahip, mal-mülk hakkını daimi tutan bir sistem olarak, toplumsal eşitsizlik düzeninin sürüp gitmesine de neden olmaktadır."²⁷²

Eleştirisinin devamında Sartre, hukuk önünde hepimizin eşit olduğumuzun yasa ile belirlenmiş olmasının yaşamımızda ne denli anlamlı ve işlevsel olduğuna da değinir. İşsizlik, açlık, zorunlu hizmet, zorlama kültür, taraflı mahkemeler, sermaye sahiplerinin güdümündeki polis gücü gibi faktörler sebebiyle bu hakkın maskaraya çevrildiğini açık yüreklilikle söylemek gerektiğini belirtir.

²⁶⁹ a.g.y., s.123.

²⁷⁰ Sartre, Denemeler, s.65.

²⁷¹ a.g.y.,s.65.

²⁷² a.g.y.,s. 66.

Bir başka yasa ile de düşünce özgürlüğümüzün varlığı bizlere duyurulmaktadır. Ancak gerçekte aklıktan ölen biri için düşünce özgürlüğünün anlamı ne olabilir? Ya da bir okuyucu, tüm gazete ve yayın organlarının danışıklı bir haber alma ve verme politikasını gözettiği bir ortamda ne denli haber alma özgürlüğünü kullanabilmektedir.

Bu tür örneklerin arttırılabileceği dikkate alınacak olursa kapitalizmin özgürlük anlayışının hak veren ama bunun kullanımını *absürdleştiren* bir yaklaşıma sahip olduğu söylenebilir. Örneğin, ‘acaba neden yüzyıllardır hemen hemen her toplumun birincil sorunu yoksulluk olmaktadır?’ sorusu üzerinde düşünmeye başladığımızda ve buna ek olarak sosyalizm ile kapitalizm arasında yıllardır sürüp giden özel mülkiyet ve kamu alanı çatışması, ki- bu çatışmaların pek çok insanın yaşamına dahi mâl olduğu- dikkate alındığında sorunun neden halen çözümlenemediği konusunda bir fikir edinmek mümkündür.

Halen bazı şirket sahiplerinin, ekonomistlerin ya da devlet başkanları ile bürokratların bazı hakları insanlara tanınmanın pek çok özgürlüğün (ne var ki piyasa özgürlüklerinin) önünü tıkayacağı türünden iddiaları, güçlü bir biçimde kabul görmeye devam etmektedir. Diğer yandan toplumdaki yoksul ve eğitimsiz kalmış bir bireyin içinde bulunduğu durum, devletin uyguladığı politikalarla ve de piyasa ekonomisi ile olan sıkı ilişkisini korumaktadır. Çünkü akıl sağlığı yerinde hiçbir birey eğitimsiz kalma ya da aç kalma yönünde bir özgürlük kullanımı gerçekleştirmez. Ayrıca bu kişi içinde bulunduğu durumdan ötürü suçlanamaz ve vatandaşı olduğu ülkenin ve seçmeni olduğu hükümetin bu duruma kayıtsız kalması anlaşılabilir bir tutum değildir.

Ya da iş güvenliği açısından sendikaların kurulmasına yeni yeni izin vermeye başlamış olan siyasi yapıların, buna rağmen atama ve işten çıkarmalarda çalışanın sendikalı olup olmamasını ansızın önemsemeye başlaması şaşırtıcı olmaktadır. Acaba insanlar iş garantisi ve güvenliği istememeli midirler? Çok basit gereksinimlerden ileri gelen, günlük yaşamın idame ettirilmesinin şartları olan temel bazı ihtiyaçlara (beslenme, sağlık, eğitim, barınma, iş vb.) tuhaf nedenlerden ötürü sınırlandırmalar getirilmesine bile varmış olan bir açgözlülük varsa, bu acaba kime aittir? Zar zor elde ettiği işini garantiye almak isteyen çalışana mı yoksa onu dilediğinde daha ucuza çalıştırabilmeyi ya

da işten çıkartabilmeyi kendi bütçe planları uğruna arzulayan işveren ya da politikacıya mı?

Ulus bağlamında bu tür sorunlar barındıran etik ve toplumsal özgürlükler, uluslar arası ilişkilerde de farklı bir durum yaşamamaktadır. Örneğin ülkesinde özelleştirme yapmayı bazı nedenlerden ötürü durdurduğunu açıklayan bir ülke yönetimi, bazı uluslar üstü kurumlar aracılığıyla uyarılmakta, iki ülke yönetimini karşılıklı olarak ilişkileri yoğunlaştırma kararı almaları bazı ülkeler tarafından huzursuz edici bulunmaktadır. Ya da silahlanmaya büyük paylar ayıran devletlerin nükleer silah bulundurdukları, terörist yuvalanmalar barındırdıkları ve kendi ülkelerine karşı antipati sahibi olduğunu düşündükleri ülkelere demokrasi adına savaş açmaları uluslararası ilişkilerde de yaşananların hiç de özgürlüklere saygılı olmadığını göstermektedir. Üstelik özgür bir dünyadan söz etmekle meşgul olduğumuz, küreselleşmenin dünya çapında refah ve kalkınma sağlayacağı konuşulmaktayken.

Ertelemeden söylenmelidir ki, insanı gözden kaçırın her tür girişim, adı ne olursa olsun insanın değerini gözetmek konusunda boş bir çabadır. Adı her ne olursa olsun, sosyal devlet, liberal devlet, sosyalist devlet ya da kapitalist devlet, işe insana özel bir yeri olduğu yönünde hak ettiği saygıyı göstermekle başlamadıkça hukuki ve siyasi yapılanmasında sorunlar yaşamaması kaçınılmazdır. Bu tür sorunlar yaşamamanın yolu ise insan haklarının gözetilmesinden geçiyor. Yasal olarak da, uygulamalarda da. Çünkü yasada tanınan hak ve özgürlükler uygulamalarda eşitlik ilkesinin gözetilmemesi yüzünden sekteye uğruyor, anlamsızlaşıyor. Bu yönlü bir eşitlik sağlanamadıkça özgürlüklerin korunması mümkün değildir. Öyle ki eşitlik bu sebeple insan haklarının en başat temellerinden biri olmaktadır.

Sorunun çözümü konusunda yapılması gereken bir diğer uygulama ise anılan tüm bu özgürlük ve haklara “öz”lerini acilen vermek olmalıdır. Bunun ise insanı doğru değerlendirmeyi başaran bir insan görüşünden hareketle gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Herhalde insanı daha başta, özgür olmak isteyen, aç gözlü, rekabetçi varlıklar olarak belirleyerek onları müdahalesiz bir pazarda kendi başlarına bırakmak, şu koşullar altında yapılması gereken gibi görünmemektedir. Çünkü çağımızın insanı başıboş bırakılmış, ‘yüzü unutulmuş’ bir insandır ve acilen korunmaya ihtiyaç

duymaktadır. O halde hiçbir felsefî görüş ya da insan anlayışı söz konusu olan insan iken bu denli sorumsuz olmamalıdır.

Bir olanak olarak sahip olduğu özgürlüğü, ‘değerli’ eylemde bulunarak etik bir kişilik olarak varolmada kullanacak olan insana, devletin sahip olduğu otoritesini bu kişilerin özgürlük niteliklerini yaşamalarına ve sürdürmelerine imkan vermek adına kullanmasını beklemek haklı bir istemdir. Ancak bu sayede bir ülkede temel kişi haklarının korunduğu ve çeşitli kamu özgürlüklerinin devlet aygıtlarınca, yurttaşların temel haklarını güvenceye alacak şekilde düzenlediği söylenebilir. O halde devlet otoritesi ile insan özgürlüğü çok sıkı bir bağ ile bağlıdır. Öyle ki toplumsal özgürlüğün ve insan özgürlüğünün sürekli olarak gerçekleşmesi, ancak her çeşit yönetim işleriyle uğraşanların etik özgürlükleriyle ilgilidir.

Kısacası bir devletin insan özgürlüğü karşısında aldığı tavır, yani insan özgürlüklerine bakışı, o özgürlüklerin varlığının sürdürülebilmesi ile yakından ilgilidir. Ne var ki, devlet yöneticilerinin insan özgürlükleri karşısında aldıkları tavır ise, o kimselerin etik bir varoluş içinde olup olmadıklarıyla bağıntılıdır. Devlet yöneticilerinin bu konuda bilinçlenmesi ise etik ile ilgili bir eğitim görmeleri ile mümkündür. Çünkü etik sorunlar insanla birlikte hep varolan sorunlardır ve felsefenin/düşünmenin en eski konularındandır. Ancak, bu sorunlara eğilebilmek ve insanı bu sorunlarıyla birlikte “somut bütünlüğünde” görebilmek, “ontolojik” ve “antropolojik” bir yaklaşıma bağlıdır.²⁷³

4.4. Küreselleşmede Kültür Sorunu

Akarsu “Felsefe Terimleri Sözlüğünde” kültür kavramını en dar anlamıyla ‘bedenle ve ruhla ilgili belli yetileri geliştirme’²⁷⁴ olarak tanımlar. Kültürün, insanın taşıdığı bazı yetileri geliştirdiğini bu küçük tanımda ansızın hatırlamak okuyucuya tuhaf bir şaşkınlık hissi vermektedir. Bu şaşkınlığın sebebini herhangi bir birey için kültür kavramının, artık

²⁷³ İyi, Sevgi, *Martin Heidegger’de İnsan Sorunu*, S.90.

²⁷⁴ Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 1994, S.122.

net bir biçimde, olduğu gibi duran, belirleyici özelliği olan, topluma karakterini veren bazı değişmeyecek temel özellikleri içeren bir kavram olarak algılanmasında bulmak kanımca zor bir tespit değildir. Çünkü kültür genel olarak ya “bir uygarlığın kendi varlığını gösterme şekli”²⁷⁵ ya da “ulusa temel özelliklerini veren”²⁷⁶ (bayrak, din, dil,kan bağı) ve “başka uluslarda bulunmayan maddi ve tinsel değerler bütünü”²⁷⁷ olarak anlam bulmaktadır.

Hemen söylemelidir ki burada bu bakışın tümüyle hatalı olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Ancak herhalde hiçbir kavram kendisiyle kullanılışı arasında bu denli tehlikeli bir farka sahip olmamıştır. Çünkü eğer kültür kavramına halk tarafından sahip olunan maddi ve tinsel değerler açısından bakmanın içeriği, bu değerlerin içeriği uygun insani değerlerle doldurulmadığı anda ve bunun bilinçlenmesinin yaşanmaması durumunda çok büyük bir tehlikeye, yabancı olana karşı bir cehaletin ve kuşkunun oluşması, bu anlamda ırkçılığın ya da heterofobinin çok sık rastladığımız biçimlerde ansızın körüklenecek denli hassaslaşması kaçınılmaz olmaktadır.

Albert Memmi ırkçı saldırılarda korku ve öz çıkar şeklinde iki sebep belirler. Yabancı olana duyulan korku ve kendi öz değerleri olarak gördüğü şeyleri koruma ve daha da tehlikelisi artırma fiilinin oluşumu olarak açıklanabilir bu iki sebep.²⁷⁸

Bu anlamda “kültür emperyalizmi” olarak tanımlanan olgunun ve bu çerçevede sıkça bahsedilen popüler kültürün dünya çapında yayılımının bazı çevrelerde ırkçılığı körüklediği, milliyetçi tutum ve tavırları arttırdığı ve bazı güçlerin bunları işine geldiği gibi kullanmasının olanaklarını sağladığı görülür.

Kültürel çatışmaların yaşanmasında belirleyici rol oynayan etmen, kültür kavramının o kültürü yaşayan insanların her biri için bir nesne olarak algılanmasından ötürüdür aslında. Kültürün nesnelere olarak görülen unsurlar ise genelde ulus değerleriyle bir tutuluyor. Bu konuda Uygur, “Kültür nesne için değil, insan için”²⁷⁹ saptamasında bulunuyor. Kültürün bu şekilde sakıncalı bir içeriğe sahip olmasının yol açtığı sorunları

²⁷⁵ Medyan Larouse, Büyük Lügat ve Ansiklopedisi, 12. cilt, s. 134.

²⁷⁶ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yay., Ankara, 1996, s. 332.

²⁷⁷ a. g. y. ,s. 331.

²⁷⁸ Özbek Sinan, *İrkçilik Nedir? “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Öğretim Ve Araştırma Alanı Olarak Felsefe”* Haz: Betül Çotuksöken, TFK, Ankara, 2001, S.449.

²⁷⁹ Uygur Nermi, *İçi Dışıyla Batı’nın Kültür Dünyası*, YKY, İstanbul, 1998, s.94.

ise şu şekilde betimliyor: “Ne iri sözcük şu kültür: Öylesine bol bulamaç yüklü ki. Özellikle çağımızda. Şişinme, gösteriş, çıtkırıldıklık, kandırmaca, bireylerin yaşamını güçleştirme, kuşak kuşak insanı zorla gütmeye, soykırım, ‘kültür’ adına kol gezmekte. ‘Kendimize dönelim’ “Kültür, bizim her şeyimiz”, “Bizim kültürümüz bize yeter”, “Yabancı kültürlerden sakınelim”, “Kültür her şeyin üstünde” türünden kimi düpedüz bağınaz, kimi bağınazlığa eğilimli çılgınlıklar sarıyor çoğu kez ortalığı. Kültür köçeklerinden, kültür bezirgânlarından geçilmiyor”.²⁸⁰

Kültür kavramının ulus değerleri, uygarlık tarihinin nesnelere ile biçimlendirilmesi, bu kavramı öylesine açık uçlu kılmaktadır ki, onun adına artık her şey yapılabilir olmaktadır. Öyle ki öteki kültürler gizil bir dost ya da gizil bir düşman olarak kendisinden korkulan bir olgu gibi algılanmaya başlanmaktadır. Bu yanılgının ana nedenini ise insanların genelde içinde yaşamakta oldukları topluma ait hemen hemen hiçbir konu ve olguya dair herhangi bir sorgulama içinde bulunmamalarında arayabiliriz. Çünkü “herkesin söylediğine dayanarak evrendeki her türlü mesele üstüne hiç durmadan bir alay şey söylüyor olduğumuzu dikkate alırsak, insanın zihinsel olarak, genellikle içinde yaşadığı topluma olan inancıyla yaşadığını ve o inancı asla sorgulamadığını”²⁸¹ açık bir biçimde birey olma problemi olarak belirleyebilmekteyiz.

Kültür görenek ve geleneklerden oluşan bir şey olarak algılandığında ve kişi için bunlar toplumsal ilişkinin aynılığının sağladığı mutluluk sebebiyle sorgulanmadan yaşanıyor, grup psikolojisi dahilinde, bunların korunması her bir kişi için birincil görev olarak çıkıyor ortaya. Bu görev, toplumun değerlerine bir saldırı olduğu düşünüldüğünde otomatik bir biçimde harekete geçer.

Kısacası “her uygarlık kendisini, yabancı olanla ayrıştırarak tanımlama eğilimine sahiptir”.²⁸² Bu tanımlamanın yapılışında kültür olgusunun o topluma ve uygarlığa ait yaptıkları tanımlarında ayrıca önemli bir belirleyici olduğunu görmek gerekir. Peki küreselleşme bugün kültür adına bu sorunu, kültürün küreselleşmesi, dünya kenti gibi söylemleri ile aşabilmekte midir?

²⁸⁰ a.g.y., s.93.

²⁸¹ Gasset, Ortega Y., *İnsan Ve Herkes*, Metis Yay., Çev: Neyire Gül Işık, İstanbul, 1995, S.250.

²⁸² Özbek, Sinan, *İrkçilik Nedir?* s.448.

Kuçuradi bugünün sorununu şu şekilde saptamaktadır: “Sahip olunan kültürün tarihselliğinin bugün dünyanın pek çok yerinde gördüğümüz grupsal kimlik arayışlarını, bilgisel temelden yoksun iddialar ve yönelişler haline getirdiği ortadadır. Şimdi günlük yaşamda, aynı grup içinde olan daha küçük bir grup, bir alt grup, kendi insan ve değerlilik anlayışının herkesin olduğunu, olması gerektiğini değil, olduğunu iddia edince, kişilerde intihara kadar varan iç çatışmalara, toplumsal yaşamda ise öldürmeye kadar varan silahlı çatışmalara tanık oluyoruz.”²⁸³

Özellikle kapitalist sistemin emeğin özgür olduğuna ve küreselleşme ile birlikte özgür dolaşımına vurgu yaparken bir yandan göçmen işçi olgusunun oluşumunda ve bu işçilere kapıları açarak o yöredeki halktan bu işlerde çalışmak isteyenlerle, göçmen işçiler arasında rekabet oluşturarak ucuz emek sağlama çabasında oluşu, ikinci olarak ÇUŞ’ların ve onların ülkelerindeki varlığını önemseyen siyasilere küreselleşme ile birlikte tüm dünya pazarlarını, oradaki insanlara/tüketicilere mal götürme veya oradaki iş gücünü kısıtlamak için buldukları sömürü girişimleri ve arttırabilecek bu tip örnekler küreselleşmenin kültür kavramına ve olgusuna olan saygısı ile ilgili etik bir sorunun varlığına işaret etmektedir.

Hatta küreselleşmenin din, ırk gibi insanlar üzerinde duygusal bir ağırlığa sahip unsurları, kapitalist sistemin dünya politikasındaki işlevini sürekli kılmak için yanlış ta olsa daimi olarak koruduğunu söyleyebiliriz. Etnik farklılıkların özellikle bu anlamda çıkarıcı politikalara malzeme edildiğine, üzerinde sıkça konuşulmakta olan ve gündemden hiç inmeyen savaşları körüklediğine şahit olmaktayız. Peki bu denli çabuk kullanılabilen şeyi tam olarak belirlemek mümkün müdür acaba?

Bir ulusun dininin, siyasal örgütlenişinin, ahlaklığının, hukuk sisteminin, gelenek-göreneklerinin aynı zamanda biliminin, sanatının ve teknik başarılarının taşıdığı ortak damga ya da toplumun bir üyesi olan insanın sahip olduğu inanç, sanat, hukuk, ahlak ve benzeri yetenek ile alışkanlıklarının ortak adı olarak tanımlanan kültürün, bu haklılık payı taşıyan tanımında eksik olan yanı sebebiyle yani insana değer veren sanatının, insana değer veren biliminin vb. şekilde anlamlandırılıyor olmayışı ile birlikte, bu haliyle ister istemez millileşmesi ve o zamanda kişilerin insana bakışını ve değerlilik anlayışını,

²⁸³ Kuçuradi, Ioanna, *Uludağ Konuşmaları*, TFK, Ankara, 1994, s.51.

insanın olanaklarının bilgisinden kaynaklanmayan insan anlayışları ile, değer yargıları ile oluşturması kaçınılmaz olmaktadır. Bu ise benim tekniğim, benim bilimim, benim inancım gibi radikal sahiplenmeleri beraberinde getirmekte, bir insan başarısının insan olan herkese ait bir başarı olduğu gözden kaçmakta, alınıp-satılmakta, kötü niyetlerle kullanılmakta ve en vahimi kültürler arasında kopmalar yaratmaktadır. Bu kopmalar ise kültürlerin çatışmasını gündeme getirmektedir. İşte bu nedenle de küreselleşme sorununda kültür kavramının açık olmaması, kültür politikalarının keyfi belirlenmesine ve somut kararların alınması sırasında ele alınan konunun istenen yöne çekilebilmesine yol açmaktadır.²⁸⁴

Bir önceki bölümde de üzerinde durduğumuz “kültür” kavramından, “sınırları çeşitli ilkelere göre çizilebilen bir insan grubunun yaşayışını ve bu yaşayışın görünümünü (söz gelişi bilimlerde, sanatlarda, felsefede, dilde ve bu gibi alanlarda “modern” sayılan görüşleri toplumsal kurumları ve bu kurumların işleyişini) belirleyerek, onda uzun ya da kısa bir süre geçerli olan insanı görme tarzını ve değerlilik anlayışını anlarsak”²⁸⁵ çağımızın insan anlayışındaki sorunun aynı zamanda kültür kavramının anlam(lar)ıyla ilgili sorundan da kaynaklandığını görürüz. Kuçuradi bu durumu şu şekilde özetlemektedir: “İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana göze batan siyasal olayları oluşturan eylem ve kararlara, yaygınlık kazanan düşünce, sanat akımlarıyla, toplumsal-ahlâksal akımlara bakılırsa, çağdaş kültürün en belirgin özelliği, insanın yüzünün unutulmuş olması, insanın değeri sıfır olan bir varlık olarak görülmesidir”.²⁸⁶

Kuçuradi’nin bahsini ettiği çağımıza yön veren bu düşünce akımlarının her şey yapılabilir türünden nihilist bir ilkeyi gündeme getirmesinin günümüz liberalist ekonomi anlayışlarında “bırakınız yapsınlar, bırakınız etsinler” şeklinde ortaya çıkan bakış açısına kaynaklık ettiğini söylemiştik. Hal böyle olunca her şey yapılabilir türünden bir ilke ile hareket eden bir insan anlayışının, insanları, pazarda gündeme gelen insan ilişkileri açısından, “bırakınız yapsınlar, bırakınız etsinler” ilkesi ile özgürleştireceğini düşünmesi şaşkıncı değildir.

²⁸⁴ a.g.y., s.47.

²⁸⁵ Kuçuradi, *Çağın Olayları Arasında*, s.18.

²⁸⁶ a.g.y., s.19.

Çağımız kültürünün belirgin özelliklerinden birini Kuçuradi şöyle belirlemektedir. Olaylara ve insanlara değer biçmede, hem de bir tek değer yargısı açısından değer biçmede gösterilen tavır çağımız kültürünün belirgin özelliğidir.²⁸⁷ Öyle ki liberalist düşünürlerin piyasanın şekillendirdiği bir yaşamı insanların özgürlük olanağının gerçekleşmesini sağlamak için gerekli bulan düşünceleri de işte böylesine bir tek değer biçme tavrı olarak değerlendirilmelidir. Çünkü serbest Pazar piyasasının özgürlük ile olan ilişkisini kuran liberalist bakış açısının, özgürlük kavramını değerlendirmede baz aldığı ilke, kural ve normlar ezbere bir tavırla liberal görüşlerden alınmıştır.

Çünkü liberalist ve kapitalist bakış açısında insan yaşamı gelip dayandığı son noktada onu pazara çıkan üretici ve tüketici kimliği ile ele almaktadır ve bu da insan ya da özgürlük gibi kavramları yapısal özellikleri açısından anlamak ve kendi alanındaki yerini bulmaktan çok bunların kendi yapılarıyla yakından uzaktan bir ilgisi olmayan bir nedenden dolayı -insana sadece tüketen ya da üreten, yalnızca mübadele eylemi gerçekleştirerek yaşayabilen bir varlık olarak bakmak tavrından ötürü- değerli ya da değersiz görülmesiyle ilgilidir ve bu yalnızca ilkeye uygun olup olmadığı açısından yapılan bir değer biçme etkinliği olmaktadır. Bu tür değerlendirmeler ile çağın ve insanların çıkmaza girmesi hayli mümkündür. İşte bu nedendir ki, bugünün koşulları için insanın, acilen doğal yapısına uygun, insan bilgisine dayanan bir anlayışla yeniden tanımlanması şarttır.

“Ancak bu hem zaman hem de siyasal bazı çabaları gerektiren bir iştir. Yeni bir dengeye doğru yürüyebilmek için, insanın yüzünün farkında olan ve yazıları ve eylemleriyle bunu hatırlatan sanatçıların, filozofların ve siyaset adamlarının işbirliği şarttır”²⁸⁸.

O halde kültür kavramının içeriği itibariyle, insanın yüzünün farkında olan, insanın değerini önemseyen bir bakış tarzına sahip olması gereklidir. Yapılması gereken ise insanın bu değerinin çağımız koşulları içinde yeni değerli yaşantı ve eylem olanakları sunan bir toplumsal, siyasal, hukuksal ve uluslararası yapılanmaya gitmek olmalıdır.

²⁸⁷ a.g.y., s.20.

²⁸⁸ a.g.y., s.27.

Peki doğru biçimde kavranmış bir insan anlayışı, özgürlük ve kültür kavramları acaba sancılı bir düzensizlik oluşturmuş bulunan küreselleşme çağında bize ne gibi olanaklar sunacaktır? Bu kavramların sağladığı bilgiler ışığında bir de devlet ve hukuk kavramlarını deşmek, bu önemli soruyu cevaplandırmadan önce lüzumlu görünmektedir. Çünkü cevap aslında burada yatmaktadır.

Ancak bunun öncesinde küreselleşmenin “kültür” kavramına olan sorunlu yaklaşımının Akarsu’nun konu başında alıntılıdığımız kültür tanımında belirtilen beden ve ruhla ilgili belli yetileri geliştirme ifadesinin gerçeklik kazanması, kültürün insanı geliştiren bir yapıya dönüşmesi, doğaldır ki onun felsefi antropolojinin insan anlayışını serimlediğimiz bölümde ifade edilen bir insana bakma tarzı ile içeriklendirilmesi sayesinde mümkündür. Ancak bu sayede küreselleşmenin, kültürlerin birbirleriyle ya da küresel kültürün yerel ile olan ilişkisinde dünya düzeyinde etkili olabilecek olan sosyal ilişkilerin yoğunlaşması ve bu sayede her bir bireyin kendini dünya yurttaşı gibi hissetmesinin yolu açık olabilir. Yoksa küreselleşmenin serbest pazar ideolojisi mantığıyla sınırlı yapılandırılmış bu hali ile dünya üzerinde bilerek ve isteyerek kasıtlı olarak azdırılan ya da insanların birbirlerine kırdırıldığı savaşların önüne geçilmesinin olanağı bulunamayacaktır.

4.5. Küreselleşmede Devlet ve Hukuk Sorunu

Küreselleşmenin, tüm yaşamı, yaşam etkinliklerini uluslararası sermayenin, özellikle de güçlü bazı şirket ve kesimlerin taleplerine hizmet eden bir şekilde biçimlendiriyor olduğu noktada ciddi verilerle eleştirildiğine değinmiştik.

Küreselleşmeyi tartışan bir dünyada yaşanan, gözlenen ve okunan olayların daha çok dünya çapında rekabet ilkesinin getirileri ve yansımaları olması küreselleşmenin yukarıda bahsi geçen insanlığın ideali ile olan ilişkisini zayıflatmaktadır. Dünya çapında rekabet ilkesinin, sanayileşmiş ülkeler arasında uluslararası hakimiyet kurma ve süper güç olma idealinin önünü açtığı da göz önünde tutulursa devletlerin, yani siyasi yapılanmaların bu senaryodaki rolünün ne olacağını, ne olduğunu tahmin etmek hiç de güç görünmeyecektir. Devletlerin bu çerçevedeki yeri ise daha önce de değinildiği gibi

ekonomilerini liberalizme açmak ve bu sayede küreselleşmekle sınırlı bir işlev taşımak olarak belirlenir.

Bazı uluslararası kurumlar aracılığıyla ekonomik liberalizme zorlanan ülkelerin devlet yapıları, başta yoksulluğun artması ve gelir dağılımındaki dengesizliğin bozulması olmak üzere ortaya çıkan temel problemler ve alt üst olan sosyal ilişki ve dengeler sonucunda, demokratikleşmek bir yana sadece “polis” fonksiyonlarını yürüten ve bunu özellikle pazarın güvenliğini sağlamak adına üstlenen kurumlar mahiyetine bürünmektedir. Bu sebeple de denilebilir ki ekonomik liberalizm, savunucularının iddia ettiğinin aksine, devlette anti-demokratik uygulamaların kurumsallaşması yönünde ters bir etki yaratmaktadır.

Küreselleşme ile ilgili olan hemen hemen tüm kaynaklarda değinilen bir bilgi olarak Francis Fukuyama'nın “The end of History And the last Man” adlı yapıtında bahsi geçen tarihin sonuna gelindiği tezi korkulur ki gerçek olmuş gibidir.²⁸⁹ Batı ülkelerinde uygulanan liberal demokrasi ve kapitalizmin insanın değişmez gerçeği konumuna geldiği fikri, kapitalizmin tüm ülkelerin kendi kendine yetememe ve uluslararası ilişkiler kurma gereğini liberal bir biçimde şekillendirmek suretiyle küreselleştirerek, artık bundan sonrası için insanlığın makus talihi olma yolunda çakılı bir hâl almaya başlaması dolayısıyla, işte bu sebeple, gerçeklik payı oldukça yüksek bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Ancak bir sistemin tüm insanlığın tarihinin vardığı son nokta olması, onun yaşadığı ve yaşattığı sorunların sonlandığı ve insanlara mutluluk dağıttığı ya da dağıtacağı anlamına gelmemiş görünüyor. Peki hata nerededir?

Sosyal güvenlik ağıları kurulmadan, uygun bir yasal çatı oluşturulmamışken, ülkeler modern kapitalizmin bir parçası olan piyasa fikrindeki ani değişikliklerin ters sonuçlarına direnemiyorken, liberalleşmenin uygulanması için baskı yapmak, yeni iş sahaları yaratmak için gerekli koşullar hazırlanmadan iş sahalarını yok edecek politikaların uygulanması için dayatmak, uygun rekabet ve yasal çerçeve hazır olmadan ülkeleri özelleştirme yapmaya zorlamak küreselleşme kavramının gerek ekonomik

²⁸⁹ Morley David, Robins Kevin, *Kimlik Mekanları*,s..265.

gerekse politik bağlamlarda sorunlu bir anlam içeriği taşıdığını göstermektedir.²⁹⁰ Bu anlamda peki acaba neden küreselleşme yaşanmak zorunda olunan bir olguymuş gibi görülmektedir? Bunu şu şekilde açıklamak mümkün gibi görünüyor; küreselleşme olgusu somut bir çözüm biçimi gibi anlaşılakta “aldatıcı bütünlüğü içinde övgü ya da yergi konusu gibi düşünülmektedir...O halde yanılığın nereden doğuyor? Aslında yanılığın bize göre küreselleşme kavramının somut gerçekleri gizleyici ideolojik niteliğinden doğuyor.”²⁹¹

Küreselleşme gerçekte iyi yönde kullanılabilir bir güç olabilir mi? Küreselleşmenin siyasi bağlamda bulunduğu anlamlara bakıldığında, memnun edici yönlerinin daha çok, GOÜ’lerin borçlarının silinmesi, dış yardım, dış yatırım hacmi gibi ifadelerin içeriklerinde sıralandığını görüyoruz. Ekonominin küreselleşmesi ihraç malları için yeni piyasalar arayan ülkelerin ya da yabancı yatırımlarla kâr elde eden ülkelerin faydasına olmuş olabilir. “Ancak bu süreçten en çok faydalananlar kendi kendini ayarlayan piyasa düşüncesine bağlanmak yerine, devletin büyümede oynayabileceği rolü fark eden ülkeler oldu”.²⁹² Ancak bunun için devlet diye adlandırdığımız şeyin, yani toplumun toplum olarak varlığını sürdürebilmesi için, kendi içindeki kamu gücünün duruma sık sık el koymasını sağlamakla görevli özel bir kurum olan devletin, piyasanın kendi başına işleyişi ile ortaya çıkardığı/çıkarabileceği toplum karşıtı öğelerin karşısında müdahaleci olması gerekli bir unsurdur.

“Nitekim küreselleşme milyonlarca insan için işe yaramadı. İşlerini kaybeden, hayatları daha güvensiz hale gelen, denetimleri dışındaki güçlere karşı daha güçsüz hissetmeye başlayan, demokrasinin ve hukukun kendileri için olmadığını ve kültürlerinin yıprandığını düşünen bu insanlar için küreselleşme yoksulluk, yolsuzluk ve istikrarsızlık üretmektedir”.²⁹³ Küreselleşmeden duyulan bu hoşnutsuzluklar, küreselleşmenin bir reforma duyduğu ihtiyacı göstermektedir.

Pek çok ekonomist, aslında küreselleşmenin sağladığı faydaların, yani serbest ticaretin önündeki engellerin kaldırılması veya ulusal ekonomilerin daha fazla bütünleşmesi iyi yönde kullanılabilir bir güç olabilir düşüncesini taşımakta ve

²⁹⁰ Stiglitz, Joseph E., *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, s.94.

²⁹¹ Timur, Taner, *Türkiye Nasıl Küreselleşti*, İmge Kitabevi, Ankara 2004, s. 11.

²⁹² a.g.y., s.275.

²⁹³ a.g.y., s.275.

dünyadaki herkesi, özellikle fakirleri zenginleştirebilecek bir potansiyele sahip hale getirilebileceğini düşünmektedirler. Ancak ne var ki bu ekonomistlerden bazı sağduyulu olanlarının haricinde hiç biri, sözü geçen bu düşünce ve inancın gerçekleşebilmesi için söz konusu engellerin kaldırılmasında büyük bir rol oynayan uluslararası ticari anlaşmalar ve küreselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkelere dayatılan politikalar dahil olmak üzere küreselleşmenin tüm yönlerinin çıkarıcı tavırlardan uzak tutulması gerektiğini vurgulama sorumluluğunu gözetmemektedirler.

Küreselleşmenin devlet ile ilgili olarak ortaya koyduğu siyasi yapılanmada yarattığı soruna ilişkin bu başlık altında şu ana dek söylenenlerde tezin başından beri süregelen karamsar hava devam etmektedir. Çünkü yaşattığı sorunlar bakımından küreselleşme, özellikle kendi kendini ayarlayan piyasa düşüncesinin ülke politikalarında yarattığı, özellikle kalkınma sorunsalı sebebiyle devletin kendisine refah sağlamadığını düşünen her bir birey için karamsarlığını korumaktadır.

Kalkınma sürdürülebilir, adil ve demokratik büyüme sağlayabilecek politikalar üretmekle mümkündür. Kalkınma, lafı dolandırmadan söylemek gerekirse birkaç kişinin zengin olmasına katkıda bulunmak ya da yalnızca ülkenin elit kesiminin yararlanabileceği bir avuç sanayi dalı yaratmak demek değildir. “Kalkınma, kentli zenginlere Prada, Benetton, Ralph Lauren getirip, kırsal kesimdeki insanları ve varoşların oluşma sebeplerini görmezden gelmek değildir.”²⁹⁴ Şayet Bağdat’taki bir mağazadan günün birinde Gucci marka çanta satın alabilecek olmak o ülkenin küreselleştiği veya demokratikleştiği anlamına geliyorsa, küreselleşmenin insanlığa hiçbir faydası yok demektir.

Çünkü kalkınma toplumun dönüşmesi demektir. Yoksulların hayatlarını daha yaşanır kılmak ve herkesin başarı şansına, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanma fırsatına sahip olabilmesi ve iş sahibi olma talebinin gerçekleştirilmesine olanak tanımak demektir.

Şayet küreselleşme, ülkeleri büyük ve artan bir ticaret akışı ve sermaye yatırımının gerçekleştiği açık bir uluslararası ekonomi ile birbirine bağlamak anlamına geliyorsa, bu tanımdan kalkarak küreselleşmenin tek bir mekân olarak dünya bilincini arttıracığı

²⁹⁴ a.g.y., s.278.

düşüncesi yalnızca bir kuruntudan ibaret kalır. Çünkü dünyada yaşayan tüm insanları karşılıklı bağımlılık ile bir araya getirerek onların birer dünya vatandaşı gibi hissetmelerini sağlamanın tek ve yegâne yolu ülkeleri ticaret akışı ile birbirine bağlayan bir ekonomi anlayışından ibaret değildir de ondan. Burada da gözden kaçırılan kültürel ve insani meselelerle ilgili pek çok, hatta sayısız etik olgunun varlığına yapılması gereken göndermelerin hemen hemen hiçbirinin gözetilmiyor oluşu da dikkat çekicidir.

Son bir kez tekrar etmek gerekirse küreselleşmenin üzerinde durduğu konular olarak zaman ve mekânın anlamsızlaşması, küresel kültürel türdeşlik, yeni dünya düzeni, ekonomik bağımlılık, dünya gezegenini küresel ısınma ve kirlenmeye karşı koruma olarak belirlenmekte ancak ne var ki bunlar küreselleşmenin yalnızca ekonomi düzeyinde piyasa ekonomisini düzenleyen ilkelerin bütün dünyaya yayılması ve ulus devletin ekonominin işleyişi üzerindeki etkisinin giderek zayıflatılması çabalarının gölgesinde kalmasıyla da iyice anlamsız ve gereksiz pek çok tartışmanın konuları olarak kalmaktadırlar. Çünkü açıkça ve anlaşılması hiç de güç olmayan bir biçimde yukarıda bahsi geçen konuların her biri piyasa ilişkilerine indirgenmiş bir ekonomik yaşam ve bu tür bir yaşamın getirdiği sorunların gölgesinde insan kavramıyla, insan ile olan bağıni yitirmekte, onu konu alacak yerde, hiç de ona ilişkin olmayan boş uğraşlar halini almaktadırlar. Örnek saptamak gerekirse bir kaç, küresel kültürel türdeşlik konusunun popüler kültür kavramıyla içeriklendirilmesi, yeni dünya düzeninden serbest pazar piyasasının tüm dünyada liberalize olmasının anlaşılması, ekonomik bağımlılığın yine aynı şekilde gelişmiş ülkeler ile her nedense bir türlü geliştiğine tanık olamadığımız gelişmekte ve gelişmemiş olan ülkeler arasında işlevsiz öneriler içeren yapısal uyum, niyet mektubu, kriter ve zirve toplantıları aracılığıyla biçimlendirilmesi, dünya gezegeninin küresel ısınma ve küresel kirlenmeye karşı korunmasına yönelik en nihayetinde alınmış bazı kararlara çıkarıcı amaçlarla bencilce imza atmaktan kaçınan süper güçlerin bu anlaşmaları gereksiz çabalara dönüştürmeleri olarak belirlenebilir.

Günümüzün tartışılan bu konuları aslında sonuç itibariyle insan hakları tartışmasını gündeme getirmektedir. Yasalar önünde eşitlik, siyasal yaşama eşit olarak katılma hakkı, sağlık ve eğitim hizmetlerinden eşit olarak yararlanabilme ve bu sosyal hakların sağladığı toplumsal hareketlilik, vatandaşlık kavramının içeriğini tanımlayan farklı insan hakları olarak tanımlanabilirler. Devletin piyasaya müdahalesi ise hiç olmazsa dolaylı olarak, bu

hakların, korunması sorununu çözmek adına belli oranda pazara müdahale etmesi olarak algılanabilir. Şayet bu müdahalenin özünde piyasa yasaları ile toplumsal yaşamın bir arada sağlıklı bir biçimde sürdürülebilmesi için piyasanın kontrol altında tutulması gerektiği fikrini içerdiği kabul edilebilirse, sorunun çözümünde büyük bir adım atılmış olacaktır. Çünkü piyasa yasaları ile toplumsal yaşam arasında varolan çelişkinin sebebi piyasa yasalarının özgür ve eşit insanlar arasındaki değişim ilişkilerini belirleyen yasalar olmasıydı. Bugün gelinmiş olan durumda ekonomik yaşam piyasa ilişkileri sebebiyle sıkışmıştır ve bu durum da insan hakları sorununu ortaya çıkartmıştır.

Her ne kadar uluslararası kuruluşlar sancılı değişikliklerin gerçekleşmesini üstlenirken, bu değişiklikler sayesinde küreselleşmenin yürümesini ve yalnızca zenginlerin ve sanayi ülkelerinin değil fakir ve gelişmekte olan ülkelerin yararına da çalışacaklarını rol edinmişlerse de küreselleşmeden hoşnut olmadığını belirten pek çok kimsenin mantıklı endişeleri mevcuttur. Bu endişeleri taşıyan düşünürler için ise küreselleşmenin yararına çalışmadığı milyonlarca insan için faydalı olmasını sağlamak için yapılması gereken onu daha insani bir çehreye sahip kılmak olarak belirlemektedirler.

Görülen odur ki küreselleşmenin insan haklarına etkisini araştırmak isteyenlerin onun siyasal ve ekonomik boyutunun ideolojik, kurumsal ve hayata etkilerini hesaba katmaları şarttır. Piyasa ekonomisinin en ciddi kusuru, gelir dağılımında yarattığı eşitsizliktir. Piyasanın belirlediği satın alma gücü geliri fazla olana daha çok hizmet sunmaktadır. Bu durumun insan hakları açısından yarattığı sorun ise *Kuçuradi*'ye göre şudur:

“Sosyal adaletsizlik, sosyal ve ekonomik haklar bağlantısıyla ilgili bir problemdir. O, temel hakların bir türünün- örneğin; eğitim hakkının, zihinsel ve fiziksel sağlık hakkının, minimum bir yaşam standardına sahip olma hakkının vb. korunma olanaklarının bir ülkedeki bütün yurttaşlar için eşitçe güvence altına alınmadığı, yani bu hakları gerçekleştirmenin olanaklarının onlara aynı derecede –bu derece ne olursa olsun- sağlanmadığı durumdur”.²⁹⁵

²⁹⁵ Savaş, Vural Fuat, “Globalleşme ve İnsan Hakları”, 50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünya’da İnsan Hakları, Haz: Ioanna Kuçuradi, Bülent Peker, Hacettepe Yay., Ankara, 1999, s.282.

Önceki bölümlerde de belirlediğimiz gibi refah devleti uygulamasını, Kuçuradi'nin sosyal adaletsizlik olarak saptadığı bu tür olumsuzlukları dolayısıyla insan haklarını yurttaşların gelir düzeylerine bakmaksızın adil bir biçimde sağlamaya ve korumaya çalışan kurumsal yapılanma olarak saptamıştık. Ancak gerçek hayatta refah devletinin başarısının devlet bütçesinin zenginliğine de bağlı olduğunu belirlemiştik. Bu nedenle ekonomik ve sosyal hakların gerçekleştirilmesi her şeyden önce uluslararası değil, ulusal bir problem olarak çıkıyor karşımıza. Ne var ki uluslararası ilişkilerin ulusal ekonomiye ve dolayısıyla devlet bütçesine etki etmesi sosyal hak ve özgürlüklere zarar verebilmektedir. Öyle ki ekonomik yoksulluk sebebiyle yurttaşlık haklarından yoksun kalma, maddi kaynakların zengin ülkelerce kontrol edilmesi vb. şeyler her şeyden önce insanı standart yaşam koşullarından yoksun bırakmaktadır ve bu durum sebebiyle insanların kendilerini tek bir mekân üzerinde yaşayan global bir toplumun üyeleriymiş gibi hissetmeleri neredeyse gerçekleşmesi olanaksız bir hayal gibi görünmektedir.

Fundamentalist yazar ve düşünürlerce insanın ekonomik özgürlüğü insanların temel haklarının bir türüdür ve hatta diğer haklarına taban oluşturan bir haktır. İnsanların ekonomik özgürlüklerinin, onların diğer haklarının ve özgürlüklerinin deyim yerindeyse anahtarımıymış gibi sergilenmesinde eğilimi, kişilerin kendi ekonomik çıkarlarını gözettiği bir pazar anlayışının hakim olduğu piyasada kişilerin hem kendi hem de başkalarının insan haklarına karşı göstereceği bir nevi mecburi bir saygıyı koştugu düşüncesine duyulan inanç olarak belirlemek mümkündür. Bu bir mazerettir. Örneğin Gelişmiş Ülkeler ile Gelişmekte Olan Ülkeler arasında kurulan serbest pazar ilişkisi; Gelişmekte Olan Ülkelerin devletlerinde serbest pazar talebinin gerçekleşebilmesi için hakların sınırlarının çizilmesini ve bazılarının elden alınmasını isteyebilmektedir. Bu açıdan GOÜ için globalleşme bir tuzak gibi görünmektedir.²⁹⁶

Sırf küreselleşme serbest piyasa ideolojisinin pazarın işleyişinde müdahalesiz özgür bir ortamın varlığını istiyor diye asla kuralsız işlememelidir. Bazı kuralları olmak zorundadır ve bunlar da âdil, temel bir ahlâk ve sosyal adalet anlayışını ifade etmelidir.

Küreselleşmenin başarılı olması bir ölçüde küreselleşmekte olan ülkeye sosyalleşme mekanizmalarının götürülmesi ile de ilgilidir. “Ancak aynı zamanda devletin

²⁹⁶ a.g.y., s.29.

de bu sosyalleşmeyi örgütleme, ithal edilen üretim tekniklerini başarıyla uygulama ya da fazla sistematik uygulanmasının yıkıcı etkilerinden toplumu koruma yeterliliğine sahip olması gerekir”.²⁹⁷ Aksi taktirde kişilerin ekonomik etkinliklerine karışılmaması anlamına gelen serbest pazar talebi bu haliyle ekonomik ilişkilerin kurulması ve değiştirilmesinde kendiliğinden işleyen pek çok tehlikeye açık bir süreç halini alacaktır/ almaktadır da.

Eğer iktisat “kıt kaynakların alternatif kullanım imkanları arasında nasıl dağıtılacağını araştıran bir ekonomi disiplini ise ve konularını bu malların dağıtımının hangi mallar ne kadar, nasıl, kimler için gibi problemler üzerinde şekillendiriyorsa çalışma alanının günümüz insanlığına faydalarını bir daha gözden geçirmesi ve iktisadın bu anlamına uymayan telkin ve tespitlerde bulunan uluslararası kuruluşların ülkelere neden demokrasi ve ekonomi krizleri yaşattıklarını önemli bir ekonomi disiplini olmak dolayısıyla sorgulaması kaçınılmazdır. Özellikle de günümüz zengin-yoksul uçurumunun bu denli açıldığı bir yüzyılda, yalnızca iktisadın değil sosyal adalet ve insan hakları olgusunu unutarak iş görme lüksünü kendinde gören bütün ekonomi disiplinlerinin ürettikleri teorilerini insan hayatı için yararlılığı konusunda değerlendirme sorumluluğunu göstermesi gerekir.

Herhalde bir iktisat teorisyeninin örneğin işsizliği yalnızca bir istatistiki, ekonomik bir toplamda küçük bir kayıp, enflasyonla mücadele ya da batılı bankaların paralarını geri almalarını garanti etmek mücadelesinde ortaya çıkan üzücü bir olay olarak belirleyerek, işsizliğin zorunlu olarak asla çözülemeyecek bir problem olduğunu saptama keyfiyeti göstermesi doğru değildir. Gelişmiş ülkelerde bile işsizliğin süregelen bir sorun olduğunu vurgulamak asla bir ülke yönetiminin işsizliği çaresi olmayan bir olgu olarak sunmasına dayanak olmamalıdır. Bu tür bir tutum, işsizlik olgusunun insanlara, özellikle işsiz olan insanlara zorunlu olarak katlanmaları gereken bir kaderi dikte etmek anlamına geleceği gözden kaçmamalıdır. Çünkü işsizlik asla zorunlu bir kayıp olarak görülmemelidir. Bu doğrudan doğruya insanı başarılarıyla varolma, insanca yaşama, olanaklarını kullanma, birey olma, kişi olma çabasında krize sokan bir yaklaşımdır ve onun değerini, yüzünü unutmaktır.

²⁹⁷ Kuçuradı, Ioanna, “*Evrensel Bildirgenin 50. Yılında İnsan Hakları*”, 50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünya’da İnsan Hakları, s.29.

İşsizleri aileleri olan insanlar olarak, yaşamları hiç tanımadığı yabancı insanların önerdiği, örneğin IMF'nin durumunda olduğu gibi, dayattığı ekonomi politikaları dolayısıyla çıkmaza giren insanlar olarak görmek gerekir. Nasıl ki bir bombayı 15 bin metreden atmak, bombayı atanın orada ölen insanları görmemesini sağlaması ve bu anlamda ne yaptığını hissetmemesi dolayısıyla içinin rahat etmesini sağlıyorsa, modern ekonomi yönetiminin de aynı şekilde lüks otellerde yapılan zirve toplantılarında aldığı kararlarla bir yerlerde bazı insanların hayatlarını nasıl zora soktuğunu hissetmemesi ele alınması gereken etik bir sorundur. Öyle ki bu teorisyenler, siyasetçiler şayet o insanları tanımış olsalardı, katı bir şekilde dayattıkları politikalar üzerinde bir kez daha düşünmeleri belki mümkün olabilirdi.²⁹⁸

İktisat terimi gibi uygulamalar ve içerikteki çelişkileri sebebiyle aynı sorunu yaşayan mübadele terimi de “insan yaşamının toplumsal bir düzen içinde kurulmasının temel koşullarından biri”²⁹⁹ olarak tanımlanmasına karşın kurumsal bir yapıya kavuştuğunda problemlerli hale gelmektedir. İnsanlar ürettikleri mal ve hizmetleri bir başkasının ürettiği mal veya hizmetlerle değiştirmeseydi, buna gerek görmeseydi, sadece iktisattan değil, aynı zamanda hukuk ve siyasetten de söz etmeye ve bu konuları bir bilim halinde incelemeye ve geliştirmeye de gerek kalmayacaktı. Mübadeleyi yaşamımızı sürdürmek için gerekli yüzlerce malı ve çok değişik beceri ve eğitimi gerektiren hizmetleri tek başımıza karşılamanın mümkün olmamasının, yani insan ihtiyaçlarının çok çeşitli olmasının doğurduğu açıktır.

Mübadele ve iktisat kavramlarını yaşamın vazgeçilmez öğeleri olarak bu şekilde saptadıktan sonra bu kavramların nasıl olup da kurumsal bir yapıya kavuştuğunu anlamak hiç te güç değildir. Genel hatlarıyla her üretim bir ‘iş’ doğurur. İnsanın ‘iş’ ise üretim ve tüketim arasındaki ilişkiyi, bu ise piyasa dediğimiz olguyu ortaya çıkarır. Piyasa ise içinde barındırdığı insanların ister istemez kurmak zorunda oldukları mecburi mübadele ilişkileri dolayısıyla tüm dünyayı aslında ‘birbirine karşılıklı bağımlılık’ ile bağlama olanağını zaten içeriğinde taşıyan bir unsurdur. Mübadelenin her türlü mal ve hizmet üretimini birbirine bağımlı hale getirmesi ise çok önemli siyasal, toplumsal ve ekonomik sonuçları, kurumsallaşmaları da beraberinde getirir. “Toplumu oluşturan

²⁹⁸ Savaş, Vural Fuat, “Globalleşme ve İnsan Hakları”, s.5.

²⁹⁹ Savaş Vural Fuat, *Piyasa Ekonomisi ve Devlet*, s.1.

fertler, üretim yönünden birbirine bağımlı ve muhtaç hale gelirlerse, toplumsal düzeni korumak ve ekonominin aksamadan işlemlerini sağlamak için ferdi istek ve davranışların uyumlu hale getirilmesi ve fertlerin ilişkilerini güven içinde yürütülmesinin sağlanması gerekir”.³⁰⁰ Bu görevi ise “siyasi otorite adını verdiğimiz devlet, daha doğru bir deyişle devleti temsil eden kurumlar yerine getirir”.³⁰¹

Ancak küreselleşmenin getirileriyle birlikte mübadele, piyasa, iş, iktisat kavramlarının doğal içeriklerinden belirlediğimiz doğal bir sonuç olarak devlete ve kurumlarına duyulan ihtiyaç devletin küçültülmesi ve piyasaya müdahalesini azaltma ve kamu harcamalarını kısma talepleriyle kendi doğalarına ters bir içeriğe bürünmektedirler. Yukarıdaki tespit bize mübadelenin her zaman siyasi bir iktidarın varlığını gerektirdiğini açıkça gösterdi. Üstelik sadece bununla sınırlı kalmayarak, siyasi iktidarın; mübadeleyi, piyasa ilişkilerini kontrol edebilmek için yalnızca varlığını korumasının yetmeyeceği, aynı zamanda çeşitli yasa, tüzük ve yönetmelikler var etmesi ve bunları hukuk yoluyla kullanması, yasaklar, kontroller yoluyla idari eylemlerde bulunması gerekmektedir. Ekonominin tüm detaylarında sadece % 20’lik bir rol oynayan bir ülke ise bu görevini yerine getiremiyor demektir. Burada bir devlet “piyasayı özgürleştirme” mazeretini kullanma hakkına da ayrıca sahip değildir.

Piyasayı özgürleştirme deyiminde geçtiği türden anlaşılan bir özgürlük kavramı ise böyle anlaşılacakla ilkin çok tehlikeli bir kavram haline geliyor, bu tehlikenin giderilmesi için de, çeşitli temel özgürlükleri yasayla sınırlandırma yoluna gidiliyor. Bu sorunu daha net görebilmek için bir iki örnek vermek yerinde olacaktır.

Piyasaya müdahalesi olmayan bir devletin bireylerine sunduğu piyasa özgürlükleri, gerçekte bu bireylere özgürlükler, olanaklar sunmak anlamına gelmemektedir. İlkin ‘herkes istediği alanda çalışabilir’ gibi bir özgürlük, yetiştiği alanda iş bulamayan, tecrübesi ya da istihdam alanları bulunmadığı için iş bulamayan bir birey için anlam taşımaz. Örneğin; ‘özel teşebbüs kurmak serbesttir’ türünden bir olanakta, gerektirdiği sermaye birikimini sağlayamayan, birikiminin özelleştirilen eğitim, sağlık, sosyal güvenlik vb. temel haklarının birileri tarafından kendisine satıldığı bir ülkede kullanılmasından dolayı yine anlam taşımaz.

³⁰⁰ a.g. y., s.5.

³⁰¹ a.g. y., s.5.

Ancak yine de bu tür haklar siyasal iktidar tarafından çiğnenmek istendiğinde, bu girişim, kişilerin özgürlüklerini çiğnemek olacaktır. “Ancak ve ancak bireylere bir ülkede tanınan haklar, dolayısıyla çizilen sınırlar, o ülkenin gerçeklerine göre, ilgili temel hakları bütün ilgili bireyler için sağlıyorsa, o ülkede o özgürlükler –Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Özgürlükler- vardır demektir. Bu bağlamda, bir devlet temel hakları ilgili bireyler için yasalarla ve çeşitli kamu kuruluşlarıyla (örn. Sağlık, eğitim, kültür, güvenlik vb. diğer kurumlarıyla) sağlıyorsa, yani o ülkede toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi temel kişi haklarının korunmasını doğrudan doğruya ve dolaylı olarak ne kadar gerçekleştiriyorsa o ülkede o kadar özgürlük var demektir”.³⁰²

Günümüz dünyasında, toplumsal, ekonomik ve siyasal ilişkilerin yeni ve değerli ilkelere göre, insanın değerini ya da bir ülkede yaşayan herkesin insan haklarını koruyan ilkelere göre yeni baştan düzenlenmesini ve yürütülmesini sağlamak istiyorsak, bunun yolunun uluslararası politikalardan geçtiğini kabul etmemiz gerekmektedir. O halde uluslararası politikalarda bir reforma gidilmesi şarttır. Burada “reform” sözcüğünden uluslararası ilişkilerin düzenlenmesini ve yürütülmesini belirleyen ana ilkelere bir değişiklik anlaşılmalıdır. Böyle bir değişiklik, insan hakları konusunda yeni bir politikayı, hükümetlerin politikasından bağımsız ama onunla ilgili bir politikayı başlatmakla yapılabilir. Bu da uluslararası politikayı devletlerarası politika olmaktan çıkarıp dünya politikasına dönüştürmek demek olur. Bu ise dünyayı 200 devletten oluşan bir bütün olarak değil, 6 milyar insandan oluşan bir bütün olarak gören bir uluslararası politika anlamına gelir.³⁰³ Bu anlayış dahilinde hareket eden ve böyle bir dünya politikasını güden bir devletin görevi ise kendi çıkarlarını korumak değil, kendi vatandaşlarının insan haklarını korumak olacaktır.

4.6. Felsefi Antropoloji’den Kaynaklı Bir Devlet ve Hukuk Felsefesi

³⁰² Kuçuradi, *Çağın Olayları Arasında*, s.34-35.

³⁰³ a.g. y., s.79.

Felsefi Antropolojinin sağladığı insan anlayışına dayanarak devlet ve hukuk sorununa yaklaştığımızda, öncelikle hukukun gerçekleştiricisinin devlet olduğunu görüyoruz.

Hukukun gerçekleştiricisi olan devlet her şeyden önce sosyal bir birlik olarak kabul edilmelidir ve her devletin kendine özgü somut işlevleri, hedef ve amaçları vardır. Bu amaçlara, devletin varlık nedenini göz önünde bulundurmayan, gelişigüzel bir biçimde bir kişi, otorite ya da kuruluş tarafından şekil verilmemelidir. Ancak ne var ki, dünya çapında ülkelere, içinde buldukları ekonomik krizden çıkmaları konusunda yardımcı olmaya çalışan ve onları dünya ekonomisine uyumlu hale getirmeye çalışan uluslararası kuruluşlar görevlerini yerine getirirken devletlerin varlık nedenini göz önünde bulundurmayan, onların aslında birer sosyal birlik olduklarını unutan talepleriyle iş görmektedirler. Üstelik bu görevi her biri farklı olan ülkeler ve siyasal yapılar için aynı tarzda ve aynı şablon içinde gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Örneğin;

“IMF’nin dayattığı şartlarla ilgili şikayetler, hangi şartların nasıl dayatıldığıнын ötesinde bu şartların nasıl geldiğiyle de ilgilidir. IMF’nin bir müşteri ülkeye ziyaretinden önceki standart prosedürü, taslak bir rapor hazırlamaktır. Ziyaretin amacı rapordaki ve tavsiye mektuplarındaki ufak tefek düzeltmeleri yapmak ve çok göze batan hataları düzeltmektir. Uygulamada taslak rapor bir şablondur. Paragraflar bütün halinde bir ülkenin raporundan alınıp bir diğer ülkenin raporuna kopyalanır. Kelime işlemci programlar bunu çok kolaylaştırıyor. Ama bir keresinde kelime işlemci program “bul ve değiştir” işlemini yapamamıştı ve dolaşıma giren belgenin neredeyse hepsinde diğer ülkenin adı aynen kalmıştı. Bunun, zaman darlığından kaynaklanan bir kerelik bir olay olup olmadığını bilmek zor ama bu sözde karışıklık “her duruma uyan” rapor imajını birçok insanın kafasında iyice yerleştirdi”.³⁰⁴

2001 yılında Nobel ödülü almış, yedi yıl süreyle Clinton’ın Ekonomik Danışmanlar Konseyi Başkanlığı yapmış ve Dünya Bankası baş ekonomisti olarak çalışmış bir ekonomist olan Joseph E. Stiglitz’in bu saptaması göz ardı edilemez bir öneme sahip görünüyor. İşte bu şekilde işleyen bir sistemde eğer devlete bazı amaçlar doğrultusunda ezberle öneriler yapılıyorsa, bu durumda devlet bu türden amaçlar için bir araç olur.

³⁰⁴ Stiglitz, Joseph E., *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, s.69.

“Örneğin belli bir kişi ya da kuruluş devleti sosyal birliğin varlık yapısının gerektirdiği gibi değil de çıkarlarının bir aracı olarak görürse, böyle bir durumda devletin asıl amacı yerine, onun varlık yapısına uygun gelmeyen amaçlar geçer”.³⁰⁵

Devletin varlık nedeni olan sosyal bir birlik olduğu gerçeğini her durumda gözetmesi gereğine *Politika* adlı eserinde vurgu yapan Aristoteles “devlet yatırımdan daha fazla bir şeydir, amacı yalnızca yaşamayı olanaklı kılmak değil, yaşanmaya değer bir yaşamı kurmaktır”³⁰⁶ der. Ona göre devlet yalnızca aynı yerde yaşayan ve üyelerini kötülükten alı koyan mal ve hizmetlerin değiş tokuşunu sağlayan bir topluluk olarak tanımlanamaz. Çünkü devlet geçekte her kesin aileleri ve akrabalıkları içinde iyi yaşamalarını, yani tam ve doyurucu bir yaşam sürmelerini olanaklı kılabilmek içindir. O halde “devlet dediğimiz siyasal birlik, yalnızca bir arada yaşamak için değil, soylu eylemlerde bulunabilmek içindir.”³⁰⁷

O halde devletin somut problemleri olarak bahsedilecek her şey onun varlık yapısından kaynaklı problemler olmalıdır. Örneğin, halk sağlığı, halkın eğitimi gibi. “Çünkü devlet adını alan politik varlık bir sosyal birliğin yaşama istemini ifade eder. Eğer bir ulus, ulus olarak göçüp gitmek istemiyor ve yaşamak istiyorsa, onun kendi varlık koşulu olan devletin kuruluş ve gelişme temeli üzerinde düşünmesi gereklidir”³⁰⁸. İşte ancak bu sayede bir devlet, sosyal bir birlik olduğunu unutmamış ve yurttaşlarının tümünü bütünlüğü ile kavramış olur.

Devletin gerçekleştirdiği hukuk ise Felsefi Antropolojinin gözünde bir ülkedeki ahlaklı davranış ve eylemleri yöneten değerler ile bilimsel ve felsefi görüşle sıkı bir ilişki içindedir. Çünkü hukukun bir ülkedeki varlığı o ülkedeki insanların insan haklarına, adalet ve özgürlük gibi kavramlara olan saygısı ile yakından ilgilidir. Bunun yolu ise o ülkede insan haklarını tanıyan, insan haklarına saygı gösteren, insana her şeyin üstünde değer veren bir görüşün varlığı ile mümkündür. Aksi takdirde bireyler, devlet mekanizmasında daima gedikler açacaklar, yolsuzluk ve suçlar artacaktır. Devlet ise yeni

³⁰⁵ Mengüşoğlu, Takiyyetin, *Felsefeye Giriş*, s.282.

³⁰⁶ Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 83

³⁰⁷ a. g. y. s., 85.

³⁰⁸ a. g. y., s.282.

yeni yasalarla bu durumu engellemeye çalışacak ancak her defasında başarısızlığa uğrayacaktır.³⁰⁹

Ayrıca yarar ve çıkarın baş değer kabul edildiği sosyal yapılarda adaletin bireyler arasında eşit bir biçimde dağıtılması engellenmektedir. Özellikle uluslararası ilişkilerde ağır basan çıkar ilişkileri düşünüldüğünde ebedi barış ancak yüksek değerlere özellikle insan haklarına saygı duyan bir duruş sergilendiğinde gerçekleştirilebilir. Ne var ki halen hak ve adalet kavramları altında ülke çıkarları gözetilmeye devam etmektedir. Bu nedenle olsa gerek “bugünkü devletlerin çoğunda fenomenler yerine kavramlar geçiyor. Belli bir kavrama mistik anlamlar yükleniyor ve sanılıyor ki bu kullanınca problem de çözülmüş olacaktır”.³¹⁰ Bugün bizim zamanımızda demokrasi, sosyalizm ve küreselleşme sözcüklerinin çeşitli anlamlarla kullanılmasının nedeni de bu olsa gerek.

O halde devlet yaşayabilmek için sosyal birliği somut bir varlık olarak göz önünde bulundurmalı, devlet organlarına, kurumlarına belli, somut işlev ve sorumluluklar vermelidir. Bu konuda devletin kontrol mekanizmasından çok, kişisel sorumluluğun, meslek etiğinin önemsenmesi işlerin sağlıklı yürütülmesinde önceldir. Bunun gerçekleşmesinin yolu ise eğitimden geçmektedir.

‘Devlet’ adlı eserinde bir devletin taşıması gereken dört değer bulunduğunu belirten Platon’un bu tespiti günümüz koşullarında da bizlere sorunumuzu çözmeye yardımcı olacak önemli bir öneri gibi görünmektedir. Platon eserinde devletin kararlarını bilgece veren, koyduğu kanunlar ve eğitim yolu ile insanlara nelerden korkup nelerden korkmayacaklarını aşılaman, yurttaşlarının isteklerini ve tutkularını gerektiğinde dizginlemesini öğreten ve onların tüm bu sayılanların varlığını ve devamını sağlayan, bir değer olarak dürüst olmaya çağıran değerlerle kurulduğunda yaşamını ve gücünü sürekli kılacağını belirtir. Platon’un devletin değerleri olarak saydığı bilgelik, yiğitlik, ölçülülük ve doğruluk değerlerinin, dikkat edilirse devletin kurumlarına ait öncelikler olarak değil de, o devlette yaşayan yurttaşların özellikleri olarak belirleniyor olduğu görülecektir.³¹¹

³⁰⁹ a. g. y., s.285.

³¹⁰ a. g. y., s.287.

³¹¹ Platon, *Devlet*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995, (Dördüncü Kitap: 427e-432b)

O halde Mengüsoğlu'nun yukarıda alıntıladığımız ifadesinde neden devleti sık sık bir 'sosyal birlik' olarak tanımladığına ve devletin gücünün ve ahlaklılığının onun yurttaşlarının eğitime verilecek önemle sağlanacağına yaptığı vurgu anlaşılabilir.

Kısacası insanı temele almayan, onun haklarını gözetmeyen hiçbir devlet yapısı, adı ne olursa olsun, kapitalist, liberalist, sosyalist, cumhuriyetçi federal ya da demokratik devlet olsun, görünüşte bir düzen içeriyorsa da, devletin varlık koşulu olan insan ile bağı kuramayacağından varlığı ile her zaman bazı kesimlerin insan haklarını çiğneyecek, göz ardı edecektir.

O halde devletin bilgiye dayalı bir insan kavrayışına olan ihtiyacı onun varlığının en önemli koşuludur. Öyle ki, bu devlet insana bakışı ile her an onun değerlerinin sesini duyan bir varlık olmayı başarmalıdır. Devletin bunu başarabilmesinin yolu ise '*sosyal bir hukuk devleti*' olmayı haklı biçimde gerçekleştirebilme başarısına bağlıdır.

'*Sosyal bir hukuk devleti*' olmak, temel insan haklarının ve özgürlüklerinin devleti olmak demektir. Bu devlet bütün insanların, yurttaşlarının tüm haklarını, örneğin, yaşam hakkı, güvenlik hakları, sağlık hakları, hukuki haklarını, ailevi haklarını, özgürlük, beslenme, sanat, bilim, iletişim, haber alma ve bunun gibi sayısız her çeşit hakkını hukuk aracılığıyla, hukukun genel ilkesi olan adaleti kullanarak, ancak bu adaletin el verdiği ölçüde, gereksinimlerinin tatmini için kullanmaktadır. Aynı zamanda hukuk devleti bu hakların kişiler tarafından kullanımına üç noktada zemin hazırlar. Özgürlük temelinde, güvenlik temelinde ve eşitlik temelinde. Ancak bu sayede bir devletin çağdaş ve insancıl olabileceğini söyleyebiliriz.

Dünya genelinde olduğu kadar ülkemizde de bugün devlet yapısının ve işleyişinin tıkandığı, hukuk düzeninin eskidiği veya sık sık delindiği, merkezi yapının olduğu kadar yerel yönetim yapılarının da aşındığı açıkça gözlenmektedir. 'Siyaset', dürüstlük ve erdem koşullarından bağımsız olmayan bir uğraş olarak ciddi, saygın ve onurlu bir görev ve sorumluluk olarak algılanmalıyken, tarihte genellikle rastladığımız gibi şan, şöhret, para gibi araçlara yönelik ya da belli bir zümreye ayrıcalıklar için bir kılıf olarak görüldü, kullanıldı. Oysa siyaset birey öncelikli, insan haklarını ve hukuk devleti olmanın koşullarını yerine getirmesi gereken bir görev olarak algılanmalıdır. İşte bu nedenle

siyaset etik kişilerce yapılmalı; hükümetler, parlamentolar, partiler ve devlet aynı ahlâki kuralları önemseyen, aynı insani değerlere önem veren bir sağduyu yolu kullanmalıdır.

Bu değerlerin belirlenmesinde ise felsefenin önemine değinmiştik. Son olarak insan hakları konusunda felsefenin, sözünü dünya çapında söylemesi gerektiğini belirtelim. “Çünkü bu sorun, bir insan ve değer sorunu olarak, en başta onun sorunudur. Felsefe, bir bütün olarak, “insan haklarına ve teker teker bu haklara aydınlık getirme görevini üstlenmeli ve değer sorunları araştırmalarına dayanarak başka bu gibi hakları aydınlığa çıkarmalıdır. Felsefe, ayrıca, uluslararası politika ile diyalog kurmalı ve onda rolünün sınırlarının ve öneminin bilinçlendirilmesini sağlamalıdır”.³¹²

³¹² Kuçuradi, İoanna, *Çağın Olayları Arasında*, s.80.

SONUÇ

“Küreselleşme” öncelikle ekonomik içeriğe sahip bir kavram olarak görünmektedir. Öyle ki bizlerden bu kavramı çok anlamlılığına ve çok boyutluluğuna karşın bir terminoloji içine yerleştirmemiz istense, düşünmeksizin ekonomi disiplini seçebiliriz. Küreselleşmenin tüm diğer disiplin ve olgularla olan ilişkisi ya da siyaset, kültür ve toplum alanı ile ilgili boyutları ise onun ekonomik içeriğinin bu olgular üzerinde oynadığı role ilişkin olarak kendisinden söz açtırır.

Küreselleşme kavramının özünü, onun dünya çapında serbest pazar piyasasının yaygınlık kazanmasını amaçlayan bir çok ögenin belirlediğine, hatta bunların faydalı yanlarının yanı sıra pek çok zararlı yönlerinin olduğuna değindik. O halde, çalışmanın başından bu yana sorulagelen “küreselleşmede küresel olan nedir?” sorusu artık, ‘küreselleşmede küresel olan serbest Pazar ideolojisi’ şeklinde yanıtlanabilir. Ancak bu çalışmada amaçlanan şey küreselleşmede küresel olanın insan hakları olması gerektiğinin gösterilmesiydi.

Ancak ne var ki küreselleşmenin serbest pazar ideolojisinin dünya çapında yayılmasını kasteden yanı gözden kaçırılmakta, çeşitli bağlamlarda ve hatta bazen keyfi kullanılışlarına tanık olmaktayız. Kavramın, karşılaşılan sorun ile ilgili olarak kullanılır kullanılmaz sihirli değnek değmişçesine sorunu ortadan kaldıran bir sözcük olarak ve hatta her şeyin ilacı gibi algılandığını da görmekteyiz. Oysa bu çalışma küreselleşme kavramının, dünyayı kastederek kullanılan küre sözcüğünden türetilen dünyayı bütün gibi görerek, tüm insanlık adına olumlu gelişmeleri içinde barındıran ve yol aldıkça bunları etrafına saçan bir kavram olarak görmenin, içeriği salık verdiğimiz düşünceler doğrultusunda yenilenmedikçe, hatalı olacağına vurgu yapmak istemektedir. Ekonomik bir kavram olarak küreselleşmenin öncelikle ‘ekonomi’ sözcüğüne ilişkin olarak anlam anlayışında bir değişikliğe duyduğu ihtiyacı da belirtmiştik. Ekonomiyi insana yaşamını insanca yaşamasının nesnel (maddi) koşullarını sağlaması gereken bir disiplin olarak belirlemekle bunu amaçlamıştık. Bu tür bir anlam değişikliği ile ekonomi, ekonomik bir kavram olan küreselleşmeyi de, ekonominin insan ile kurulan bu yakın bağı sebebiyle yalnızca bir açıdan görevlendirmeyi sağlayacaktır. İnsan haklarını tüm ekonomik

etkinliklerde ve girişimlerde koruyan ve gözeten biri biçimde iş görme sorumluluğudur bu görev.

O halde küreselleşme kavramının içeriğinde ve bu olguya hayat kazandırmaya yönelik tüm girişimlerde çalışmanın başından beri sergilenen tüm sorunların giderilmesi adına değiştirmeler yapmak gerekmektedir. Burada bize yardımcı olacak olan ise Felsefi Antropolojinin insan anlayışı ve bu insan anlayışını bizlere kazandıracak olan felsefe eğitiminin kendisidir. Ancak bu sayede küreselleşmenin çeşitli bağlamlarda bulunduğu anlamlara etik bir boyut kazandırılabilir. İşte bu sayede küreselleşmenin çehresi her tür girişimde; IMF'nin raporlarından, zirve toplantılarına, şirket politikalarından kültürel yaşama dek her bağlamda insanı koruyan ve gözeten bir içeriğe sahip olacaktır.

Ne var ki gelinen süreçte insanların yaşamı ekonomik olan ve ekonomik olmayan olmak üzere iki açıdan değerlendirilir bir hal almıştır. Öyle ki insanın yaşamın zaruri ihtiyaçlarını karşılama amacıyla gerçekleştirdiği her türlü eylemi satın alma, tüketme adıyla öylesine içiçe geçmiştir ki; insanın adının artık tüketici olarak anıldığı onlarca disiplin mevcuttur.

İnsanlar neredeyse iki ekonomik güdü, kazanç güdüsü ve açlık korkusu ile yönlendirilir olmuşlardır. Yaşanmakta olan bir diğer gerçek ise insanların maddi değerlere dayanan bir bakış açısı ile sınıflandırılmakta ve sahip oldukları şeyler kadarı ile kendilerinden söz ettirmekte oluşudur. Gündeme gelen tüm yanlış uygulamaların çözümü yönündeki girişimlerin yanlışlığı ve ahlaki açıdan sorunlu oluşu ise, yaşanan sorunun kendisinden daha büyük bir sorunu, insanın 'insaniyetlik' olarak bahsedilen yanı ile ilgili yönüne ne olduğunu kendi kendimize sordurtmaktadır. Göz boyamak amaçlı yardımseverlik gösterileri, daha çok kazandığını kanıtlama aracı olarak görülen vergi yarışları, demokrasi adına açılan savaşların yaşandığı ülkelere havadan dağıtılan gıda yardımları gibi. Bu sorunları gidermek konusunda ise Gelişmiş ülkelerin ekonomik ve siyasal çıkarları tehlikeye düşürülmedikçe, insan özgürlüklerine yönelik ihlalleri ya görmedikleri ya da problemi ele almakta çok isteksiz davrandıkları gözlenmektedir.³¹³

Diğer yandan küreselleşmenin sermayeye kazandırdığı hareketlilik dolayısıyla bireyin devlet ile olan ilişkisinde yurttaş olma bilinci ve insanın kendisi olarak yaşama

³¹³ Kuçuradi, İoanna, *Çağın Olayları Arasında*, s. 80.

hakkı epeyce engellenmektedir. Sermayenin vergilendirilemiyor olması ve kaçırılması gibi faktörler ise devleti, sosyal hizmetleri kısmak ya da insanların eşit vatandaşlar olarak topluma katılmalarını sağlayan olanakları daraltmak yönünde önlemler almak zorunda bırakmaktadır.

Küreselleşmenin ekonomik yaşam üzerindeki tüm bu etkileri ister istemez ‘insan’ kavramının sağladığı tüm bilgisel verileri ve olanakları harcamaktadır. Ekonomik ve sosyal haklar kişi özgürlüklerinin temelini oluşturmaktadır. Çünkü özgürlük olanak anlamına gelmektedir. Bu anlamda insanın ekonomik ve sosyal haklarının ihlali onun özgürlük olanağını da zedelemektedir.

Küreselleşme sürecinde özellikle haklar söz konusu olduğunda insan kavramının ne anlama geldiğinin apaçık olduğuna dayalı sanıyla hareket edilmesi, bazı ülke insanların tümüyle haklardan mahrum bırakılmalarına, kimi gruplara ise hak adı altında ayrıcalık tanınmasına neden olmaktadır. *Eğer küreselleşme süreci felsefeye bir iş ile yapılmaya başlanmazsa insan olmanın koşullarına dair bilgi ve bu bilginin sağladığı olanakların kullanımına yönelik zemin hazırlığı hep konunun kapsamı dışında kalacaktır.*

“İnsanın değeri ve bu değer bilincinin evrenselliği”, küresel tüm söylemlerden ve hatta hakların evrenselliği söyleminden önce gelmektedir. Tezin savunduğu nokta küreselleşme sürecinde önemli olanın herkesin tam anlamıyla insan olmayı seçebilmesinin olanaklı hale getirilmesinin önünün açılmasıdır.

Eğer insanı koruyup, uygulamalarda ona haksızlık etmek istemiyorsak öncelikle insanı ve insanlığı unutmadan hep hatırd tutarak iş görmemiz gerekmektedir. Küreselleşme sürecinde insan kavramına dair hatalı tasarımların, insanlık için faydalı olmasını dileyerek başlanan tüm işlerde, sonuç itibarıyla hüsrana getirdiği görülmektedir. Çünkü, insana dair iş gören tüm girişimlerde onu yalnızca ekonomik bir varlık olarak görmek, onun işini, emeğini, ürettiklerini ve hatta sağlığını, eğitimini, kültürel tüm ihtiyaçlarını ekonomik bazı koşullar dahilinde fiyatlandırmaya kadar varmakta, kişilerin hayatını insanca yaşama olanağını elinden almakta ve hatta onu yaratma, üretme becerisi olan ‘iş’ ten alıyarak işsiz bırakmaktadır. Bu çerçevede denilebilir ki insanın yüzünü çoktan unutmuş bir küreselleşme çağını yaşamaktayız.

Karamsar bir tablo çizmek için herhangi özel bir çaba sarfetmeyi dahi gerektirmeksizin, çağımız artık insan haklarının tüm dünya çapında, küresel boyut kazanmış bir halde yaşanmasının, korunmasının neredeyse olanaksız olduğunu ve hatta küresel çapta ihlal edildiğini düşündürmektedir. Çünkü insan kavramı kendisine sıkı sıkı bağlı ve onun varlık koşullarından doğan haklarıyla olan bağını iyiden iyiye-neredeyse kişinin 'bu benim hakkım' deme, bunu hatırlama becerisini elinden alacak derecede-yitirmiştir. Öyle ki, hak, istem, ayrıcalık gibi kavramlar arasında ivedilikle yerinde bir saptama yapma gereği ve insanların bu bilinci edinmesi ihtiyacı, gerek hak adı altında talep edilen bazı isteklere ve bu sebeple günümüzde sık sık yaşadığımız olumsuzluklara son vermeyi sağlayacak tek yol olarak kendini derinden hissettirmekte, duyurmaktadır.

Artık küreselleşmenin yanlış insan tasarımlarına dayalı fikir ve uygulamalarda bulunmasına, kısacası tek çıkış yoluna, ancak insanların insan olma bilincini kazanmak yoluyla kendilerindeki olanakları görmelerini sağlayacak bir insan kavramını edinmeleri ile karşı durulabilir. Ancak bu sayede gözden kaçan etik boyutun her durumda yakalanması mümkün olacaktır. İnsan kavramını epistemolojik ve ontolojik bakımdan aydınlatmak ve küresel kılmak küreselleşmenin vaadettiğini gerçekleştirmesinin tek yoludur. İnsan kavramının epistemolojik ve ontolojik anlamda aydınlatılması ve bu sayede küreselleşme sürecinde yaşanan değer sorunlarının temelinde yatan bilgisel eksikliğin giderilmesi her bir insan tekinin insanca yaşama olanağına sahip olmasında çıkış noktası olmak durumundadır ve işte tam da bu nedenle ekonomi yaşamın insana yakışır bir biçimde yaşanmasının nesnel (maddi) yollarını sağlama yolu olarak algılanmaya başlanmalıdır.

O halde küreselleşen sermaye ve piyasanın bozduğu dengelerin tekrar kurulabilmesinin yolu bir yandan sermayenin karşısına bütüncül bir yaklaşımla insan haklarını koymaktan, öte yandan demokratik yapılanmayı ve siyasal işleyişi küreselleştirmekten geçiyor. Ancak bundan sonra insanlığa yararı olan bir küreselleşmeden söz edilebilir.

Gerçekten de küreselleşmede küresel bir devrim yapmanın yolu demokratik haklardan ve siyasetten; bunların yerel, toplumsal, bölgesel, küresel gibi her düzeyde kullanımının yolunun sağlanmasından geçiyor. Çünkü bugün sermayenin küresel

hareketliliği ve pazarların önceliği genel olarak insan haklarının tümünden daha önemli sayılmakta ve bu da her ülke için; ekonominin siyasal iktidar ile ve toplumla olan ilişkisinde kopmalara ve çatışmalara sebep olmakta, ayrıca insan haklarının kısıtlanmasına yönelik talepler ile de siyaseti de insan haklarını korumak konusunda işlevsiz bırakmaktadır. Sonuçta da küresel sermayenin karşısında bireysel, toplumsal ve bölgesel mağdurların artması, bunca zenginliğe karşın yeryüzünde insanlığın kazanımları ve gelişmesi açısından inanılmaz bir kutuplaşmanın ortaya çıkması söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla söylendiği gibi piyasa genişledikçe ekonomik büyüme de demokratik genişleme de artmamakta, tam aksine ekonomi gerçek amacından uzaklaşmakta ve ‘vahşi bir kapitalizme’ hayat vermekte, en başta siyaset olmak üzere tüm toplumsal yapının piyasalaştığı bir yeryüzü gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Bu haliyle alınacak yolda verilecek kayıplardan tez zamanda dönülmek ve gerçek bir dönüşüm sağlanmak isteniyorsa, acilen ekonomiyi insanın ve insanlığın gelişmesine ve yaşamlarını insanca yaşamalarına olanak tanıyacak bir biçimde şekillendirmek, bunun için de küreselleşmeyi siyasal ve toplumsal tüm boyutları ile insana insan olarak hak ettiği değeri veren bir yapıya kavuşturmak gerekiyor.

Acaba ekonomiyi insani bir çehreye kavuşturmak adına ne önerilebilir? Önceki bölümlerde günümüzde işsizlerin sayısının artmasındaki en büyük sebebi kapitalist ekonominin iş ve emeğe gereken değeri vermemesinde bulmuş ve saptamıştık. Halbuki insanın; emeği ve işi ile anlamlı bir varlık olduğuna, onun varoluşunu başarılarıyla ortaya koyduğuna da değinmiştik. Yaşadığımız sorunların çözümünde o halde yeni bir emek ve iş anlayışına da ihtiyacımız var demektir. Kapitalizm için emek sadece ve sadece bir üretim faktörü olarak anlamlıydı ve emek ürettiği değer, ortaya koyduğu verimlilik ölçüsünde bir konuma ve değere sahip olmaktaydı. Böylece de üretim açısından fazla bir değeri olmayanların veya değerini yitirenlerin işsiz kalması da dışlanması da kapitalizmin kendi içindeki mantığı dahilinde haklı ve doğru görünmektedir.

Oysa insanı merkeze aldığımızda ister çalışsın ister çalışmasın, ister evde ister dışarıda bir katkı sağlasın, her insanın temel haklarının mutlaka korunması gerekmektedir. Ayrıca insan göz ardı etmeyen bir yaklaşımla dünyada olup bitenlere bakmak, kapitalist yapının yalnız emek değil genel olarak insanlar ve toplumlar

açısından yol açtığı olumsuz sonuçları daha net görebilmek, bu tehlikeler karşısında çok daha geniş ortaklıklar oluşturmak açısından da önemini ortaya koymaktadır.³¹⁴

Bu çalışma tüm gelişimi boyunca küreselleşmenin insan hayatındaki tüm olgular için iyi bir girişim gibi sunulduğunu ancak gerçekte siyasetin de, kültürün de belirleyicisi olan ve özünde yalnızca ekonomik bir amacı barındıran bir baş değer sorununa dönüştüğünü gösterdi. Aynı zamanda bu çalışma ile sorunların çözümüne girişte ve tümüyle giderilmesi yolunda gözden kaçırılmaması gereken önemli bir şeye, *insana* vurgu yapıldı ve bu bakış ile katedilecek yolda elde edilecek yüz güldürücü sonuçlara da işaret edildi.

³¹⁴ Koray, Meryem, “Zihniyetlerde ve Politikalarda Küresel Devrime İhtiyaç Var”, ‘Küreselleşme Koşullarında Kapitalizm ve Sendikal Hareket, Petrol ve Kimya, Lastik İşçileri Sendikası 2000-2003 Yıllığı, İstanbul, 2003, s.88.

KAYNAKÇA

- ADDA, Jacques
Ekonominin Küreselleşmesi İletişim Yay.
İstanbul, 2003.
- AKARSU, Bedia
Felsefe Terimleri Sözlüğü, İnkılap Kitabevi,
İstanbul, 1994.
- AKARSU, Bedia
“İnsan Olma Sorunu”, Türk Felsefe
Araştırmalarında ve Üniversite Öğretiminde
Alman Filozofları, “Türkiye Felsefe Kurumu
Konferansları 1”, Ankara, 1986
- AKKAYA, Yüksel
Küreselleşme Politikaları ve Kamu Hizmetleri,
Değişim Sürecinde Kamu Hizmetleri ve
Sendikal Politikalar, KESK Sempozyum Dizisi,
Ankara 2003
- ARENDR, Hannah
İnsanlık Durumu, İletişim Yay., İstanbul, 1994
- ARİSTOTELES
Politika, Remzi Kitabevi, çev. Mete Tunçay,

- 1975, İstanbul
- ASLANOĞLU, Rana A. Küreselleşme ve Üniversite, UÜ, Kültür Sanat Kurulu Yayınları, No: 1, 2002, Bursa
- ASLANOĞLU, Rana Kent, Kimlik ve Küreselleşme, Asa Kitabevi, Bursa, 1998
- ATATÜRK, Mustafa Kemal Nutuk, Kurtuluş Yayınları, 1997, Ankara.
- ATIKER, Erhan Küreselleşen Ekonomiler ve Sosyal Devlet, İnsancıl Dergisi, Yıl 12, Sayı 10, Ekim 2002, İstanbul
- BEKMEN, Ahmet Gerçeğin Yeni Çözü, Gelecek Dergisi, Mayıs 2004, sayı.20
- BENLİSOY, Foti Seks Ticareti ve Yeni Kölelik, Gelecek Dergisi, Ekim 2003.
- BERGER, P. L., HUNTINGTON, Samuel P. Bir Küre Binbir Küreselleşme, Kitap Yayınları, İstanbul, 2003
- BERKAY, Fügen Küreselleşme ve Üniversite, "Uludağ Üniversitesi Kültür Sanat Kurulu Yayınları No:1, 2002, Bursa.
- BORATAV, Korkut "Küreselleşme Politikaları ve Kamu Hizmetleri, 1-2 Şubat 2003 Ankara, Değişim Sürecinde

- Kamu Hizmetleri ve Sendikal Politikalar
Başlıklı Sempozyum; Kesk Sempozyum Dizisi
1.
- BURHAN Nuri, LEBA Reyhan
Küreselleşme Karşısında Üniversitelerimiz,
Uludağ Üniversitesi Maliye Bölümü Öğretim
Üyeleri Araştırma İnceleme Yazısı, 2005,
Bursa
- CAMUS, Albert
Başkaldıran İnsan, Çev: Tahsin Yücel, Can
Yayınları, İstanbul, 1998.
- CASSIRER, Ernst
Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi. Çev: Doğan
Özlem, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 1996.
- CEVİZCİ, Ahmet
Felsefe Sözlüğü, Ekin Yay., Ankara, 1996
- ÇOTUKSÖKEN, Betül
Kavramlara Felsefe ile Bakmak, İnsancıl Yay.
İstanbul, 1998
- ÇOTUKSÖKEN, Betül
Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Öğretim
ve Araştırma Alanı Olarak Felsefe, TFK,
Ankara, 2001
- DENKEL, Arda.
Anlam ve Nedensellik, Kabalcı Yay, İstanbul,
1996
- DULUPÇU, Murat Ali
Küresel Rekabet Gücü, Nobel Yayıncılık,
Ankara, 2001

- ERBAY, Yusuf Küreselleşmenin Motoru Çok Uluslu Şirketler, Uluslararası Pazarlara Açılma Yöntemleri ve Karşılaştıkları Zorlayıcı Faktörler, Türk İdare Dergisi, Yıl 70, s. 418, Mart 1998.
- GASSET, Ortega Y İnsan ve Herkes. Metis Yay. Çev: Neyire Gül Işık, İstanbul, 1995
- GERAY, Haluk İletişim, Bilgi Toplumu ve Küreselleşme, Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme, İmge Kitabevi, Ankara, 1997
- GÜNAY, Mustafa Barış Bir Ütopya mıdır? Kaygı Dergisi, UÜ Felsefe Dergisi, Bahar 2004, Bursa
- GÜNDÜZ, Olgun Bursa'da Mega Alışveriş Merkezleri ve Değişen Tüketim Kültürü; 21. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı, Cilt 1, UÜ Rektörlüğü, Bursa 2002
- HARTMANN, Nicolai Ontolojinin Işığında Bilgi, Ankara, 1998.
- HEIDEGGER, Martin Tekniğe Yönelik Soru, Afa Yay., İstanbul, 1997.
- HIRST, Paul, THOMPSON, Grahame, Küreselleşme Sorgulanıyor, Dost Yay, Ankara, 2003.

- IŞIKLI, Alpaslan
 “Sosyal Politika Açısından Küreselleşme; Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme /Yayına Hazırlayan: Işık Kansu, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.
- İYİ, Sevgi
 Martin Heidegger’de İnsan Sorunu, Asa Kitavebi, Bursa, 2003
- İYİ, Sevgi
 “İnsan Olma Bilinci Kişi Olma Sorumluluğu, Kaygı Dergisi, İnsan Hakları Özel Sayısı, 2003
- İYİ, Sevgi
 Egemenlik/Egemen Olma Sorunu ve Kişi, Kaygı Dergisi, UÜ Felsefe Dergisi, Bahar 2004, Bursa.
- KANT, İmmanuel
 Pratik Aklın Eleştirisi, TFK, Ankara, 1999.
- KARASU, Bilge.
 Ne Kitapsız Ne Kedisiz, Metis Edebiyat, İstanbul 2001.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem
 İnsan ve İnsanlar, Evrim Yayınları, İstanbul 1988.
- KAYGI, Abdullah
 Evrensellik Kavramı ve İnsan Hakları, Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Öğretim ve Araştırma Alanı Olarak Felsefe, Haz. Betül Çotuksöken, TFK, Ankara 2001

- KONIGSON, Marie Jeanne
Hegel, Adam Smith ve Diderot, Hegel ve Aydınlanma Yüzyılı, çev. Hüseyin Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul 2002
- KORAY, Meryem
Küreselleşmeye Eleştirel Bir Bakış ve Yeni Bir Küresel Anlayışın ve Örgütlenmenin Kaçınılmazlığı, Petrol İş Yıllığı, İstanbul 2003
- KORAY, Meryem
Küreselleşme Süreci ve Ulus Devlet Ekonomi Siyaset Tartışmaları adlı panel metni.
- KOZANOĞLU, Hayri
Küreselleşme Heyulası, İthaki Yayınları, İstanbul, 2003.
- KUÇURADİ, İoanna
Çağın Olayları Arasında, Ayraç Yay., Ankara, 1997.
- KUÇURADİ, İoanna
İnsan ve Değerleri, TFK, 1998.
- KUÇURADİ, İoanna
Uludağ Konuşmaları, TFK, Ankara, 1994.
- KUÇURADİ, İoanna
Nietzsche ve İnsan, TFK, Ankara, 1999
- KUÇURADİ, İoanna, PEKER, Bülent
Evrensel Bildirgenin 50 Yıllık Deneyimler Işığında Türkiye ve Dünyada İnsan Hakları, TFK, Ankara, 1999

- KUÇURADİ, İoanna Etik, TFK, 1996, Ankara.
- KUÇURADİ, İoanna 20. yy. Felsefi Antropolojisinde Takiyettin Mengüşoğlu'nun yeri; TFK 21-22 Ekim 1994 İstanbul; "Felsefe Açısından İnsan ve Ölümün 10. yılında Takiyettin Mengüşoğlu" seminerinde yapılan konuşma.
- KUÇURADİ, İoanna Felsefe ve İnsan Hakları, "İnsan Haklarının Felsefi Temelleri", Haz: İoanna Kuçuradi, Ankara, 1996.
- MARTIN, Hans Peter, SCHUMANN, Herald Globalleşme Tuzağı, Ümit Yay. Ankara, 1997
- MENGÜŞOĞLU, Takiyettin Felsefeye Giriş, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992.
- MENGÜŞOĞLU, Takiyettin Kant ve Scheler'de İnsan Problemi, İstanbul Matbaası, 1969
- METHAIS, Pierre Hegel ve Rousseau'ya Göre Sözleşme ve Genel İstenç, Hegel ve Aydınlanma Yüzyılı, çev. Hüseyin Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul 2002
- MISIR, Mustafa Bayram Ulus, Dil, Kültür Üzerine Notlar; İnsalcıl Dergisi, Yıl: 12, Ağustos, 2002.
- MORLEY, David, ROBINS, Kevin Kimlik Mekanları, Ayrıntı Yay. İstanbul, 1997

- MÜFTÜOĞLU, Özgür
 Üretim Süreçlerindeki Değişim, Çalışma Hayatı ve Sendikalar, Geçişim Sürecinde Kamu Hizmetleri ve Sendikal Politikalar, KESK Sempozyumu, Ankara 2003
- NIETZSCHE, Friedrich
 Tarih Üzerine, Say Yayınları, çev. Nejat Bozkurt, İstanbul 1986
- NORBERG, Johan
 Küresel Kapitalizmi Savunmak, Liberte Yay. İstanbul, 2003
- NUTKU, Uluğ
 Immanuel Kant'ın Toplumumuz için söyledikleri, Özne Dergisi, Sayı 3.
- ÖLMEZOĞULLARI, Nalan
 "Küreselleşme ve Üniversite", U.Ü Kültür Sanat Yayınları No: 1, 2002, Bursa.
- ÖNGEN, Tülin
 Küresel Kapitalizm ve Sermayenin Yeni Hegemonya Stratejileri, Petrol İş Yıllığı, İstanbul, 2003
- ÖZBEK, Sinan
 Irkçılık Nedir? "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Öğretim ve Araştırma Alanı Olarak Felsefe", Haz: Betül Çotuksöken, TFK, Ankara, 2001
- ÖZBUDUN, Sibel
 Yabancılaşma Üzerine Değiniler; İnsalcıl Dergisi; Yıl: 12, Eylül, 2002.
- ÖZDEMİR, Durmuş
 Küreselleşme, Ekonomik Büyüme ve Çok

Uluslu Şirketler, Doğu Batı Dergisi, Yıl 5, Sayı 18, FSK 2002

PLATON

Devlet, Çev: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, 1995

POULAIN, Jacques

Globalleşme Ortamında Yurttaş Hakları ve Uluslararası Demokrasi İçin İnsan Haklarının Antropolojik Sorunu; "50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünya'da İnsan Hakları", Haz: Ioanna Kuçuradi, Bülent Peker, Hacettepe Yay., Ankara, 1999.

RIVERON, Thalia Fung

Globalleşme ve İnsan Hakları: Üniteryada Antinomik Bir İlişki mi?, 50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünya'da İnsan Hakları", Haz: Ioanna Kuçuradi, Bülent Peker, Hacettepe Yay., Ankara, 1999.

ROBERTSON, Roland

Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür, Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 1999

ROUSSEAU, J.J.

İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, Say Yay., İstanbul, 1995.

- SABINE, George
Yakın Çağ Siyasal Düşünceler Tarihi,
Gündoğan Yay, Ankara, 1999
- SARAÇ, Tahsin.
Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük, Adam Yay,
İstanbul, 1994
- SARTRE, Jean Paul
Denemeler “Çağımızın Gerçekleri” Çev:
Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Say
Yayınları, İstanbul, 1994
- SAVAŞ, Vural Fuat.
Piyasa Ekonomisi ve Devlet, Liberte Yay.,
Ankara, 2000
- SAVAŞ, Vural Fuat
Globalleşme ve İnsan Hakları, “50 Yıllık
Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünya’da
İnsan Hakları”, Haz: Ioanna Kuçuradi, Bülent
Peker Hacettepe Yay. Ankara, 1999
- STIGLITZ, Joseph E
Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı, Plan B
Yayınları, İstanbul, 2002
- SOMEL, Cem
Azgelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme,
Doğu Batı Dergisi, Yıl 5, Sayı 18, 2002,
Ankara
- TAMER, Meral
Küreselleşmeyi Nasıl Tarif Ediyorlar? , Milliyet
Gazetesi, 28 Kasım 2004

- TEPE, Harun
Kimlik, Kimlikler ve İnsan Hakları, 50 Yıllık Deneyimler Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları, Haz. İ. Kuçuradi, B. Peker, Hacettepe Yayınları, Ankara 1999
- TİMUR, Taner
Türkiye Nasıl Küreselleşti, İmge Kitabevi, Ankara, 2004
- TİMUR, Taner.
Küreselleşme ve Demokrasi Krizi, İmge Kitabevi, Ankara, 2000
- UCUZSATAR, Necati Ulunay
Dünya Politikasında Küreselleşme ve Atatürk, Ankara, 1999
- ULUÇ, Güliz
Medya Yapılarının Küreselleşmesi, Doğu Batı Dergisi , 2002
- UYGUR, Nermi
İçi Dışıyla Batının Kültür Dünyası, YKY, İstanbul, 1998
- UYGUR, Nermi
Felsefenin Çağrısı, YKY, İstanbul, 2001
- WEST, David
Kıta Avrupa’sı Felsefesine Giriş, Paradigma Yay, İstanbul, 1998
- YAŞLI, Fatih
Devleti Küçültmeli mi?, Birgün Gazetesi, 16 Haziran 2004
- YELDAN, Erinc
Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi,

İletişim Yay. İstanbul, 2003.

ZİMMERMAN, Michael;

Teknolojik Kültür ve Felsefenin Sonu, Kaygı
Bahar 2003/2, UÜ Felsefe Topluluğu Dergisi,
Bursa.

www.mfa.gov.tr

www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGi

www.stratejikyildiz.edu.tr/makale/4.htm

www.w3.gazi.edu.tr

www.sabah.com.tr/ozel/kuresel820/dosya-815.html

www.cocukvakfi.org.tr

www.mfa.gov.tr

www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGi

www.liberal-dt.org.tr

Meydan Larousse, Büyük Lügat ve
Ansiklopedisi

TDK Türkçe Sözlük, Ankara 1988

